

BIBLIOTHECA  
SCRIPTORUM GRAECORUM ET ROMANORUM  
TEUBNERIANA.

---

M. TULLII CICERONIS

---

ORATIONES

---

IN M. ANTONIUM PHILIPPICAE XIV.

---

# BIBLIOTHECA

FORUM GRAECORUM ET ROMANORUM TEUBNERIANA.

Herausgegeben von:

H. L. AHRENS (1) — IMM. BEKKER (2) — C. ED. BENSELER (3) —  
 TR. BERGK (4) — J. BERNAYS (5) — G. BERNHARDT (6) — G. BOEHME (7)  
 — H. BONITZ (8) — E. BONNE (9) — C. L. BRUNNEN (10) — R. DIETSCHE  
 (11) — L. DINDORF (12) — W. DINDORF (13) — C. T. DRESSLER (14)  
 — A. FLECKEISEN (15) — H. E. F. F. (16) — FR. FRANKE (17) —  
 R. GEIER (18) — FR. HAASE (19) — C. F. HAACKERMANN (20) —  
 K. HALM (21) — R. HERCHER (22) — K. F. HERMANN (23) — M. HERR  
 (24) — C. JACOBITZ (25) — J. C. JAHN (26) — L. V. JAN (27) — J. J.  
 (28) — H. KEIL (29) — R. KLOTZ (30) — H. KÖCHLY (31) — A. MEIN  
 (32) — R. MERKEL (33) — L. NAUCK (34) — K. NIPPERDEY (35)  
 OEHLER (36) — G. QUECK (37) — FR. RITSCHL (38) — G. ROEPER (39)  
 — A. ROSSBACH (40) — C. J. ROTH (41) — C. SCHEIBE (42) —  
 SCHMID (43) — F. W. SCHNEIDEWIUS (44) — J. H. C. SCHUBART  
 C. SINTENIS (46) — L. SPENGLER (47) — L. URLLICH (48) — W. W  
 SENBORN (49) — FR. WIMMER (50) — E. WÖLFFLIN (51) — A. DEDER  
 (52) — G. F. SCHOEMANN (53) — A. KIRCHHOFF (54) — E. MEHLER (55)  
 — A. BAUMEISTER (56) — G. THILO (57) — K. SCHENKL (58) — E. HUSCHK  
 (59) — G. STEINHART (60) — B. DOMBART (61) — C. WACHSMUTH (62)  
 — A. V. GUTSCHMID (63) — FR. HULTSCH (64) — B. DINTER (65) —  
 A. KIESSLING (66) — H. EYSENHARDT (67) — H. PETER (68).

Erschienen sind bis jetzt (April 1866):

## A. Griechische Autoren.

Die jedem einzelnen Autor beigefügte Zahl bezieht sich auf den Her  
 darnach aus dem obenstehenden Verzeichn  
 auf dem Papier sind verth

—	Isocratis
—	Luciani o
7 1/2	(Au
10	
3	
7 1/2	

1870

30

[Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

# **STORIE E RITRATTI**

DI

**UOMINI UTILI E BENEFATTORI DELLA UMANITÀ**

DI TUTTI I PAESI

**E DI TUTTE LE CONDIZIONI**

# M. TULLII CICERONIS

ORATIONES IN M. ANTONIUM PHILIPPICAE XIV.

---

RECOGNOVIT

REINHOLDUS KLOTZ.

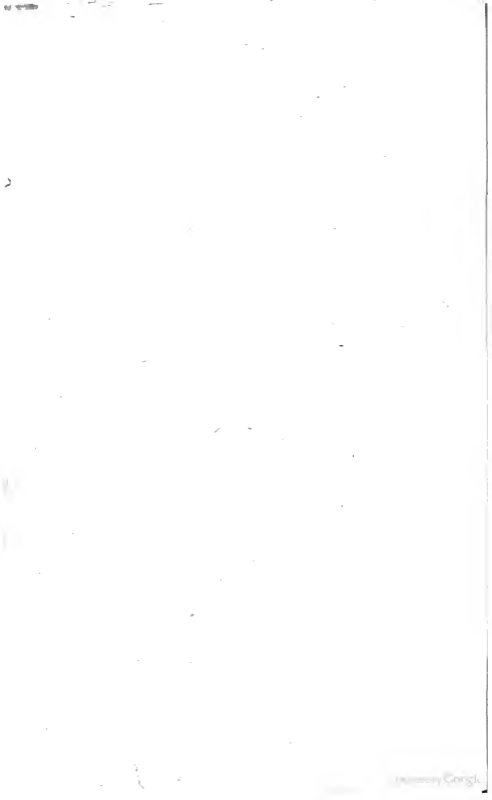


BE

LIPSIAE

SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI

MDCCCLXVI.





## M. TULLII CICERONIS

# IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA PRIMA.

### ARGUMENTUM.

Interfecto Idibus Mart. [anno p. u. c. 710.] C. Caesare, M. Antonius, collega eius in conslato, sibi metuens, non solum eo die latuit, verum etiam texit aliquam diu consilia sua, simulatione ad tempus accommodata. Postridie Idus actum est cum eo de communi concordia per consulares viros: post diem tertium, qui fuit XVI. Kal. Apr., in aedem Telluris convocato senatu Cicero, quantum in ipso fuit, iecit fundamenta pacis discordiarumque memoriam omnem vetere Atheniensium exemplo oblivione sempiterna delendam censuit. Quo die praeclare de re publica locutus Antonius, consequentibus etiam diebus non dubia suae voluntatis argumenta dare visus est: misso parvo filio pacis obside in Capitolium, C. Cassium ipse, M. Brutum Lepidus, pontifex maximus, alii alios ex interfecto Caesaris, qui post eius necem, populi et Antonii maxime consulis metu, in Capitolium se contulerant, coenae adhibuerunt. Sed fictam personam sustinere diu nemo potest. Quum Caesarem, quamquam in libera civitate singulari potestate usum funere tamen efferri placuisset: qui fons malorum omnium fuit — sic enim tyrannum non fuisse iudicabatur, nam tyrannorum corpora proliciebantur inhumata —, laudavit eum de more Antonius in foro: commemoratisque rebus ab eo gestis maximisque erga rem publicam meritis, explicata demum cruenta veste, in qua caesus erat, multis pugionum ictibus perfossa, convertit orationem ad miserationem commovendam populumque iam dolore incensum in eam iracundiam furoremque impulit, ut statim a funere ad domum Bruti et Cassii cum facibus accurrerit: unde aegre repulsus est. Brutus et Cassius, vitato praesenti periculo, concitatae multitudinis vim timentes Antonique perfidiam iam satis experti, Antium et Lanuvium aufugerunt, eo consilio, ut inde in provincias a senatu decretas proficiscerentur. Decreverat autem senatus, postridie quam e Capitolio Caesaris interfectores descenderunt, Bruto Cretam, Cassio Africam, Trebonio Asiam, Cimbro Bithyniam: D. Bruto Galliam citeriorem, datam a Caesare antea, confirmavit. Idem tamen, quasi ad sanitatem revocatus, reliquis diebus in Capitolio praecleara senatus consulta fecit, primum illud e Ser. Sulpicii sententia, ne qua post Idus Mart. immunitatis tabula neve ullius beneficii figeretur: deinde, ut dictaturae nomen in perpetuum e re publica tolleretur. Lux

quaedam oblata videbatur: erecti erant spe libertatis et oculi bonorum animi: constituta res publica putabatur. Sed cito ille simulationem sustulit sui que similis visus est. Habito enim Kalendis Iuniis senatu, non eum quem antea de re publica sensum nec superiorum dierum actis consentientem voluntatem ostendit. Nihil deinde ad senatum referebat: per populum, id est, per infimam corruptamque plebem, contempta amplissimi ordinis auctoritate, agebat omnia contra senatus consultum, quod ipse fieri voluerat, tabulas figebat, civitatem immunitatesque dabat, exsules reducebat: eaque se facere omnia dicebat ex legibus Caesaris aut ex eius commentariis. Tum Cicero, desperata prorsus Antonio consule libertate, urbem reliquit, in Graeciam iturus, ea mente, ut Kalendis Ianuariis, quo die Pansa et Hirtius consulatum iniri erant; adesset. Nec tamen iter illud absolvit. Nam Leucopetrae adversa tempestate detentus, ab iis, qui ab urbe venerant, et contionem accepit Antonii, quam valde probavit, et alia cognovit, unde revertendi consilium cepit. Post reversionem e via languens, in senatum, qui Kalendis Sept., ut Phil. V. legitur, in aede Concordiae habebatur, non venit. Quo graviter commotus Antonius, fabros se missurum et domum eius disturbaturum audiente senatu dixit. Postridie, id est, IV. Nonas Sept., Cicero in senatum venit absente Antonio et hanc, quae infra legitur, orationem habuit.

I. 1. Ante quam de re publica, patres conscripti, dicam ea, quae dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter consilium et protectionis et reversionis meae. Ego quum sperarem aliquando ad vestrum consilium auctoritatemque rem publicam esse revocatam, manendum mihi statuebam quasi in vigilia quadam consulari ac senatoria. Nec vero usquam discedebam nec a re publica deiiciebam oculos ex eo die, quo in aedem Telluris convocati sumus. In quo tempore, quantum in me fuit, ieci fundamenta pacis Atheniensiumque renovavi vetus exemplum: Graecum etiam verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis usa erat civitas illa atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censui. 2. Praeclara tum oratio M. Antonii, egregia etiam voluntas: pax denique per eum et per liberos eius cum praestantissimis civibus confirmata est. Atque his principiis reliqua consentiebant. Ad deliberationes eas, quas habebat domi de re publica, principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem res optimas deferebat: nihil tum nisi quod erat notum omnibus in C. Caesaris commentariis reperiebatur: summa constantia ad ea, quae quaesita erant, responde

bat. 3. Num qui exsules restituti? Unum aiebat, praeterea neminem. Num immunitates datae? Nullae, respondebat. Adsentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clarissimo viro, voluit, ne qua tabula post Idus Martias ullius decreti Caesaris aut beneficii figeretur. Multa praetereo eaque praeclara. Ad singulare enim M. Antonii factum festinat oratio. Dictaturam, quae iam vim regiae potestatis obsederat, funditus ex re publica sustulit: de qua ne sententias quidem diximus. Scriptum senatus consultum quod fieri vellet attulit, quo recitato auctoritatem eius summo studio secuti sumus eique amplissimis verbis per senatus consultum gratias egimus. II. 4. Lux quaedam videbatur oblata non modo regno, quod pertuleramus, sed etiam regni timore sublato, magnumque pignus ab eo rei publicae datum, se liberam civitatem esse velle, quum dictatoris nomen, quod saepe iustum fuisset, propter perpetuae dictaturae recentem memoriam funditus ex re publica sustulisset. 5. Liberatus periculo caedis paucis post diebus senatus: unicus impactus est fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaserat. Atque haec omnia communiter cum collega: alia porro propria Dolabellae: quae, nisi collega afuisset, credo iis futura fuisse communia. Nam quum serperet in urbem infinitum malum idque manaret in dies latius, iidemque bustum in foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effecerant, et cotidie magis magisque perditum homines cum sui similibus servis tectis ac templis urbis minarentur, talis animadversio fuit Dolabellae quum in audaces sceleratosque servos tum in impuros et nefarios liberos, talisque eversio illius exsecratae columnae, ut mihi mirum videatur tam valde reliquum tempus ab illo uno die dissensisse. 6. Ecce enim Kalendis Iuniis, quibus ut adessemus edixerat, mutata omnia: nihil per senatum, multa et magna per populum et absente populo et invito. Consules designati negabant se auctore in senatum venire: patriae liberatores urbe carebant ea, cuius a cervicibus iugum servile deiecerant: quos tamen ipsi consules et in contionibus et in omni sermone laudabant. Veterani qui appellabantur, quibus hic ordo diligentissime caverat, non ad conservationem earum rerum, quas habebant, sed ad spem novarum praedarum incitabantur. Quae quum au-

imma?  
Harru

ed:  
rat

dire mallet quam videre haberemque ius legationis liberum, ea mente discessi, ut adessem Kalendis Ianuariis, quod initium senatus cogendi fore videbatur.

III. 7. Exposui, patres conscripti; profectionis consilium: nunc reversionis, quae plus admirationis habet, breviter exponam. Quum Brundisium iterque illud, quod tritum in Graeciam est, non sine causa vitavissem, Kalendis Sextilibus veni Syracusas, quod ab ea urbe transmissio in Graeciam laudabatur: quae tamen urbs mihi coniunctissima plus una me nocte cupiens retinere non potuit. Veritus sum ne meus repentinus ad meos necessarios adventus suspicionis aliquid adferret, si essem commoratus. Quum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, venti detulissent, ab eo loco conscendi, ut transmitterem: nec ita multum provectus, reiectus austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam. 8. Quumque intempesta nox esset mansissemque in villa P. Valerii, comitis et familiaris mei, postridieque apud eundem ventum exspectans manerem, municipes Rhegini complures ad me venerunt, ex iis quidam Roma recentes: a quibus primum accipio M. Antonii contionem: quae mihi ita placuit, ut ea lecta de reversione primum coeperim cogitare. Nec ita multo post edictum Bruti adfertur et Cassii: quod quidem mihi, fortasse quod eos plus etiam rei publicae quam familiaritatis gratia diligo, plenum aequitatis videbatur. Addebant praeterea — fit enim plerumque ut ii, qui boni quid volunt adferre, adfingant aliquid quo faciant id, quod nunciant, laetius — rem conventuram: Kalendis senatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis provinciis Galliis, ad auctoritatem senatus esse rediturum. IV. 9. Tum vero tanta sum cupiditate incensus ad reditum, ut mihi nulli neque remi neque venti satis facerent, non quo me ad tempus occurrentium non putarem, sed ne tardius quam cuperem rei publicae gratularer. Atque ego celeriter Veliam devectus Brutum vidi: quanto meo dolore non dico. Turpe mihi ipsi videbatur in eam urbem me audere reverti, ex qua Brutus cederet, et ibi velle tuto esse, ubi ille non posset. Neque vero illum similiter atque ipse eram commotum esse vidi. Ere-

ctus enim maximi et pulcherrimi facti sui conscientia nihil de suo casu, multa de vestro querebatur. 10. Exque eo primum cognovi quae Kalendis Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio: qui quamquam parum erat — id enim ipso a Bruto audieram — a quibus debuerat adiutus, tamen et Bruti testimonio — quo quid potest esse gravius? — et omnium praedicatione, quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Hunc igitur ut sequerer properavi, quem praesentes non sunt secuti, non ut proficerem aliquid — neque enim sperabam id nec praestare poteram —, sed ut, si quid mihi humanitus accidisset — multa autem impendere videntur praeter naturam etiam praeterque fatum —, huius tamen diei vocem testem rei publicae relinquerem meae perpetuae erga se voluntatis.

11. Quoniam utriusque consilii causam, patres conscripti, probatam vobis esse confido, prius quam de re publica dicere incipio, pauca querar de hesternae Antonii iniuria: cui sum amicus, idque me non nullo eius officio debere esse prae me semper tuli. V. Quid tandem erat causae cur in senatum hesterno die tam acerbe cogerer? Solusne aberam? an non saepe minus frequentes fuistis? an ea res agebatur, ut etiam aegrotos deferri oporteret? Hannibal, credo, erat ad portas aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam causam etiam Appium illum et caecum et senem delatum esse memoriae proditum est. 12. De supplicationibus referebatur: quo in genere senatores deesse non solent. Coguntur enim non pignoribus, sed eorum, de quorum honore agitur, gratia. quod idem fit, quum de triumpho refertur. Ita sine cura consules sunt, ut paene liberum sit senatori non adesse. Qui quum mihi mos notus esset quumque e via languerem et mihi displicerem, nisi pro amicitia qui hoc ei diceret. At ille vobis audientibus cum fabris se domum meam venturum esse dixit. Nimis iracunde hoc quidem et valde intemperanter. Cuius enim maleficii tanta ista poena est, ut dicere in hoc ordine auderet se publicis operis disturbaturum publice ex senatus sententia aedificatam domum? Quis autem unquam tanto damno senatorem coëgit? aut quid est ultra pignus aut mulctam? Quod si scisset quam sententiam dicturus

essem, remisisset aliquid profecto de severitate cogendi. VI. 13. An me censetis, patres conscripti, quod vos inviti secuti estis, decreturum fuisse, ut parentalia cum supplicationibus miscerentur? ut inexpiabiles religiones in rem publicam inducerentur? ut decernerentur supplicationes mortuo? nihil dico cui. Fuerit ille Brutus, qui et ipse dominatu regio rem publicam liberavit et ad similem virtutem et simile factum stirpem iam prope in quingentesimum annum propagavit: adduci tamen non possem ut quemquam mortuum coniungerem cum immortalium religione: ut, cuius sepulcrum usquam exstet ubi parentetur, ei publice supplicetur. Ego vero eam sententiam dixissem, patres conscripti, ut me adversus populum Romanum, si qui accidisset gravior rei publicae casus, si bellum, si morbus, si fames, facile possem defendere: quae partim iam sunt, partim timeo ne impendant. Sed hoc ignoscant di immortales velim et populo Romano, qui id non probat, et huic ordini, qui decrevit invitus. 14. Quid? de reliquis rei publicae malis licetne dicere? mihi vero licet et semper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. Potestas modo veniendi in hunc locum sit: dicendi periculum non recuso. Atque utinam, patres conscripti, Kalendis Sextilibus adesse potuissem! non quo profici potuerit aliquid, sed ne unus modo consularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus re publica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis populi Romani beneficiis usos L. Pisonem ducem optimae sententiae non secutos. Idcircone nos populus Romanus consules fecit, ut in altissimo gradu dignitatis locati rem publicam pro nihilo haberemus? Non modo voce nemo L. Pisoni consularis, sed ne vultu quidem adsensus est. 15. Quae, malum! est ista voluntaria servitus? Fuerit quaedam necessaria. Neque ego hoc ab omnibus iis desidero, qui sententiam consulari loco dicunt. Alia causa est eorum, quorum silentio ignosco: alia eorum, quorum vocem requiro: quos quidem doleo in suspicionem populo Romano venire non modo metus, quod ipsum esset turpe, sed alium alia de causa deesse dignitati suae. VII. Qua re primum maximas gratias et ago et habeo L. Pisoni, qui non quid efficere pos-

set in re publica cogitavit, sed quid facere ipse deberet: deinde a vobis, patres conscripti, peto, ut, etiam si sequi minus audebitis orationem atque auctoritatem meam, benigne me tamen, ut adhuc fecistis, audialis.

16. Primum igitur acta Caesaris servanda censeo, non quo probem — quis enim id quidem potest? — sed quia rationem habendam maxime arbitror pacis atque ocii. Vellem adesset Antonius, modo sine advocatis. Sed, ut opinor, licet ei minus valere, quod mihi heri per illum non licuit. Doceret me vel potius vos, patres conscripti, quem ad modum ipse Caesaris acta defenderet. An in commentariolis et chirographis et libellis se uno auctore prolatis, ne prolatis quidem, sed tantum modo dictis acta Caesaris firma erunt: quae ille in aes incidit, in quo populi iussa perpetuasque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur? 17. Equidem sic existimo, nihil tam esse in actis Caesaris quam leges Caesaris. An, si cui quid ille promisit, id erit fixum, quod idem non facere potuit? ut multis multa promissa non fecit. Quae tamen multo plura illo mortuo reperta sunt quam a vivo beneficia per omnes annos tributa et data. Sed ea non muto, non moveo: summo etiam studio illius praeclara acta defendo. Pecunia utinam ad Opis maneret! cruenta illa quidem, sed his temporibus, quoniam iis, quorum est, non redditur, necessaria. Quamquam ea quoque sit effusa, si ita in actis fuit. 18. Ecquid est quod tam proprie dici possit actum eius, qui togatus in re publica cum potestate imperioque versatus sit, quam lex? Quaere acta Gracchi: leges Semproniae proferentur. Quaere Sullae: Corneliae. Quid? Cu. Pompeii certius consulatus in quibus actis constitit? nempe in legibus. De Caesare ipso si quaereret quidnam egisset in urbe et in toga, leges multas responderet se et praeclaras tulisse, chirographa vero aut mutaret aut non daret aut, si dedisset, non istas res in actis suis duceret. Sed ea ipsa concedo: quibusdam etiam in rebus conniveo, in maximis vero rebus, id est legibus, acta Caesaris dissolvi ferendum non puto. VIII. 19. Quae lex melior, utilior, optima etiam re publica saepius flagitata quam ne praetoriae provinciae plus quam annum neve plus quam biennium consulares obtinerentur?

Hac lege sublata videntur vobis Caesaris acta servari? Quid? lege, quae promulgata est de tertia decuria nonne omnes iudiciariae leges Caesaris dissolvuntur? Et vos acta Caesaris defenditis, qui leges eius evertitis? Nisi forte, si quid memoriae causa rettulit in libellum, id numerabitur in actis et, quamvis iniquum et inutile sit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Caesaris non habebitur. 20. At quae est ista tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? isti ordini iudicatus lege Iulia, etiam ante Pompeia, Aurelia non patebat? Census praefinebatur, inquit. Non centurioni quidem solum, sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res et iudicant et iudicaverunt. Non quaero, inquit, istos. Quicumque ordinem duxit, iudicet. At si ferretis, quicumque equo meruisset, quod est lautius, nemini probaretis. In iudice enim spectari et fortuna debet et dignitas. Non quaero, inquit, ista: addo etiam iudices manipulares ex legione Alaudarum. Aliter enim nostri negant posse se salvos esse. O contumeliosum honorem iis, quos ad iudicandum nec opinantes vocatis! Hic enim est legis iudex, ut ii res in tertia decuria iudicent, qui libere iudicare non audeant. In quo quantus error est, di immortales! eorum, qui istam legem excogitaverunt! Ut enim quisque sordidissimus videbitur, ita libentissime severitate iudicandi sordes suas eluet laborabitque ut honestis decuriis potius dignus videatur quam in turpem iure coniectus. IX. 21. Altera promulgata lex est, ut de vi et de maiestate damnati ad populum provocent, si velint. Haec utrum tandem lex est an legum omnium dissolutio? Quis est enim hodie cuius intersit istam legem manere? Nemo reus est legibus illis, nemo quem futurum putemus. Armis enim gesta numquam profecto in iudicium vocabuntur. At res popularis. Utinam quidem aliquid velletis esse popolare! Omnes enim iam cives de rei publicae salute una et mente et voce consentiunt. Quae est igitur ista cupiditas legis eius ferendae, quae turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? Quid enim turpius quam qui maiestatem populi Romani minuerit per vim, eum damnatum iudicio ad eam ipsam vim reverti, propter quam



sit iure damnatus? 22. Sed quid plura de lege disputo? quasi vero id agatur ut quisquam provocet. Id agitur, id fertur, ne quis omnino umquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur qui reo condemnato oblici se multitudini conductae velit aut iudex qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur provocatio ista lege datur, sed duae maxime salutare leges quaestionesque tolluntur. Quid est aliud adhortari adolescentes, ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi cives velint esse? Quam autem ad pestem furor tribunicius impelli non poterit his duabus quaestionibus de vi et de maiestate sublatis? 23. Quid, quod obrogatur legibus Caesaris, quae iubent ei, qui de vi, item qui maiestatis damnatus sit, aqua et igni interdici? quibus quum provocatio datur, nonne acta Caesaris rescinduntur? Quae quidem ego, patres conscripti, qui illa numquam probavi, tamen ita conservanda concordiae causa arbitratus sum, ut non modo, quas vivus leges Caesar tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem, sed ne illas quidem, quas post mortem Caesaris prolatas esse et fixas videtis.

X. 24. De exilio reducti a mortuo: civitas data non solum singulis, sed nationibus et provinciis universis a mortuo: immunitatibus infinitis sublata vectigalia a mortuo. Ergo haec uno, verum optimo auctore domo prolata defendimus: eas leges, quas ipse nobis inspectantibus recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur eisque legibus rem publicam contineri putabat, de provinciis, de iudiciis, eas, inquam, Caesaris leges nos, qui defendimus acta Caesaris, evertendas putamus? 25. Ac de iis tamen legibus, quae promulgatae sunt, saltem queri possumus: de iis, quae iam latae dicuntur, ne illud quidem licuit. Illae enim sine ulla promulgatione latae sunt ante quam scriptae. Quaero autem quid sit cur aut ego aut quisquam vestrum, patres conscripti, bonis tribunis plebis leges malas metuat. Paratos habemus qui intercedant: paratos qui rem publicam religione defendant: vacui metu esse debemus. Quas tu mihi, inquit, intercessionem, quas religiones? Eas scilicet, quibus rei publicae salus continetur. Negligimus ista et nimis antiqua et stulta duci-

mus. Forum saepietur: omnes claudentur aditus: armati in praesidiis multis locis collocabuntur. 26. Quid tum? Quod ita erit gestum, id lex erit, et in aes incidi iubebitis, credo, illa legitima: CONSULES POPULUM IURE ROGAVERUNT — hocine a maioribus accepimus ius rogandi? — POPULUSQUE IURE SCIVIT. Qui populus? isne, qui exclusus est? Quo iure? an eo, quod vi et armis omne sublatum est? Atque haec dico de futuris, quod est amicorum ante dicere ea, quae vitari possint: quae si facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis, de quibus est integrum vobis. Demonstratio vitia: tollite. Denuncio vim, arma: removete.

XI. 27. Irasci quidem vos mihi, Dolabella, pro re publica dicenti non oportebit. Quamquam te quidem id facturum non arbitror. Novi facilitatem tuam. Collegam tuum aiunt in hac sua fortuna, quae bona ipsi videtur, mihi, ne gravius quippiam dicam, avorum et avunculi sui consulatum si imitaretur, fortunatior videretur: sed eum iracundum audio esse factum. Video autem quam sit odiosum habere eundem iratum et armatum, quum tanta praesertim gladiatorum sit impunitas. Sed proponam ius, ut opinor, aequum: quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam eius aut in mores cum contumelia dixerò, quo minus mihi inimicissimus sit non recusabo: sin consuetudinem meam, quam in re publica semper habui, tenuero, id est, si libere quae sentiam de re publica dixerò, primum deprecor ne irascatur: deinde, si hoc non impetro, peto ut sic irascatur, ut civi. Armis utatur, si ita necesse est, ut dicit, sui defendendi causa: iis, qui pro re publica quae ipsis visa erunt dixerint, ista arma ne noceant. Quid hac postulatione dici potest aequius? 28. Quod si, ut mihi a quibusdam eius familiaribus dictum est, omnis eum, quae habetur contra voluntatem eius, oratio graviter offendit, etiam si nulla inest contumelia, feremus amici naturam. Sed iidem illi ita mecum loquuntur: Non idem tibi adversario Caesaris licebit quod Pisoni socero, et simul admovent quiddam, quod cavebimus, nec erit iustior in senatum non veniendi morbi causa quam mortis. XII. 29. Sed per deos immortales! Te enim intuens, Dolabella, qui es mihi carissimus, non possum utriusque vestrum errorem reticere.

Credo enim vos, nobiles homines, magna quaedam spectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, quae semper ab amplissimo quoque clarissimoque contempta est non opes violentas et populo Romano minime ferendam potentiam, sed caritatem civium et gloriam concupisse. Ea est autem gloria laus recte factorum magnorumque in rem publicam meritorum, quae quum optimi cuiusque tum etiam multitudinis testimonio comprobatur. 30. Dicerem, Dolabella, qui recte factorum fructus esset, nisi te praeter caeteros paulisper esse expertum viderem. Quem potes recordari in vita illuxisse tibi diem laetiozem quam quum expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris poena adfectis, urbe incendio et caedis metu liberata te domum recepisti? Cuius ordinis, cuius generis, cuius denique fortunae studia tum laudi et gratulationi tuae se non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, et gratias boni viri agebant et tuo nomine gratulabantur. Recordare, quaeso, Dolabella, consensum illum theatri, quum omnes earum rerum obliti, propter quas fuerant tibi offensi, significarunt se beneficio novo memoriam veteris doloris abiecisse. 31. Hanc tu, P. Dolabella — magno loquor cum dolore — hanc tu, inquam, potuisti aequo animo tantam dignitatem deponere? XIII. Tu autem, M. Antoni, — absentem enim appello — unum illum diem, quo in aede Telluris senatus fuit, non omnibus his mensibus, quibus te quidam multum a me dissentientes beatum putant, anteponis? Quae fuit oratio de concordia? quanto metu † veterani, quanta sollicitudine civitas tum a te liberata est? Quum collegam tuum depositis inimicitiis oblitus auspicia a te ipso augure populi Romani nunciata illo primum die collegam tibi esse voluisti: tuus parvus filius in Capitolium a te missus pacis obses fuit: 32. quo senatus die laetior, quo populus Romanus? qui quidem nulla in contione umquam frequentior fuit. Tum denique liberati per viros fortissimos videbamur, quia, ut illi voluerunt, libertatem pax consequebatur. Proximo, altero, tertio, denique reliquis consecutis diebus non intermittebas quasi donum aliquod cotidie adferre rei publicae: maximum autem illud, quod dictaturae nomen sustulisti. Haec inusta est a te, a te.

inquam, mortuo Caesari nota ad ignominiam sempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii scelus decreto gentis Manliae neminem patricium Marcum Manlium vocari licet, sic tu propter unius dictatoris odium nomen dictatoris funditus sustulisti. 33. Num te, quum haec pro salute rei publicae tanta gessisses, fortunae tuae, num amplitudinis, num claritatis, num gloriae poenitebat? Unde igitur subito tanta ista mutatio? Non possum adduci ut suspicer te pecunia captum. Licet quod cuique libet loquatur. Credere non est necesse. Nihil enim umquam in te sordidum, nihil humile cognovi. Quamquam solent domestici depravare non numquam: sed novi firmitatem tuam. Atque utinam ut culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses! XIV. Illud magis vereor, ne ignorans verum iter gloriae gloriosum putes plus te unum posse quam omnes et metui a civibus tuis. Quod si ita putas, totam ignoras viam gloriae. Carum esse civem, bene de re publica mereri, laudari, coli, diligi gloriosum est: metui vero et in odio esse invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. 34. Quod videmus etiam in fabula illi ipsi, qui *Oderint, dum metuant*, dixerit, perniciosum fuisse. Utinam, Antoni, avum tuum meminisses! de quo tamen audisti multa ex me saepissime. Putasne illum immortalitatem mereri voluisse, ut propter armorum habendorum licentiam metuere-tur? Illa erat vita, illa secunda fortuna libertate esse parem caeteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui prosperas, acerbissimum eius supremum diem malim quam L. Cinnae dominatum, a quo ille crudelissime est interfectus.

35. Sed quid oratione te flectam? Si enim exitus C. Caesaris efficere non potest ut malis carus esse quam metui, nihil cuiusquam proficiet nec valebit oratio. Quem qui beatur fuisse putant, miseri ipsi sunt. Beatus est nemo, qui ea lege vivit, ut non modo impune, sed etiam cum summa interfectoris gloria interfici possit. Qua re flecte te, quaeso, et maiores tuos respice atque ita gubernare rem publicam, ut natum esse te cives tui gaudeant: sine quo nec beatus nec clarus nec tutus quisquam esse omnino potest.

XV. 36. Populi quidem Romani iudicia multa ambo habetis, quibus vos non satis moveri permolesto fero. Quid enim gladiatoribus clamores innumerabilium civium? quid

populi versus? quid Pompeii statuæ plausus infiniti? quid duobus tribunis plebis, qui vobis adversantur? parumne hæc significant incredibiliter consentientem populi Romani universi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plausus vel testimonia potius et iudicia populi Romani parum magna vobis videbantur? O beatos illos, qui, quum adesse ipsis propter vim armorum non licebat, aderant tamen et in medullis populi Romani ac visceribus hærebant! Nisi forte Accio tunc plaudî et sexagesimo post anno palmiam dari, non Bruto putabatîs, qui ludis suis ita caruit, ut in illo apparatusissimo spectaculo studium populus Romanus tribuerit absentî, desiderium liberatoris sui perpetuo plausu et clamore lenierit.

37. Equidem is sum, qui istos plausus, quum popularibus civibus tribuerentur, semper contempserim: idemque quum a summis, mediis, infimis, quum denique ab universis hoc idem fit quumque ii, qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt, non plausum illum, sed iudicium puto. Sin hæc vobis leviora videntur, quæ sunt gravissima, num etiam hoc contemnitis, quod sensistis tam caram populo Romano vitam A Hirtii fuisse? Satis erat enim probatum illum esse populo Romano, ut est: iucundum amicis, in quo vincit omnes: carum suis, quibus est carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium in quo meminimus? Certe in nullo.

38. Quid igitur? hoc vos, per deos immortales! quale sit non interpretamini? quid eos de vestra vita cogitare censeatis, quibus eorum, quos sperant rei publicæ consulturos, vita tam cara sit? Cæpi fructum, patres conscripti, reversionis meæ: quoniam et ea dixi, ut quicumque casus consecutus esset, exstaret constantiæ meæ testimonium, et sum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sæpius sine meo vestroque periculo fiet, utar: si minus, quantum potero, non tam mihi me quam rei publicæ reservabo. Mihi fere satis est quod vixi vel ad ætatem vel ad gloriam: huc si quid accesserit, non tam mihi quam vobis rei publicæ accesserit.

M. TULLII CICERONIS  
IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA  
SECUNDA.

ARGUMENTUM.

Quum M. Cicero superiorem orationem habuisset, M. Antonius in villam Tiburtinam se contulit, ut quid adversario responderet commentaretur, qua in re consumpsit septemdecim dies. D. XIII. Kalendas Octobres M. Antonius in senatum, qui in aede Concordiae habebatur, venit, armatis stipatus, quasi vim timeret denunciatis ante Ciceroni inimicitis. Quum Cicero non ausus esset eo die venire in senatum, in eum absentem acerbissima oratione invecus erat Antonius. Cui orationi adversarii sui Cicero hac scripta oratione, quae infra legitur, respondet, quam fingit a se habitam ita, tamquam si praesens praesenti responderet. V. Ciceronis *ad Atticum* lib. XVI. ep. 11.

I. Quonam meo fato, patres conscripti, fieri dicam ut nemo his annis viginti rei publicae fuerit hostis qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est quemquam a me nominari: vobiscum ipsi recordamini? Mihi poenarum illi plus quam optarem dederunt: te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me rei publicae causa lacessiti. Tu ne verbo quidem violatus, ut audacior quam **L.** Catilina, furiosior quam **L.** Clodius viderere, ultro me maledictis lacessisti, tuamque a me alienationem commendationem tibi ad impios cives fore putavisti. 2. Quid putem? contemptumne me? Non video nec in vita nec in gratia nec in rebus gestis nec in hac mea mediocritate ingenii quid despicere possit Antonius. An in senatu facillime de me detrahi posse credit? qui ordo clarissimis civibus bene gestae rei publicae testimonium multis, mihi uni conservatae dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? Hoc quidem est beneficium. Quid enim plenius, quid uberius quam mihi et pro me et contra Antonium dicere? Illud pro-

fecto est: non existimavit sui similibus probari posse se esse hostem patriae, nisi mihi esset inimicus. 3. Cui prius quam de caeteris rebus respondeo, de amicitia, quam a me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen iudico, pauca dicam.

II. Contra rem suam me nescio quando venisse questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari et necessario? non venirem contra gratiam non virtutis spe, sed aetatis flore collectam? non venirem contra iniuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non iure praetorio? Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini commendares, quum te omnes recordarentur libertini generum et liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras — nam ita dixisti —: domum meam ventitaras. Ne tu, si id fecisses, melius famae, melius pudicitiae tuae consulisses. Sed neque fecisti nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. 4. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! o impudentiam praedicandam! Quo enim tempore me augurem a toto collegio expetitum Cn. Pompeius et Q. Hortensius nominaverunt — neque enim licebat a pluribus nominari — tu nec solvendo eras nec te ullo modo nisi eversa re publica fore incolumem putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, quum in Italia Curio non esset? aut tum, quum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cuius etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. III. 5. At beneficio sum tuo usus. Quo? quamquam illud ipsum, quod commemoras, semper prae me tuli. Malui me tibi debere confiteri quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? Quod me Brundisii non occideris? Quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire iussisset, eum tu occideres? Fac potuisset. Quod est aliud, patres conscripti, beneficium latronum nisi ut commemorare possint iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, numquam, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, quos tu ipse

clarissimos viros soles appellare, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere? Qua in re non tam iucundum mihi videri debuit, non interfectum a te quam miserum te id impune facere potuisse. 6. Sed sit beneficium, quando quidem maius accipi a latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? An de interitu rei publicae queri non debui, ne in te ingratus viderer? At in illa querela, misera quidem et luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus populusque Romanus collocavit, necessaria, quid est dictum a me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? Quod quidem cuius temperantiae fuit de M. Antonio querentem abstinere maledicto? praesertim quum tu reliquias rei publicae dissipavisses, quum domi tuae turpissimo mercatu omnia essent venalia, quum leges eas, quae numquam promulgatae essent, et de te et a te lasas confiterere, quum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses, quum es ses foedissime stipatus armatis, quum omnes impuritates pudica in domo cotidie susciperes, vino lustrisque confectus. 7. At ego, tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multae et magnae fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de re publica graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat quantum a me beneficium tum acceperit. IV. At etiam litteras, quas me sibi misisse diceret, recitavit, homo et humanitatis expertus et vitae communis ignarus. Quis enim unquam, qui paullulum modo bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas offensione aliqua interposita in medium protulit palamque recitavit? Quid est aliud tollere e vita vitae societatem, tollere amicorum colloquia absentium? Quam multa ioca solent esse in epistolis, quae prolata si sint, inepta videantur! quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda! 8. Sit hoc inhumanitatis: stultitiam incredibilem vide. Quid habes quod mihi opponas, homo diserte, ut Mustelae Tamisio et Tironi Numisio videris? qui quum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis quo modo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si ne-



gem me umquam istas litteras ad te misisse? quo me teste convincas? An chirographo? in quo habes scientiam quaestuosam. Qui possis? Sunt enim librarii manu. Iam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam iam proferam, nihil sapere doceat. 9. Quid est enim minus non dico oratoris, sed hominis quam id obiicere adversario, quod ille si verbo negarit, longius progredi non possit qui obiecerit? At ego non nego, teque in isto ipso convinco non inhumanitatis solum, sed etiam amentiae. Quod enim verbum in istis litteris est non plenum humanitatis, officii, benevolentiae? Omne autem crimen tuum est, quod de te in his litteris non male existimem, quod scribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum, non tamquam ad sceleratum et latronem. At ego tuas litteras, etsi iure poteram a te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis ut tibi per me liceat quemdam de exilio reducere, adiurasque id te invito me non esse facturum, idque a me impetras. Quid enim me interponerem audaciae tuae, quam neque auctoritas huius ordinis neque existimatio populi Romani neque leges ullae possent coërcere? 10. Verum tamen quid erat quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Caesaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse, in quo ne ipsius quidem ulla esse poterat lege lata.

V. Sed quum mihi, patres conscripti, et pro me aliquid et in M. Antonium multa dicenda sint, alterum peto a vobis, ut me pro me dicentem benigne, alterum ipse efficiam ut, contra illum quum dicam, attente audiat. Simul illud oro: si meam quum in omni vita tum in dicendo moderationem modestiamque cognostis, ne me hodie, quum isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. Etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit vel quod ita rem publicam gerit vel quod ita factus est: ego sine ulla controversia consularis. 11. Ut igitur intelligeretis qualem ipse se consulem profiteretur, obiecit mihi consulatum meum. Qui consulatus verbo meus, patres conscripti, re vester fuit. Quid enim ego constitui, quid gessi, quid egi nisi ex huius ordinis consilio, auctoritate, sententia? Haec tu homo sapiens,

non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sapientia-  
que gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum con-  
sulatum praeter P. Clodium qui vituperaret inventus est?  
cuius quidem tibi fatum, sicuti C. Curioni, manet: quoniam  
id domui tuae est, quod fuit illorum utriusque fatale. 12. Non  
placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio,  
ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus,  
qui proxime est mortuus: placuit Q. Catulo, cuius semper in  
hac re publica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis,  
M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, C. Pisoni, M. Glabrioni,  
M. Lepido, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenarum,  
qui tum erant consules designati: placuit idem quod consu-  
laribus M. Catoni: qui quum multa vita excedens providit,  
tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum  
meum Cn. Pompeius probavit: qui ut me primum decedens  
ex Syria vidit, complexus et gratulans meo beneficio patriam  
se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? Fre-  
quentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo qui mihi non  
ut parenti gratias ageret, qui mihi non vitam suam, fortunas,  
liberos, rem publicam referret acceptam.

VI. 13. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot ac talibus  
viris res publica orbata est, veniamus ad vivos, qui duo de  
consularium numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo in-  
genio summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu repre-  
hendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis, eique  
illi ipsi, quos modo nominavi, consulares senatusque cun-  
ctus adsensus est: qui honos post conditam hanc urbem ha-  
bitus est togato ante me nemini. 14. L. Caesar, avunculus  
tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam  
dixit in sororis suae virum, vitricum tuum! Hunc tu quum  
auctorem et praeceptorem omnium consiliorum totiusque  
vitae debuisses habere, vitrici te similem quam avunculi ma-  
luisti. Huius ego alienus consiliis consul usus sum: tu, so-  
roris filius, ecquid ad eum unquam de re publica rettulisti?  
At ad quos refert? di immortales! ad eos scilicet, quorum  
nobis etiam dies natales audiendi sunt. 15. Hodie non de-  
scendit Antonius. Cur? Dat natalicium in hortis. Cui? Ne-  
minem nominabo. Putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni,

tum etiam Ballioni. O foeditatem hominis flagitiosam! o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! Tu quum principem senatorem, civem singularem tam propinquum habeas, ad eum de re publica nihil referas: referas ad eos qui suam rem nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus. VII. Adeone pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum praesidebat, consulebam, tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? 16. At etiam ausus es — quid autem est quod tu non audeas? — clivum Capitolinum dicere me consule plenum servorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatus consulta fierent, vim adferebam senatui. O miser, sive illa tibi nota non sunt — nihil enim boni nosti — sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquere! Quis enim eques Romanus, quis praeter te adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, quum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quamquam nec scribae sufficere nec tabulae nomina illorum capere potuerunt. 17. Etenim quum homines nefarii de patriae parricidio confiterentur, consciorum iudiciis, sua manu, voce paene litterarum coacti se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rem publicam consensisse, quis esset qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? praesertim quum senatus populusque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit umquam: quem, quia iure ei inimicus fui, doleo a te omnibus vitiis iam esse superatum. 18. Qui autem tibi venit in mentem redigere in memoriam nostram te domi P. Lentuli esse educatum? An verebatur ne non putarem natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? VIII. Tanti autem eras excors, ut tota in oratione tua tecum ipse pugnares, non modo non cohaerentia inter se diceres, sed maxime diiuncta atque contraria, ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio. Vitricum tuum fuisse in tanto scelere

fatebare, poena adfectum querebare. Ita, quod proprie meum est, laudasti: quod totum est senatus, reprehendisti. Nam comprehensio sontium mea, animadversio senatus fuit. Homo disertus non intelligit eum, quem contra dicit, laudari a se: eos, apud quos dicit, vituperari. 19. Iam illud cuius est, non dico audaciae — cupit enim se audacem —, sed, quod minime vult, stultitiae, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, quum inter subsellia nostra versentur armati? quum in hac cella Concordiae, di immortales! in qua me consule salutare sententiae dictae sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum: accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare hunc ordinem hoc ipso tempore ab Ituraeis circumsederi. Haec tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum repugnantiam non videas. Nihil profecto sapis. Quid est enim dementius quam, quum rei publicae perniciosa arma ipse ceperis, obiicere alteri salutaria? 20. At etiam quodam loco factus esse voluisti. Quam id te, di boni, non decebat! In quo est tua culpa non nulla. Aliquid enim salis a mima uxore trahere potuisti. CEDANT ARMA TOGAE. Quid? tum nonne cesserunt? At postea tuis armis cessit toga. Quaeramus igitur utrum melius fuerit libertati populi Romani sceleratorum arma an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec vero tibi de versibus plura respondebo: tantum dicam breviter, te neque illos neque ullas omnino litteras nosse: me nec rei publicae nec amicis umquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut mcae vigiliae meaeque litterae et iuventuti utilitatis et nomini Romano laudis aliquid adferrent. Sed haec non huius temporis: maiora videamus.

IX. 21. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, quum tu illum in foro inspectante populo Romano gladio stricto insectus es negotiumque transegisses, nisi se ille in scalas tabernae librariae coniecisset iisque oppilatis impetum tuum compressisset? Quod quidem ego favisse me tibi fateor.

suasisse ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui. Prius enim rem transegit quam quisquam eum facturum id suspicaretur. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse rei publicae sine suasore non posset. At laetatus sum. Quid ergo? in tanta laetitia cunctae civitatis me unum tristem esse oportebat? 22. Quamquam de morte Clodii fuit quaestio non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat nova lege quaeri de eo, qui hominem occidisset, quum esset legibus quaestio constituta? quaesitum est tamen. Quod igitur, quum res agebatur, nemo in me dixit, id tot annis post tu es inventus qui diceres?

23. Quod vero dicere ausus es idque multis verbis, opera mea Pompeium a Caesaris amicitia esse diiunctum ob eamque causam culpa mea civile bellum esse natum, in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti. X. Ego M. Bibulo, praestantissimo cive, consule nihil praetermisi, quantum facere eniſque potui, quin Pompeium a Caesaris coniunctione avocarem. In quo Caesar felicius fuit. Ipse enim Pompeium a mea familiaritate diiunxit. Postea vero quam se totum Pompeius Caesari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? Stulti erat sperare, suadere impudentis. 24. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Caesarem Pompeio suaserim. Ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquennii imperium Caesari prorogaret: alterum, ne pateretur ferri ut absentis eius ratio haberetur. Quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias numquam incidissemus. Atque idem ego, quum iam opes omnes et suas et populi Romani Pompeius ad Caesarem detulisset, seroque ea sentire coepisset, quae multo ante provideram, inferrique patriae bellum nefarium viderem, pacis, concordiae, compositionis auctor esse non destiti, meaque illa vox est nota multis: *Utinam, Cn. Pompei, cum C. Caesare societatem aut numquam coisses aut numquam divemisses! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiae tuae.* Haec mea, M. Antoni, semper et de Pompeio et de re publica consilia fuerunt: quae si valuissent, res publica staret, tu tuis flagitiis, egestate, infamia concidisses.

XI. 25. Sed haec vetera, illud vero recens, Caesarem meo

consilio interfectum. Iam vereor, patres conscripti, ne, quod turpissimum est, praevaricatorem mihi apposuisse videar qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam onerare alienis. Quis enim meum in ista societate gloriosissimi facti nomen audivit? Cuius autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? Occultatum dico? cuius non statim divulgatum? Citius dixerim iactasse se aliquos, ut fuisse in ea societate viderentur, quam conscii non fuissent, quam ut quisquam celari vellet qui fuisset. 26. Quam veri simile porro est in tot hominibus partim obscuris partim adolescentibus neminem occultantibus meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis actoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem cotidie videret, alter etiam Ahalae? Hi igitur his maioribus ab alienis potius consilium peterent quam a suis et foris potius quam domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quae non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cuiusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Sicilia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam naves appulisset. 27. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio ego persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem. Quo etiam maiorem ei res publica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiae praeposuit depulsorque dominatus quam particeps esse maluit. An L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus quam facturum putavi: admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriae fuisset. Quid duos Servilios? Cascas dicam an Ahalas? et hos auctoritate mea censes excitatos potius quam caritate rei publicae? Longum est persequi caeteros, idque rei publicae praeclarum, fuisse tam multos, ipsis gloriosum.

XIII. 28. At quem ad modum me coarguerit homo acutus recordamini. Caesare interfecto, inquit, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem Ciceronem nominatim ex-

clamavit atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimum? quia sciebam? Vide ne illa causa fuerit appellandi mei, quod, quum rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus est se aemulum mearum laudium exstitisse. 29. Tu autem, omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Caesarem crimen sit, etiam laetatum esse morte Caesaris crimen esse? Quid enim interest inter suasorem facti et probatorem? aut quid refert utrum voluerim fieri an gaudeam factum? Ecquis est igitur te excepto et iis, qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit aut factum improbarit? Omnes ergo in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Caesarem occiderunt. Aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini. 30. Sed stuporem hominis vel dicam pecudis attendite. Sic enim dixit: *M. Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentum pugionem tenens Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet eum conscium fuisse.* Ergo ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem prae se pugionem tulit, is a te honoris causa nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor: quanto in rebus sententiisque maior? Constatue hoc, consul, aliquando, Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, et exhala. An faces admovendae sunt quae te excitent tantae causae indormientem? Numquamne intelligis statuendum tibi esse utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidaene sint an vindices libertatis? XIII. 31. Attende enim paullisper cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut a te arguor, socius, nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani conservatoresque rei publicae sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse: si quidem est atrocius patriae parentem quam suum occidere. Tu, homo sapiens et considerate, quid dicis? Si parricidas, cur honoris causa a te sunt et in hoc ordine et apud populum Romanum semper appellati? Cur M. Brutus referente te legibus est solutus, si ab urbe plus quam decem dies afuisset?

Cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? Cur provinciae Bruto, Cassio datae? cur quaestores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque haec acta per te. Non igitur homicidas. Sequitur ut liberatores tuo iudicio, quando quidem tertium nihil potest esse. 32. Quid est? num conturbo te? Non enim fortasse satis, quae diunctius dicuntur, intelligis. Sed tamen haec summa est conclusionis meae: quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem te amplissimis praemiis dignissimos iudicatos. Itaque iam retexo orationem meam. Scribam ad illos, ut, si qui forte quod a te obiectum est quaerent sitne verum, ne cui negent. Et enim vereor ne aut celatum me illis ipsis non honestum aut invitatum refugisse mihi sit turpissimum. Quae enim res umquam, proh sancte Iuppiter! non modo in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta maior? quae gloriosior? quae commendatior hominum memoriae sempiternae? In huius me tu consilii societatem tamquam in equum Troianum cum principibus includis? 33. Non recuso: ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulsos a te praedicas et relegatos? qui locus est aut tam desertus aut tam inhumanus qui illos, quum accesserint, non adfari atque appetere videatur? qui homines tam agrestes qui se, quum eos aspexerint, non maximum cepisse vitae fructum putent? quae vero tam immemor posteritas, quae tam ingratae litterae reperientur, quae eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur? Tu vero ascribe me talem in numerum. XIV. 34. Sed unam rem vereor ne non probes. Si enim fuisset, non solum regem, sed regnum etiam de re publica sustulisset: et, si meus stilus ille fuisset, ut dicitur, mihi crede, non solum unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quamquam si interfici Caesarem voluisse crimen est, video, quaeso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem et Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est et ob eius consilii societatem, quum interficeretur Caesar, tum te a Trebonio vidimus sevocari. Ego autem — vide quam tecum agam non inimice! — quod bene cogitasti aliquando, laudo:



quod non indicasti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco. Virum res illa quaerebat. 35. Quod si te in iudicium quis adducat usurpetque illud Cassianum, cui BONO FUERIT, vide, quaeso, ne haereas. Quamquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire nolebant, tibi tamen praecipue, qui non modo non servis, sed etiam regnas: qui maximo te aere alieno ad aedem Opis liberavisti: qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti, ad quem e domo Caesaris tam multa delata sunt: cuius domi quaestuosissima est falsorum commentariorum et chirographorum officina, agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium flagitiosissimae nundinae. 36. Etenim quae res egestati et aeri alieno tuo praeter mortem Caesaris subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus esse videris: num quid subtimes ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet unquam: non est tuum de re publica bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros res publica auctores: ego te tantum gaudere dico, fecisso non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

XV. 37. Castra mihi Pompeii atque illud omne tempus obiecisti. Quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium auctoritasque valuisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus: res publica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim me, quum ea, quae acciderunt, providerem futura, tanta in maestitia fuisse, quanta caeteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, patres conscripti, rem publicam, vestris quondam meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. Nec vero eram tam indoctus ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitae cupiditatem, quae me manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omnibus liberaret. Illos ego praestantissimos viros, lumina rei publicae, vivere volebam, tot consulares, tot praetorios, tot honestissimos senatores, omnem praeterea florem nobilitatis ac iuventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua condicione pacis — mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur —, rem publicam hodie teneremus. 38. Quae sententia

si valuisset ac non ii maxime mihi, quorum ego vitae consulebam, spe victoriae elati obstitissent, ut alia omittam, tu certe numquam in hoc ordine vel potius numquam in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompeii voluntatem a me alienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut sermones aut consilia contulit saepius? quod quidem erat magnum, de summa re publica dissentientes in eadem consuetudine amicitiae permanere. Sed et ego quid ille et contra ille quid ego sentirem et spectarem videbat. Ego incolumitati civium primum, ut postea dignitati possemus, ille praesenti dignitati potius consulebat. Quod autem habebat uterque quid sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. 39. Quid vero ille singularis vir ac paene divinus de me senserit sciunt qui eum de Pharsalica fuga Paphum persecuti sunt. Numquam ab eo mentio de me nisi honorifica, nisi plena amantissimi desiderii, quum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora. Et eius viri nomine me insectari audes, cuius me amicum, te sectorem esse fateare? XVI. Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne locis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant quidem illa castra plena curae: verum tamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. 40. Quod autem ideum maestitiam meam reprehendit, idem iocum, magno argumento est me in utroque fuisse moderatum.

Hereditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset! plures amici mei et necessarii viverent. Sed qui istuc tibi venit in mentem? Ego enim amplius sestertium ducentiens acceptum hereditatibus rettuli. Quamquam in hoc genere fateor feliciorum esse te. Me nemo nisi amicus fecit heredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor iungeretur: te is, quem tu vidisti numquam, L. Rubrius Casinas fecit heredem. 41. Et quidem vide quam te amarit is, qui albus aterne fuerit ignoras: fratris filium praeteriit, Q. Fufii, honestissimi equitis Romani sui-que amantissimi, quem palam heredem semper factitavit te, quem numquam viderat aut certe numquam salutaverat, fecit heredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Tur-

selius qua facie fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu. Nihil scio, inquis, nisi quae praedia habuerit. Igitur fratrem exheredans te faciebat heredem. In multas praeterea pecunias alienissimorum hominum eiectis veris heredibus, tamquam heres esset, invasit. 42. Quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hereditatum ausum esse facere, quum ipse hereditatem patris non adisses.

XVII. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? quamquam tu quidem, ut tui familiarissimi dictitant, vini exhalandi, non ingenii acuendi causa declamas. At vero adhibes ioci causa magistrum suffragio tuo et compotorum tuorum rhetorem, cui concessisti ut in te quae vellet diceret, salsum omnino hominem, sed materia facilis est in te et in tuos dicta dicere. Vide autem quid intersit inter te et avum tuum. Ille sensim dicebat quod causae prodesset: tu cursim dicis aliena. 43. At quanta merces rhetori data est! Audite, audite, patres conscripti, et cognoscite rei publicae vulnera. Duo milia iugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori adsignasti et quidem immunia, ut populi Romani tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Caesaris commentariis? Sed dicam alio loco et de Leontino agro et de Campano: quos iste agros ereptos rei publicae turpissimis possessoribus inquinavit. Iam enim, quoniam criminibus eius satis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quaedam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum peccatorumque largitur.

XVIII. 44. Visne igitur te inspiciamus a puero? Sic opinor: a principio ordiamur. Tenesne memoria praetextatum te decoxisse? Patris, inquis, ista culpa est. Concedo. Et nim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciae tuae, quod sedisti in quattuordecim ordinibus, quum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunae vitio, non suo decoxisset. Sumpsisti virilem, quam statim muliebrem togam reddidisti. Primo vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quaestu abduxit et tamquam stolam de-

disset, in matrimonio stabili et certo collocavit. 45. Nemo unquam puer emptus libidinis causa tam fuit in domini potestate quam tu in Curionis. Quotiens te pater eius domu sua eiecit? quotiens custodes posuit, ne limen intrares? quum tu tamen, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quae flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, quum pater Curio maerens iacebat in lecto: filius se ad pedes meos prosternens, lacrimans, te mihi commendabat: orabat, ut te contra suum patrem, si sestertium sexagens peteret, defenderem: tantum enim se pro te intercessisse dicebat. Ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discidii ferre non posset, se in exsilium iturum. 46. Quo tempore ego quanta mala florentissimae familiae sedavi vel potius sustuli! Patri persuasi, ut aes alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem, summa spe et animi et ingenii praeditum, rei familiaris facultatibus eumque tua non modo familiaritate, sed etiam congressione patrio iure et potestate prohiberet. Haec tu quum per me acta meminisses, nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? XIX. 47. Sed iam stupra et flagitia omittamus, sunt quaedam, quae honeste non possum dicere: tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quae a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitae cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. Ad haec enim, quae in civili bello, in maximis rei publicae miseriis fecit, et ad ea, quae cotidie facit, festinat animus. Quae peto, ut, quamquam multo notiora vobis quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus oportet media, ne nimis sero ad extrema veniamus.

48. Intimus erat in tribunatu Clodio, qui sua erga me beneficia commemorat: eius omnium incendiorum fax, cuius etiam domi iam tum quiddam molitus est. Quid dicam ipse optime intelligit. Inde iter Alexandream contra senatus auctoritatem, contra rem publicam et religiones: sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset.

Qui tum inde reditus aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Aegypto quam domum. Quae autem erat domus? Suam enim quisque domum tum obtinebat neque erat usquam tua. Domum dico? Quid erat in terris ubi in tuo pedem poneris praeter unum Misenum, quod cum sociis tamquam Sisaponem tenebas? XX. 49. Venisti e Gallia ad quaesturam petendam. Aude dicere te prius ad parentem tuum venisse quam ad me. Acceperam iam ante Caesaris litteras, ut mihi satis fieri paterer a te. Itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. Postea sum cultus a te, tu a me observatus in petitione quaesturae. Quo quidem tempore P. Clodium approbante populo Romano in foro es conatus occidere, quum quo eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo, tamen ita praedicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me iniuriis satis esse facturum. In quo demiror cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, quum te ultro mihi idem illud deferentem numquam sim adhortatus. Quamquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam quam ad meam gratiam. 50. Quaestor es factus: deinde continuo sine senatus consulto, sine sorte, sine lege ad Caesarem cucurristi. Id enim unum in terris egestatis, aeris alieni, nequitiae perditis vitae rationibus perfugium esse ducebas. Ibi te quum et illius largitionibus et tuis rapinis explevisses, si hoc est explere [*rapere*] quod statim effundas, advolasti egens ad tribunalum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses.

XXI. Accipite nunc, quaeso, non ea, quae ipse in se atque in domesticum dedecus impure atque intemperanter, sed quae in nos fortunasque nostras, id est in universam rem publicam, impie ac nefarie fecerit. Ab huius enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. 51. Nam, quum L. Lentulo C. Marcello consulibus Kalendis Ianuariis labentem et prope cadentem rem publicam fulcire cuperetis, ipsique C. Caesari, si sana mente esset, consulere velletis, tum iste venditum atque emancipatum tribunalum consiliis vestris opposuit cervicesque suas ei subiecit securi, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te, M. Antoni, id decrevit senatus et quidem incolumis, nondum tot luminibus

extinctis, quod in hostem togatum decerni est solitum more maiorum. Et tu apud patres conscriptos contra me dicere ausus es, quum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis rei publicae iudicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen exstabit, — quod quidem erit, si per te licebit, sempiternum —, tua illa pestifera intercessio nominabitur. 52. Quid cupide a senatu, quid temere fiebat, quum tu unus adolescens universum ordinem decernere de salute rei publicae prohibuisti, neque id semel, sed saepius, neque tu tecum de senatus auctoritate agi passus es? Quid autem agebatur nisi ne deleri et everti rem publicam funditus velles, quum te neque principes civitatis rogando neque maiores natu monendo neque frequens senatus agendo de vendita atque addicta sententia movere potuit? Tum illud multis rebus ante temptatis necessario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. 53. Tum contra te dedit arma hic ordo consulibus reliquisque imperiis et potestatibus: quae non effugisses, nisi te ad arma Caesaris contulisses. XXII. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Caesari omnia perturbare cupienti causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam sui dementissimi consilii et facti adferebat, nisi quod intercessio neglecta, ius tribunicium sublatum, circumscriptus a senatu esset Antonius? Omitto quam haec falsa, quam levia, praesertim quum omnino nulla causa iusta cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Caesare: tibi certe confitendum est causam perniciosissimi belli in persona tua constitisse. 54. O miserum te, si intelligis, miseriorem, si non intelligis hoc litteris mandari, hoc memoriae prodi, huius rei ne posteritatem quidem omnium saeculorum umquam immemorem fore, consules ex Italia expulsos, cumque his Cn. Pompeium, quod imperii populi Romani decus ac lumen fuit, omnes consulares, qui per valetudinem exsequi cladem illam fugamque potuissent, praetores, praetorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem subolem iuventutis, unoque verbo rem publicam expulsam atque exterminatam suis sedibus! 55. Ut igitur in seminibus

est causa arborum et stirpium, sic huius luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis tres exercitus populi Romani interfectos: interfecit Antonius. Desideratis clarissimos eives: eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas huius ordinis adflata est: adflixit Antonius. Omnia denique, quae postea vidimus—quid autem mali non vidimus?—, si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Troianis, sic iste huius rei publicae belli causa, causa pestis atque exitii fuit. Reliquae partes tribunatus principii similes. Omnia perfecit, quae senatus salva re publica ne fieri possent perfecerat. Cuius tamen scelus in scelere cognoscite.

XXIII. 56. Restituebat multos calamitosos. In his patrum nulla mentio. Si severus, cur non in omnes? Si miseriosus, cur non in suos? Sed omitto caeteros. Licinium Lenticulam de alea condemnatum, collusorem suum, restituit, quasi vero ludere cum condemnato non liceret: sed ut, quod in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano cur eum restitui oporteret? Absentem, credo, in reos relatum: rem indieta causa iudicatum: nullum fuisse de alea lege iudicium: vi oppressum et armis: postremo, quod de patrum tuo dicebatur, pecunia iudicium esse corruptum? Nihil horum. At vir bonus et re publica dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lego, quae est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? 57. In eodem vero tribunatu, quem Caesar in Hispaniam proficiscens huic conuulsandam Italiam tradidisset, quae fuit eius peragratio itinerum, lustratio municipiorum! Scio me in rebus celebratissimis omnium sermone versari, eaque, quae dico dicturusque sum, notiora esse omnibus, qui in Italia tum fuerunt, quam mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satis facere vestrae scientiae. Etenim quod umquam in terris tantum flagitium existisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? XXIV. 58. Vehabatur in essedo tribunus plebis: lictores laureati antecederant: inter quos aperta lectica mima portabatur: quam ex oppi-

dis municipales, homines honesti, ob viam necessario prodeuntes, non noto illo et mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi, reiecta mater amicam impuri filii tamquam nurum sequebatur. O miserae mulieris fecunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, praefecturas, eoloniae, totam denique Italiam impressit.

59. Reliquorum factorum eius, patres conscripti, difficilis est sane reprehensio et lubrica. Versatus in bello est: saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium: felix fuit, si potest ulla in scelere esse felicitas. Sed quoniam veteranis cautum esse volumus, quamquam dissimilis est militum causa et tua — illi secuti sunt: tu quaesisti ducem —, tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de genere belli dicam. Victor e Thessalia Brundisium cum legionibus revertisti. Ibi me non occidisti: magnum beneficium! Potuisse enim fateor. Quamquam nemo erat eorum, qui tum tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. 60. Tanta est enim caritas patriae, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam a me servatam esse meminissent. Sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti, meque a te habere vitam, quia non a te sit erepta: licuitne mihi per tuas contumelias hoc tuum beneficium sic tueri, ut tuebar, praesertim quum te haec auditurum videres? XXV. 61. Venisti Brundisium, in sinum quidem et in complexum tuae mimulae. Quid est? Num mentior? Quam miserum est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri! Si te municipiorum non pudebat, ne veterani quidem exercitus? Quis enim miles fuit qui Brundisii illam non viderit? quis qui nescierit venisse eam tot tibi dierum viam gratulatum? quis qui non indoluerit tam sero se quam nequam hominem secutus esset eognoscere? 62. Italiae rursus percursatio eadem comite mima: in oppida militum erudelis et misera deductio: in urbe auri, argenti, maximeque vini foeda direptio. Accessit ut Caesare ignaro, quum esset ille Alexandriae, beneficio amicorum eius magister equitum constitueretur. Tum existimavit se suo iure cum Hippia vivere et equos vectigales Sergio mimo tradere. Tum sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pisonis



domum ubi habitaret legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? Cogebat egestas: quo se verteret non habebat: nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Turselio hereditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum multorumque aliorum, qui aberant, repentinus heres successerat. Erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset.

63. Sed haec, quae robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate tantum vini in Hippiae nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie. O rem non modo visu foedam, sed etiam auditu! Si inter coenam in ipsis tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In coetu vero populi Romani negocium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis vinum redolentibus gremium suum et totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendidiora.

XXVI. 64. Caesar Alexandria se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur: mea autem sententia, qui rei publicae sit infelix, felix esse nemo potest. Hasta posita pro aede Iovis Statoris bona Cn. Pompeii — miserum me! consumptis enim lacrimis tamen infixus haeret animo dolor — bona, inquam, Cn. Pompeii Magni voci acerbissimae subiecta praeconis. Una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit servientibusque animis, quum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Exspectantibus omnibus quisnam esset tam impius, tam demens, tam dis hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo praeter Antonium, praesertim quum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent: unus inventus est qui id auderet, quod omnium fugisset et reformidasset audacia. 65. Tantus igitur te stupor oppressit vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, quum sector sis isto loco natus, deinde quum Pompeii sector, non te execratum populo Romano, non detestabilem, non omnes tib<sup>2</sup>

deos, omnes homines et esse inimicos et futuros scias? At quam insolenter statim heluo invasit in eius viri fortunas, cuius virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, iustitia carior? XXVII. In eius igitur viri copias quum se subito ingurgitasset, exultabat gaudio persona de mimo modo egens, repente dives. Sed, ut est apud poetam nescio quem, *male parta male dilabuntur*. 66. Incredibile ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa quam paucis non dico mensibus, sed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, preciosa vestis, multa et lauta supellex et magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. 67. Quae Charybdis tam vorax? Charybdis dico? quae si fuit, fuit animal unum: Oceanus. medius fidius, vix videtur tot res tam dissipatas, tam distantibus in locis positas tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum. Apothecae totae nequissimis hominibus condonabantur. Alia mimi rapiebant, alia mimae: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur atque id locis pluribus: suggerebantur etiam saepe — non enim semper iste felix — damna aleatoria. Conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres. Quam ob rem desinite mirari haec tam celeriter esse consumpta. Non modo unius patrimonium quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes et regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset. At idem aedes etiam et hortos. 68. O audaciam immanem! tu etiam ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum aedium dis penatibus os impurissimum ostendere? Quam domum aliquam diu nemo aspicere poterat, nemo sine lacrimis praeterire, hac te in domo tam diu deversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse iucundum. XXVIII. An tu, illa in vestibulo rostra [an spolia] quum aspexisti, domum tuam te introire putas? Fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es, tamen et te et tua et tuos nosti. Nec vero te umquam neque vigilantem neque in somnis credo posse mente consistere. Necessè est, quamvis sis, ut es, vinolentus et furens, quum

tibi obiecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam saepe vigilantem. 69. Me quidem miseret parietum ipsorum atque tectorum. Quid enim umquam domus illa viderat nisi pudicum? quid nisi ex optimo more et sanctissima disciplina? Fuit enim ille vir, patres conscripti, sicut scitis, quum foris clarus tum domi admirandus neque rebus externis magis laudandus quam institutis domesticis: huius in sedibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinae sunt. Etsi iam negat. Nolite quaerere. Frugi factus est. Illam suam suas res sibi habere iussit, ex duodecim tabulis claves ademit, exegit. Quam porro spectatus civis, quam probatus! cuius ex omni vita nihil est honestius quam quod cum mima fecit divortium. 70. At quam crebro usurpat: *et consul et Antonius?* hoc est dicere, et consul et impudicissimus, et consul et homo nequissimus. Quid est enim aliud Antonius? Nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset aliquando, credo, avus tuus se et consulem et Antonium. Numquam dixit. Dixisset etiam collega meus, patruus tuus. Nisi si tu es solus Antonius. Sed omitto ea peccata, quae non sunt earum partium propria, quibus tu rem publicam vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est ad civile bellum, quod natum, conflatum, susceptum opera tua est.

XXIX. 71. Cui bello quum propter timiditatem tuam tum propter libidines defuisti? Gustaras civilem sanguinem vel potius exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus: L. Domitium, clarissimum et nobilissimum virum, occideras, multosque praeterea, qui e proelio effugerant, quos Caesar, ut non nullos, fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras. Quibus rebus tantis talibus gestis quid fuit causae cur in Africam Caesarem non sequerere, quum praesertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Caesarem post eius ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? Cuius tu imperatoris quaestor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, praedae socius, testamento, ut dicebas ipse, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. 72. Primo respondisti plane ferociter, et, ne omnia videar contra te, prope modum aequa et iusta dicebas. A me

C. Caesar pecuniam? cur potius quam ego ab illo? an sine me ille vicit? At ne potuit quidem. Ego ad illum belli civi-  
s causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma  
contra consules imperatoresque populi Romani, contra sena-  
tum populumque Romanum, contra deos patrios arasque et  
focos, contra patriam tui. Num sibi soli vicit? Quorum fa-  
cinus est commune, cur non sit eorum praeda communis? Ius  
postulabas: sed quid ad rem? Plus ille poterat. 73. Itaque  
excussis tuis vocibus et ad te et ad praedes tuos milites mi-  
sit, quum repente [est] a te praeclara illa tabula prolata. Qui  
risus hominum! tantam esse tabulam, tam varias, tam multas  
possessiones, ex quibus praeter partem Miseni nihil erat quod  
is, qui auctionaretur, posset suum dicere. Auctionis vero  
miserabilis aspectus: vestis Pompeii non multa eaque macu-  
losa: eiusdem quaedam argentea vasa collisa: sordida manci-  
pia, ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis quod vi-  
dere possemus. 74. Hanc tamen auctionem heredes L. Ru-  
brii decreto Caesaris prohibuerunt. Haerebat nebulo: quo  
se verteret non habebat. Quin his ipsis temporibus domi  
Caesaris percussor ab isto missus deprehensus dicebatur esse  
cum sica. De quo Caesar in senatu aperte in te invehens  
questus est. Proficiscitur in Hispaniam Caesar paucis tibi  
ad solvendum propter inopiam tuam prorogatis diebus. Ne  
tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem tam cito?  
Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est in suis for-  
tunis, tam timidus fuerit, pertimescat?

XXX. 75. Profectus est aliquando tandem in Hispaniam:  
sed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur  
Dolabella pervenit? Aut non suscipienda fuit ista causa, An-  
toni, aut, quum suscepisses, defendenda usque ad extremum.  
Ter depugnavit Caesar cum civibus, in Thessalia, Africa,  
Hispania. Omnibus adfuit his pugnis Dolabella: in Hispani-  
ensi etiam vulnus accepit. Si de meo iudicio quaeris, nol-  
lem. Sed tamen consilium a primo reprehendendum, lau-  
danda constantia. Tu vero quid es? Cn. Pompeii liberi tum  
primum patriam repetebant. Esto: fuerit haec partium causa  
communis. Repetebant praeterea deos penates patrios, aras,  
focos, larem suum familiarem, in quae tu invaseras. Haec

quum peterent armis ii, quorum erant legibus — etsi in rebus iniquissimis quid potest esse aequi? —, tamen quem erat aequissimum contra Cn. Pompeii liberos pugnare, quem? Te, sectorem. 76. An quum tu Narbone mensas hospitum convomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret?

Qui vero Narbone reditus! Etiam quaerebat cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, patres conscripti, causam reditus mei. Volui, si possem, etiam ante Kalendas Ianuarias prodesse rei publicae. Nam, quod quaerebas, quo modo redissem, primum luce, non tenebris: deinde cum calceis et toga, nullis nec Gallicis nec lacerna. At etiam aspicias me et quidem, ut videris, iratus. Ne tu iam mecum in gratiam redeas, si scias quam me pudeat nequitiae tuae, cuius te ipsum non pudet. Ex omnium omnibus flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. Qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres vel potius rogares, is per municipia coloniasque Galliae, a qua nos tum, quum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis et lacerna cucurristi. XXXI. 77. At videle levitatem hominis. Quum hora diei fere decima ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula atque ibi se occultans perpotavit ad vesperam: inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite obvoluto. Ianitor: Quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cuius causa venerat, eique epistolam tradidit. Quam quum illa legeret flens — erat enim scripta amatorie: caput autem litterarum sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem se amorem abiecisse illinc atque in hanc transfudisse — quum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit, caput aperuit, in collum invasit. O hominem nequam! Quid enim aliud dicam? Magis proprie nihil possum dicere. Ergo, ut te Catamitum, nec opinato quum ostendisses, praeter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? 78. Et domi quidem causam amoris habuit, foris etiam turpiorem, ne L. Plancus praedes suos venderet. Productus autem in contionem a tribuno plebis quum respondisses te

rei tuae causa venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti. Sed nimis multa de nugis: ad maiora veniamus.

XXXII. C. Caesari ex Hispania redeunti ob viam longissime processisti. Celeriter isti, redisti, ut cognosceret te si minus fortem, at tamen strenuum. Factus es ei rursus nescio quo modo familiaris. Habebat hoc omnino Caesar: quem plane perditum aere alieno egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognorat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat. 79. His igitur rebus praeclare commendatus, iussus es renunciari consul et quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, elusus. Qua in re quanta fuerit uterque vestrum perfidia in Dolabellam quis ignorat? ille induxit ut pteret: ille promissum et receptum intervertit ad seque transtulit: tu eius perfidiae voluntatem tuam ascripsisti. Veniunt Kalendae Ianuariae: cogimur in senatum, invecus est copiosius multo in istum et paratius Dolabella quam nunc ego. 80. Hic autem iratus quae dixit, di boni! Primum quum Caesar ostendisset se, prius quam proficisceretur, Dolabellam consulem esse iussurum: quem negant regem, qui et faceret semper eius modi aliquid et diceret, sed quum Caesar ita dixisset, tum hic bonus augur eo se sacerdotio praeditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire vel vitare posset. idque se facturum esse adseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. 81. Quid enim? istud, quod te sacerdotii iure facere posse dixisti, si augur non esses et consul esses, minus facere potuisses? Vide ne etiam facilius. Nos enim nunciationem solum habemus: consules et reliqui magistratus etiam spectionem. Esto: hoc imperite: nec enim est ab homine numquam sobrio postulanda prudentia, sed videte impudentiam. Multis ante mensibus in senatu dixit se Dolabellae comitia aut prohibitorum auspiciis aut id facturum esse, quod fecit. Quisquamne divinare potest quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de caelo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges, et, qui servavit, non habitis comitiis, sed prius quam habeantur, debet nunciare. Verum implicata inscientia impudentia est nec scit quod augurem nec facit quod pudentem

debet. 82. Atque ex illo die recordamini eius usque ad Idus Martias consulatum. Quis umquam apparitor tam humilis, tam abiectus? Nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in aversam lecticam inserens, beneficia quae venderet a collega petebat. XXXIII. Ecce Dolabellae comitorum dies: sortitio praerogativae: quiescit. Renunciatur: tacet. Prima classis vocatur: renunciatur: deinde ita, ut adsolet, suffragia: tum secunda classis: quae omnia sunt citius facta quam dixi. 83. Confecto negotio bonus augur — C. Laelium diceres. — ALIO DIE inquit. O impudentiam singularem! Quid videras? quid senseras? quid audieras? Nec enim te de caelo servasse dixisti nec hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu iam Kalendis Januariis futurum esse provideras et tanto ante praedixeras. Ergo hercule magna, ut spero, tua potius quam rei publicae calamitate ementitus es auspicia: obstrinxisti religione populum Romanum, augur auguri, consul consuli obnunciasti. Nolo plura, ne acta Dolabellae videar convellere, quae necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. 84. Sed adrogantiam hominis insolentiamque cognoscite. Quam diu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, quum voles, salvus auspiciis creatus. Si nihil est, quum augur iis verbis nunciat, quibus tu nunciasti, confitere te, quum ALIO DIE dixeris, sobrium non fuisse: sin est aliqua vis in istis verbis, ea quae sit augur a collega requiro.

Sed ne forte ex multis rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. XXXIV. Non dissimulat, patres conscripti: apparet esse commotum: sudat, pallet. Quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minucia fecit. Quae potest esse turpitudinis tantae defensio? Cupio audire, ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. 85. Sedebat in rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus. Escendis, accedis ad sellam — ita eras Lupercus, ut te consulem esse meminisse deberes —, diadema ostendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? Non enim abiectum sustuleras, sed attuleras domo meditatam et cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu reiiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es

qui quum auctor regni esses, eum, quem collegam habebas, dominum habere velles et idem temptares quid populus Romanus ferre et pati posset. 86. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abiciebas. Quid petens? ut servires? Tibi uni peteres, qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: a nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O praeclaram illam eloquentiam tuam, quum es nudus contionatus! Quid hoc turpius? quid foedius? quid suppliciiis omnibus dignius? Num exspectas, dum te stimulis fodiam? Haec te, si ullam partem habes sensus, lacerat, haec cruentat oratio. Vereor ne imminuam summorum virorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. Quid indignius quam vivere eum, qui imposuerit diadema, quum omnes fateantur iure interfectum esse qui abiecerit? 87. At etiam ascribi iussit in fastis ad Lupercalia: C. CAESARI, DICTATORI PERPETUO, M. ANTONIUM, CONSULEM, POPULI IUSSU REGNUM DETULISSE: CAESAREM UTI NOLUISSE. Iamiam minime miror te ocium perturbare: non modo urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus et in iudiciis esse potest, quae tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus, Sp. Cassius, Sp. Maelius, M. Manlius necati, ut multis post saeculis a M. Antonio, quod fas non est, rex Romae constitueretur? Sed ad auspicia redcamus.

XXXV. 88. De quibus rebus Idibus Martiis fuit in senatu Caesar acturus: quaero tum tu quid egisses. Audiebam quidem te paratum venisse, quod me de e mentitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam tuum de auspiciis iudicium interitus Caesaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, praeventendum est. Quae tua fuga! quae formido praeclaro illo die! quae propter conscientiam scelcrum desperatio vitae! quum ex illa fuga beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti! 89. O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, quum me ad te



ire vellent, ut ad defendendam rem publicam te adhortarer, quoad metueres, omnia te promissurum: simul ac timere desisses, similem te futurum tui. Itaque quum caeteri consulares irent, redirent, in sententia mansi: neque te illo die neque postero vidi neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste foedere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in aedem Telluris et quidem invitus, quum omnes aditus armati obsiderent. 90. Qui tibi dies ille, M. Antoni, fuit? Quamquam mihi inimicus subito exstitisti, tamen me tui miseret, quod tibi invideris. XXXVI. Qui tu vir, di immortales! et quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses! Pacem haberemus, quae erat facta per obsidem, puerum nobilem, M. Bambalionis nepotem. Quamquam bonum te timor faciebat, non diuturnus magister officii: improbum fecit ea, quae, dum timor abest, a te non discedit, audacia. Etsi tum, quum optimum te putabant me quidem dissentiente, funeri tyranni, si illud funus fuit, sceleratissime praefuisti. Tua illa pulchra laudatio, tuâ misertio, tua cohortatio: 91. tu, tu, inquam, illas faces incendisti, et eas, quibus semustulatus ille est, et eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagavit. Tu illos impetus perditorum hominum et ex maxima parte servorum, quos nos vi manuque reppulimus, in nostras domos immisisti. Idem tamen quasi fuligine abstersa reliquis diebus in Capitolio praeclara senatus consulta fecisti, ne qua post Idus Martias immunitatis tabula neve cuiusquam beneficii figeretur. Meministi ipse de exsulibus, scis de immunitate quid dixeris. Optimum vero, quod dictaturae nomen in perpetuum de re publica sustulisti. Quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut eius omnem propter proximum dictatorem metum tollereres. 92. Constituta res publica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam. Num igitur me fefellit? aut num diutius sui potuit esse dissimilis? Inspectantibus vobis toto Capitolio tabulae figebantur, neque solum singulis venibant immunitates, sed etiam populis universis. Civitas non iam singillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si haec manent, quae stante re publica ma-

nere non possunt, provincias universas, patres conscripti, perdidistis, neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Romani huius domesticis nudinis deminutum est. XXXVII. 93. Ubi est septiens miliens, quod est in tabulis, quae sunt ad Opis? funestae illius quidem pecuniae, sed tamen, quae nos si iis, quorum erat, non redderetur, a tributis posset vindicare. Tu autem quadringentiens sestertium, quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas Apriles debere desisti? Sunt ea quidem innumerabilia, quae a tuis emebantur non insciente te, sed unum egregium de rege Deiotaro, populi Romani amicissimo, decretum in Capitolio fixum: quo proposito nemo erat qui in ipso dolore risum posset continere. 94. Quis enim cuiquam inimicior quam Deiotaro Caesar? aequae atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus rem publicam populi Romani caram esse sentiebat. Igitur, a quo vivo nec praesens nec absens quidquam aequi boni impetravit, apud mortuum factus est gratosus. Compellarat hospitem praesens, computarat, pecuniam imperarat, in eius tetrarchia unum ex Graecis comitibus suis collocarat: Armeniam abstulerat a senatu datam. Haec vivus eripuit, reddit mortuus. 95. At quibus verbis? Modo aequum sibi videri, modo non iniquum. Mira verborum complexio. At ille numquam — semper enim absenti adfui Deiotaro — quidquam sibi, quod nos pro illo postularem, aequum dixit videri. Syngrapha sestertii centiens per legatos, viros bonos, sed timidos et imperitos, sine nostra, sine reliquorum hospitem regis sententia, facta in gynaeceo, quo in loco plurimae res venierunt et veneunt. Qua ex syngrapha quid sis acturus meditare censeo. Rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Caesaris, simul atque audivit eius interitum, suo Marte res suas recuperavit. 96. Sciebat homo sapiens ius semper hoc fuisse, ut, quae tyranni eripuissent, ea tyrannis interfectis ei, quibus crepta essent, recuperarent. Nemo igitur iure consultus, ne iste quidem, qui tibi uni est iure consultus, per quem haec agis, ex ista syngrapha debere dicit pro iis rebus, quae erant ante syngrapham recuperatae. Non enim a te emit, sed prius, quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit:

nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. XXXVIII 97. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam institores sunt, qui ea tamquam gladiatorum libellos palam venditent. Itaque tanti acervi numerum apud istum constructur, ut iam expendantur, non numerentur pecuniae. At quam caeca avaritia est! Nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimae Cretensium vectigalibus liberantur, statuiturque, ne post M. Brutum proconsulem sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? An Caesaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, quum Creta nihil ad Brutum Caesare vivo pertineret? At huius venditione decreti — ne nihil actum putetis — provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor cui defuerit hic venditor. 98. Et de exsulibus legem, quam fixisti, Caesar tulit? Nullius insector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum causam Caesar dissimilem iudicavit: deinde nescio cur non reliquis idem tribuas. Neque enim plus quam tres aut quattuor reliqui sunt. Qui simili in calamitate sunt, cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrum? de quo ferre, quum de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quae et risus hominum et querelas moveret. 99. Cur autem ea comitia non habuisti? an quia tribunus plebis sinistram fulmen nunciabat? Quum tua quid interest, nulla auspicia sunt: quum tuorum, tum sis religiosus. Quid? eundem in septemviratu nonne destituisi? intervenit enim, cui metuisti, credo, ne salvo capite negare non posses. Omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas. Filiam eius, sororem tuam, eiecisti, alia condicione quaesita et ante prospecta. Non est satis. — Probri insimulasti pudicissimam feminam. Quid est quod addi possit? contentus eo non fuisti. Frequentissimo senatu Kalendis Ianuariis sedente patruo hanc tibi esse cum Dolabella causam odii dicere ausus es, quod ab eo sorori et uxori tuae stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu, an improbior,

qui in Dolabellam, an impurior, qui patre audiente, an crudelior, qui in illam miseram tam spurce, tam impie dixeris? XXXIX. 100. Sed ad chirographa redeamus. Quae tua fuit cognitio? Acta enim Caesaris pacis causa confirmata sunt a senatu: quae quidem Caesar egisset, non ea, quae egisse Caesarem dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore proferuntur? Si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat ut ex Kalendis Iuniis de Caesaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium? quem umquam advocasti? quas Kalendas Iunias expectasti? an eas, ad quas te peragratis veteranorum coloniis stipatum armis rettulisti?

O praeclaram illam percursionem tuam mense Aprili atque Maio, tum, quum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! Quem ad modum illinc abieris vel potius paene non abieris scimus. 101. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *paene* tollatur! At quam nobilis est tua illa peregrinatio! Quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? Tua ista detrimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, qui quum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum rei publicae vulnus putabamus, hunc tu compransoribus tuis et collusoribus dividebas. Mimos dico et mimas, patres conscripti, in agro Campano collocatos. Quid iam querar de agro Leontino? quoniam quidem hae quondam arationes Campana et Leontina in populi Romani patrimonio grandi fenore et fructuosae ferebantur. Medico tria milia iugerum: quid, si te sanasset? rhetori duo, quid, si te disertam facere potuisset? Sed ad iter Italiamque redeamus. XL. 102. Deduxisti coloniam Casilinum, quo Caesar ante deduxerat. Consulisti me per litteras de Capua tu quidem, sed idem de Casilino respondi: possesne, ubi colonia esset, eo coloniam novam iure deducere. Negavi in eam coloniam, quae esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam iure deduci: colonos novos ascribi posse rescripsi. Tu autem insolentia elatus omni auspicio iure turbato Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, ut aratrum circumduceres: cuius quidem vomere portam Capuae paene

perstrinxisti, ut florentis coloniae territorium minueretur. 103. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varonis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Casinatem. Quo iure? quo ore? Eodem, inquires, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turselii praedia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. Et si ab hasta, valeat hasta, valeant tabulae, modo Caesaris, non tuae, quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Casinatem fundum quis venisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem praeconis audivit? Misisse dicis Alexandream qui emeret a Caesare. Ipsum enim exspectare magnum fuit. 104. Quis vero audivit umquam — nullius autem salus curae pluribus fuit — de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quid? si etiam scripsit ad te Caesar ut redderes, quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus. Iam intelliges aliam causam esse hastae Caesaris, aliam confidentiae et temeritatis tuae. Non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit. XLI. At quam multos dies in ea villa turpissime est perbacchatus! Ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, *quam dispari domino!* Quamquam quo modo iste dominus? Sed tamen quam ab dispari tenebantur! Studiorum enim suorum Varro voluit illud, non libidinum deversorium. 105. Quae in illa villa antea dicebantur! quae cogitabantur! quae litteris mandabantur! Iura populi Romani, monumenta maiorum, omnis sapientiae ratio omnisque doctrinae. At vero te inquilino — non enim domino — personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis, scorta inter matres familias versabantur. Casino salutatum veniebant, Aquino, Interamna. Admissus est nemo. Iure id quidem. In homine enim turpissimo obsolefebant dignitatis insignia. 106. Quum inde Romam proficiscens ad Aquinum accederet, ob viam e processit, ut est frequens municipium, magna sane multitudo. At iste operta lectica latus per oppidum est, ut mortuus. Stulte Aquinates: sed tamen in via habitabant. Quid Anagnini? Qui, quum essent devii, descenderunt, ut istum,

tamquam si esset consul, salutarent. Incredibile dictu, sed tantum nimis inter omnes constabat neminem esse resalutatum, praesertim quum duos secum Anagninos haberet, Mustelam et Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter pocolorum. 107. Quid ego illas istius minas contumeliasque commemorem, quibus invectus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Cassium et Brutos patronos adoptassent? Magno quidem iudicio, studio, benevolentia, caritate, non ut te, ut Basilum, vi et armis, et alios vestri similes, quos clientes nemo habere vellet, non modo illorum cliens esse. XLII. Interea dum tu abes, qui dies ille collegae tui fuit, quum illud, quod venerari solebas, bustum in foro evertit? Qua re tibi nunciata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti. Quid evenerit postea nescio. Metum credo valuisse et arma. Collegam quidem de caelo detraxisti effecistisque non tu quidem etiam nunc ut similis tui, sed certe ut dissimilis esset sui.

108. Qui vero inde reditus Romam! Quae perturbatio totius urbis! Memineramus Cinnam nimis potentem, Sullam postea dominantem: modo Caesarem regnantem videramus. Erant fortassè gladii, sed absconditi nec ita multi. Ista vero quae et quanta barbaria est! Agmine quadrato cum gladiis sequuntur: scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem iam inveteratis, patres conscripti, consuetudine obduruimus. Kalendis Iuniis quum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. 109. At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam et potius discessu nostro laetatus est statimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Caesaris defendisset lucri sui causa, is leges Caesaris easque praeclaras, ut rem publicam concutere posset, evertit: numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, quum actorum Caesaris defensor esse deberet, et in publicis et in privatis rebus acta Caesaris rescindit. In publicis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit, alias ut tolleret promulgavit. Testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Caesar una cum hortis

legavit, eas hic partim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam Scipionis.

**XLIII. 110.** Et tu in Caesaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? Quem is honorem maiorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? Est ergo flamen, ut Iovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Iulio M. Antonius? Quid igitur cessas? Cur non inaugurare? Sume diem: vide qui te inauguret: collegae sumus: nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es sive quod mortui! Quaero deinceps, num hodiernus dies qui sit ignores? Nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te autem ipsum ad populum tullisse ut quintus praeterea dies Caesari tribueretur? Cur non sumus praetextati? Cur honorem Caesaris tua lege datum deserere patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es, pulvinaria noluisti? Aut undique religionem tolle aut usque quaque conserva. **111.** Quaeris placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Caesaris defendis, quid potes dicere cur alia defendas, alia non cures? Nisi forte vis fateri te omnia quaestu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad haec tandem? Exspecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiozem in dicendo. Ille numquam nudus est contionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad haec? aut omnino hiscere audebis? Ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed praeterita omittamus. **XLIV. 112.** Hunc unum diem, unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum corona senatus saeptus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvae Concordiae non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ituraeos, cum sagittis deducis in forum? Praesidii sui causa se facere dicit. Nonne igitur miliens perire est melius quam in sua civitate sine armatorum praesidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, praesidium. Caritate te et benevolentia civium saeptum oportet esse, non armis. **113.** Eripiet et extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam

salvis nobis! Sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. Etenim ista tua minime avara coniux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano tertiam pensionem. Habet populus Romanus ad quos gubernacula rei publicae deferat: qui ubicumque terrarum sunt, ibi est omne rei publicae praesidium vel potius ipsa res publica, quae se adhuc tantum modo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certe res publica adolescentes nobilissimos paratos defensores. Quam volent, illi cedant, ocio consulentes: tamen a re publica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est et ipsa res salutaris: sed inter pacem et servitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas, servitus postremum malorum omnium, non modo bello, sed morte etiam repellendum. 114. Quod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt, at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinius Brutus bello est persecutus: qui tum rex fuit, quum esse Romae [regem] licebat. Sp. Cassius, Sp. Maelius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod quum ipsum factum per se praeclarum est atque divinum tum expositum ad imitandum, praesertim quum illi eam gloriam consecuti sint quae vix caelo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror esse contemnendam.

XLV. 115. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti. Pone ante oculos laetitiam senatus populique Romani: confer cum hac immani nundinatione tua tuorumque: tum intelliges quantum inter lucrum et laudem intersit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo et sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt, sic libidinosi, avari, facinorosi verae laudis gustatum non habent. Sed si te laus adlicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a foedissimis factis potest avocare? Iudicia non metuis. Si propter innocentiam, laudo: sin propter vim, non intelligis, qui isto modo iudicia non timeat, ei quid timendum sit?



6. Quod si non metuis viros fortes egregiosque cives, quod a corpore tuo prohibentur armis, tui te, mihi crede, utius non ferent. Quae est autem vita dies et noctes timere suis? Nisi vero aut maioribus habes beneficii obligatos, iam ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus, ut tu es ulla re cum eo comparandus. Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litterae, cura, cogitatio, diligentia: res bello esserat, quamvis rei publicae calamitosas, at tamen magnas: multos annos regnare meditatus, magno labore, magnis ericulis quod cogitarat effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis multitudinem imperitam delinierat: suos raemiis, adversarios clementiae specie devinxerat. Quid multa? attulerat iam liberae civitati partim metu partim patientia consuetudinem serviendi. XLVI. 117. Cum illo ego de dominandi cupiditate conferre possum, caeteris vero rebus nullo modo comparandus es. Sed ex plurimis malis, quae ab illo rei publicae sunt iniusta, hoc tamen boni est, quod didicit iam populus Romanus quantum cuique crederet, quibus se committeret, a quibus caveret. Haec non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse quam sit re pulcrum, beneficio gratum, fama gloriosum tyrannum occidere? an, quum illum homines non tulerint, te ferent? 118. Certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur neque occasionis tarditas expectabitur.

Respice, quaeso, aliquando rem publicam, M. Antoni: quibus ortus sis, non quibuscum vivas considera: mecum, ut voles: redi cum re publica in gratiam. Sed de te tu videris: ego de me ipso profitebor. Defendi rem publicam adolescens, non deseram senex: contempsi Catilinae gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si representari morte mea libertas civitatis potest: 119. ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod iam diu pariturit! Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari, quanto verius nunc negabo seni? Mihi vero, patres conscripti, iam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum quasque gessi. Duo modo haec opto, unum, ut moriens

populum Romanum liberum relinquam — hoc mihi maius ab dis immortalibus dari nihil potest. — alterum, ut ita cuique eveniat, ut de re publica quisque mereatur.

M. TULLII CICERONIS  
IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA  
TERTIA.

ARGUMENTUM.

M. Cicero eo anno, quo M. Antonius consul rem publ. paene solus suo arbitrio gessit, postea quam oratione Philippica prima eius conatus impugnavit et oratione altera, quam scriptam edidit, eius consilia ac rationes insectatus est, senatu et publico sese abstinuit: quum interea M. Antonius, C. Caesar Octavianus, M. Brutus sibi suo quisque consilio copias atque opes parare studerent. In annum proximum A. Hirtius et C. Vibius Pansa consules designati erant, qui annus quum appropinquaret, in a. d. XIII. Kal. Ian. tribuni plebis senatum convocaverunt, et ex iis P. Servilius Casca rettulit, ut senatus operam daret ut Kalendis Ianuariis tuto consules senatum habere possent. Quum Pansa et Hirtius, quos diximus designatos consules fuisse, non adessent, M. Cicero sententiam primus rogatus, hanc, quae infra scripta est, orationem habuit, quam concludens hortatur consules designatos, dent operam, ut senatus Kalendis Ianuariis tuto haberi possit, praeterea D. Brutum, C. Caesarem laudandos, qui M. Antonii consiliis obstitissent, legiones autem Martiam et quartam, quae relicto Antonio C. Caesarem secutae essent, honoribus adficiendas censet. Senatus consultum scimus in sententiam Ciceronis factum esse, conferas Ciceronis *epist. ad fam.* lib. XI. ep. 6. §. 3. Cassium Dionem lib. XLV. c. 19 sqq.

I. 1. Serius omnino, patres conscripti, quam tempus rei publicae postulabat, aliquando tamen convocati sumus, quod flagitabam equidem cotidie: quippe quum bellum nefarium contra aras et focos, contra vitam fortunasque nostras ab homine profligato ac perditio non comparari, sed geri iam viderem. Exspectantur Kalendae Ianuariae, quas non expectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, summi et singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur: ex qua se instructum et paratum ad urbem venturum esse minitatur.

2. Quae est igitur expectatio aut quae vel minimi dilatio temporis? Quamquam enim adsunt Kalendae Ianuariae, tamen breve tempus longum est imparatis. Dies enim adfert vel hora potius, nisi provisum est, magnas saepe clades. Certus autem dies non ut sacrificii, sic consilii expectari solet. Quod si aut Kalendae Ianuariae fuissent eo die, quo primum ex urbe fugit Antonius, aut haec non essent expectatae, bellum iam nullum haberemus. Auctoritate enim senatus consensuque populi Romani facile hominis amentis fregissemus audaciam. Quod confido equidem consules designatos, simul ut magistratum inierint, esse facturos. Sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari concordia. Mea autem festinatio non victoriae solum avida est, sed etiam celeritatis.

3. Quo enim usque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis consiliis propulsabitur? cur non quam primum publica accedit auctoritas? II. C. Caesar adolescens, paene potius puer, incredibili ac divina quadam mente atque virtute, tum, quum maxime furor arderet Antonii quumque eius a Brundisio crudelis et pestifer reditus timeretur, nec postulantibus nec cogitantibus, ne optantibus quidem nobis, quia non posse fieri videbatur, firmissimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum com. ravit patrimoni-umque suum effudit: quamquam non suus usus eo verbo quo debui: non enim effudit: in rei publicae salute collocavit. 4. Cui quamquam gratia referri tanta non potest quanta debetur, habenda tamen est tanta, quantam maximam animi nostri capere possunt. Quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de re publica cogitans qui hoc non intelligat, si M. Antonius a Brundisio cum iis copiis, quas se habiturum putabat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum crudelitatis praeteritum fuisse? quippe qui in hospitis tectis Brundisii fortissimos viros optimosque cives iugulari iusserit: quorum ante pedes eius morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat. Hac ille crudelitate imbutus, quum multo bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidarat, cui tandem nostrum aut cui omnino bono pepercisset? 5. Qua peste privato consilio rem publicam — neque enim fieri potuit aliter — Ca-

sar liberavit. Qui nisi in hac re publica natus esset, rem publicam scelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perspicio, sic iudico, nisi unus adolescens illius furentis impetus crudelissimosque conatus cohibuisset, rem publicam funditus interituram fuisse. Cui quidem hodierno die, patres conscripti — nunc enim primuni ita convenimus, ut illius beneficio possemus ea, quae sentiremus, libere dicere —, tribuenda est auctoritas, ut rem publicam non modo a se susceptam, sed etiam a nobis commendatam possit defendere.

III. 6. Nec vero de legione Martia, quoniam longo intervallo loqui nobis de re publica licet, sileri potest. Quis enim unus fortior, quis amior umquam rei publicae fuit quam legio Martia universa? Quae quum hostem populi Romani M. Antonium iudicasset, comes esse eius amentiae noluit: reliquit consulem: quod profecto non fecisset, si eum consulem iudicavisset, quem nihil aliud agere, nihil moliri nisi caedem civium atque interitum civitatis videret. Atque ea legio consedit Albae. Quam potuit urbem eligere aut opportuniorem ad res gerundas aut fideiorem aut fortiorum virorum aut amiciorum rei publicae civium? 7. Huius legionis virtutem imitata quarta legio duce L. Egnatuleio quaestore, civi optimo et fortissimo, C. Caesaris auctoritatem atque exercitum persecuta est. Faciendum est igitur nobis, patres conscripti, ut ea, quae sua sponte clarissimus adolescens atque omnium praestantissimus gessit et gerit, haec auctoritate nostra comprobentur, veteranorumque, fortissimorum virorum, tum legionis Martiae quartaeque mirabilis consensus ad rem publicam recuperandam laude et testimonio nostro confirmetur, eorumque commoda, honores, praemia, quum consules designati magistratum inierint, curae nobis fore hodierno die spondeamus.

IV. 8. Atque ea quidem, quae dixi de Caesare deque eius exercitu, iam diu nota sunt nobis. Virtute enim admirabili Caesaris constantiaque militum veteranorum legionumque earum optimo iudicio, quae auctoritatem nostram, libertatem populi Romani, virtutem Caesaris secutae sunt, a cervicibus nostris est depulsus Antonius. Sed haec, ut dixi, superiora, hoc vero recens edictum D. Bruti, quod paulo

ante propositum est, certe silentio non potest praeteriri. Pollicetur enim se provinciam Galliam retenturum in senatus populique Romani potestate. O civem natum rei publicae, memorem sui nominis imitatoremq; maiorum! Neque enim Tarquinio expulso maioribus nostris tam fuit optata libertas, quam est depulso iam Antonio retinenda nobis. 9. Illi regibus parere iam a condita urbe didicerant: nos post reges exactos servitutis oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem maiores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed superbus est habitus et dictus: quod nos vitium in privati saepe tulimus, id maiores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem superbum non tulit: D. Brutus sceleratum atque impium regnare patietur Antonium? Quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia et facit et fecit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tamen, ut Antonio senatum habente, in consilio regis versabantur barbari armati. Servabant auspicia reges; quae hic consul angurque neglexit, neque solum legibus contra auspicia ferendis, sed etiam collega una ferente eo, quem ipse ementitis auspiciis vitiosum fecerat. 10. Quis autem rex umquam fuit tam insignite impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, iura regni venalia? quam hic immunitatem, quam civitatem, quod praemium non vel singulis hominibus vel civitatibus vel universis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil sordidum accepimus: at vero huius domi inter quasilla pendebatur aurum, numerabatur pecunia: una in domo omnes, quorum intererat, totum imperium populi Romani nundinabantur. Supplicia vero in cives Romanos nulla Tarquiniis accepimus: at hic et Suessae iugulavit eos, quos in custodiam dederat, et Brundisii ad trecentos fortissimos viros civesque optimos trucidavit. 11. Postremo Tarquinius pro populo Romano bellum gerebat tum, quum est expulsus: Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat tum, quum a legionibus relictus nomen Caesaris exercitumque pertimuit neglectisque sacrificiis solemnibus ante lucem vota ea, quae numquam solveret, nuncupavit: et hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Maius igitur a D. Bruto beneficium populus Romanus et

habet et exspectat quam maiores nostri acceperunt a L. Bruto, principe huius maxime-conservandi generis et nominis. V. 12. Quum autem omnis servitus est misera tum vero intolerabile est servire impuro, impudico, effeminato, nunquam ne in metu quidem sobrio. Hunc igitur qui Gallia prohibet, privato praesertim consilio, iudicat verissimeque iudicat non esse consulem. Faciendum est igitur nobis, patres conscripti, ut D. Bruti privatum consilium auctoritate publica comprobemus. Nec vero M. Antonium consulem post Luperalia debuistis putare. Quo enim ille die, populo Romano inspectante, nudus, unctus, ebrius est contionatus et id egit, ut collegae diadema imponeret, eo die se non modo consulatu, sed etiam libertate abdicavit. Esset enim ipse certe statim serviendum, si Caesar ab eo regni insignia accipere voluisset. Hunc igitur ego consulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui foedo illo et flagitioso die et quid pati Caesare vivo posset et quid eo mortuo consequi ipse cuperet ostendit? 13. Nec vero de virtute, constantia, gravitate provinciae Galliae taceri potest. Est enim ille flos Italiae, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis. Tantus autem est consensus municipiorum coloniarumque provinciae Galliae, ut omnes ad auctoritatem huius ordinis maiestatemque populi Romani defendendam conspirasse videantur. Quam ob rem, tribuni plebis, quamquam vos nihil aliud nisi de praesidio, ut senatum tuto consules Kalendis Ianuariis habere possent, rettulistis, tamen mihi videmini magno consilio atque optima mente potestatem nobis de tota re publica fecisse dicendi. Quum enim tuto senatum haberi sine praesidio non posse iudicavistis, tum statuistis etiam intra muros Antonii scelus audaciamque versari.

VI. 14. Quam ob rem omnia mea sententia complectar, vobis, ut intelligo, non invitis, ut et praestantissimis ducibus a nobis detur auctoritas et fortissimis militibus spes ostendatur praemiorum et iudicetur non verbo, sed re non modo non consul, sed etiam hostis Antonius. Nam si ille consul, fustuarium meruerunt legiones, quae consulem reliquerunt, sceleratus Caesar, Brutus nefarius, qui contra

consulem privato consilio exercitus comparaverunt: sin autem militibus exquirendi sunt honores novi propter eorum divinum atque immortale meritum, ducibus autem ne referri quidem potest gratia, quis est qui eum hostem non existimet, quem qui armis persequuntur, conservatores rei publicae iudicantur? 15. At quam contumeliosus in edictis! quam barbarus! quam rudis! Primum in Caesarem maledicta congressit deprompta ex recordatione impudicitiae et stuprorum suorum! Quis enim hoc adolescente castior? quis modestior? Quod in iuventute habemus illustrius exemplum veteris sanctitatis? Quis autem illo, qui male dicit, impurior? Ignobilitatem obiicit C. Caesaris filio, cuius etiam natura pater, si vita suppeditasset, consul factus esset. — Aricina mater. — Trallianam aut Ephesiam putes dicere. Videte quam despiciamur omnes, qui sumus e municipiis, id est, omnes plane. Quotus enim quisque nostrum non est? Quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum tanto opere despicit, vetustate antiquissimum, iure foederatum, propinquitate paene finitimum, splendore municipum honestissimum? 16. Hinc Voconiae, hinc Atinae leges: hinc multae sellae curules et patrum memoria et nostra: hinc equites Romani lautissimi et plurimi. Sed si Aricinam uxorem non probas, cur probas Tusculanam? Quamquam huius sanctissimae feminae atque optimae pater, M. Atilius Balbus, in primis honestus, praetorius fuit: tuae coniugis, bonae feminae, locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater, homo nullo numero: nihil illo contemptius, qui propter haesitantiam linguae stuporemque cordis cognomen ex contumelia traxerit. — At avus nobilis. — Tuditanus nempe ille, qui cum palla et cothurnis numos populo de rostris spargere solebat. Vellem hanc contemtionem pecuniae suis reliquisset! Habetis nobilitatem generis gloriosam. 17. Qui autem evenit ut tibi Iulia natus ignobilis videatur, quum tu eodem materno genere soleas gloriari? Quae porro amentia est cum dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cuius pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem, ipse ex liber-tini filia susceperit liberos? Sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui

crc. II. 3. 23

Aricinae filiam: quos certo scio dignitatis optimarum feminarum non poenitere. VII. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto: nec sentit amens commendationem esse compellationem suam. Quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius quam cognosci ab omnibus Caesaris consiliorum esse socium, Antonii furoris inimicum? 18. At etiam gladiator ausus est scribere hunc de patris et patruī parricidio cogitasse. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adolescentem hoc scribere audere, quem ego et frater meus propter eius suavissimos atque optimos mores praestantissimumque ingenium certatim amamus omnibusque horis oculis, auribus, complexu tenemus? Nam me isdem edictis nescit laedat an laudet. Quum idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego de sceleratissimis ac pessimis sumpserim, laudare videtur, quasi imitari velit: quum autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat, tum a sui similibus invidiam aliquam in me commo veri putat.

VIII. 19. Sed quid fecit ipse? Quum tot edicta proposuisset, edixit ut adesset senatus frequens a. d. VIII. Kalendas Decembres: eo die ipse non adfuit. At quo modo edixit? Haec sunt, ut opinor, verba in extremo: *Si quis non adfuerit, hunc omnes existimare poterunt et interitus mei et perditissimorum consiliorum auctorem fuisse.* Quae sunt perdita consilia? an ea, quae pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum consiliorum Caesari me auctorem et hortatorem et esse et fuisse fateor. Quamquam ille non eguit consilio cuiusquam, sed tamen currentem, ut dicitur, incitavi. Nam interitus quidem tui quis bonus non esset auctor, quum in eo salus et vita optimi cuiusque, libertas populi Romani dignitasque consisteret? 20. Sed quum tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non adfuit? Num putatis aliqua re tristi ac severa? vino atque epulis retentus est: si illae epulae potius quam popinae nominandae sunt. Diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum Kalendas Decembres distulit. Adesse in Capitolio iussit: quod in templum ipse nescio qua per Gallorum cuniculum ascendit. Convenerunt corrogati et quidem amplī quidam homines, sed immemores



dignitatis suae. Is enim erat dies, ea fama, is qui senatum vocarat, ut turpe senatori esset nihil timere. Ad eos tamen ipsos, qui convenerant, ne verbum quidem ausus est facere de Caesare, quum de eo constituisset ad senatum referre. Scriptam attulerat consularis quidam sententiam. 21. Quid est aliud de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret, nisi se ipsum hostem iudicare? Necessè erat enim alterutrum esse hostem: nec poterat aliter de adversariis ducibus iudicari. Si igitur Caesar hostis, cur consul nihil refert ad senatum? sin ille a senatu notandus non fuit, quid potest dicere quin, quum de illo tacuerit, se hostem confessus sit? Quem in edictis Spartacum appellat, hunc in senatu ne improbum quidem dicere audet. IX. At in rebus tristissimis quantos excitat risus! Sententioas edicti cuiusdam memoriae mandavi, quas videtur ille peracutas putare: ego autem qui intelligeret quid dicere vellet adhuc neminem inveni. 22. *Nulla contumelia est, quam facit dignus.* Primum quid est *dignus*? Nam etiam malo digni multi, sicut ipse. An quam facit is, qui cum dignitate est? Quae autem potest esse maior? Quid est porro *facere contumeliam*? quis sic loquitur? Deinde: *Nec timor, quem denunciat inimicus.* Quid ergo? ab amico timor denunciari solet? Horum similia deinceps. Nonne satius est mutum esse quam quod nemo intelligat dicere? En cur magister eius ex oratore arator factus possideat in agro publico populi Romani campi Leontini duo milia iugerum immunia, ut hominem stùpidum magis etiam infatuat mercede publica. 23. Sed haec leviora fortasse: illud quaero, cur tam mansuetus in senatu fuerit, quum in edictis tam ferus fuisset. Quid enim attinuerat, L. Cassio, tribuno plebis, fortissimo et constantissimo civi, mortem denunciare, si in senatum venisset: D. Carfulenum, bene de re publica sentientem, senatù vi et minis mortis expellere: Ti. Canutium, a quo erat honestissimis contentionibus et saepe et iure vexatus, non templo solum, verum etiam aditu prohibere Capitolii. Cui senatus consulto ne intercederent vereretur? De supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri. Atque id erat periculum, de cuius honore extraordinario cotidie aliquid cogitabamus, ne eius usitatus honos impediretur.

24. Ac ne sine causa videretur edixisse, ut senatus adesset, quum de re publica relaturus fuisset, adlato nuncio de legione quarta mente concidit, et fugere festinans senatus consultum de supplicatione per discessionem fecit, quum id factum esset antea numquam.

X. Quae vero profectio postea! quod iter paludati! quae vitatio oculorum, lucis, urbis, fori! quam misera fuga! quam focda! quam turpis! Praeclara tamen senatus consulta illo ipso die vespertina, provinciarum religiosa sortitio, divina vero opportunitas, ut, quae cuique apta esset, ea cuique obveniret. 25. Praeclare igitur facitis, tribuni plebis, qui de praesidio consulum senatusque referatis, meritoque vestro maximas vobis gratias omnes et agere et habere debemus. Qui enim periculo carere possumus in tanta hominum cupiditate et audacia? Ille autem homo afflictus et perditus quae de se exspectat iudicia graviora quam amicorum suorum? Familiarissimus eius, mihi homo coniunctus, L. Lentulus et P. Naso, omni carens cupiditate, nullam se habere provinciam, nullam Antonii sortitionem fuisse iudicaverunt. Quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo maioribusque suis dignissimus. In eadem sententia fuit homo summa integritate atque innocentia, C. Turranius. Idem fecit Sp. Oppius: ipsi etiam, qui amicitiam M. Antonii veriti plus ei tribuerunt quam fortasse vellent, M. Piso, necessarius meus, et vir et civis egregius, parique innocentia M. Vehilius, senatus auctoritati se obtemperaturos esse dixerunt. 26. Quid ego de L. Cinna loquar? cuius spectata multis magnisque rebus singularis integritas minus admirabilem facit huius honestissimi facti gloriam: qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo et constanti C. Cestius repudiavit. Qui sunt igitur reliqui, quos sors divina delectet? † L. Annius et M. Antonius. O felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. Hunc quoque felicem! hanc enim habebat semper in ore provinciam. C. Calvisius Africam. Nihil felicius! Modo enim ex Africa decesserat et quasi divinans se rediturum duos legatos Uticae reliquerat. Deinde M. Iccius Siciliam, Q. Cassius Hispaniam. Non habeo quid suspicer. Duarum credo provinciarum sortes minus divinas fuisse. XI. 27. O C.

Caesar — adolescentem appello —, quam tu salutem rei publicae attulisti! quam improvisam! quam repentinam! Qui enim haec fugiens fecerit, quid faceret insequens? Etenim in contione dixerat se custodem fore urbis, seque usque ad Kalendas Maias ad urbem exercitum habiturum. O praeclarum custodem ovium, ut aiunt, lupum! Custosne urbis an direptor et vexator esset Antonius? Et quidem se introiturum in urbem dixit exiturumque quum vellet. Quid illud? nonne audiente populo sedens pro aede Castoris dixit, nisi qui viciisset, victurum neminem?

28. Hodierno die primum, patres conscripti, longo intervallo in possessionem libertatis pedem ponimus: cuius quidem ego quoad potui non modo defensor, sed etiam conservator fui. Quum autem id facere non possem, quievi, nec abiecte nec sine aliqua dignitate casum illum temporum et dolorem tuli. Hanc vero taeterrimam beluam quis ferre potest aut quo modo? Quid est in Antonio praeter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? Ex his totus conglutinatatus est. Nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum. 29. Quapropter, quoniam res in id discrimen adducta est, utrum ille poenas rei publicae suat an nos serviamus, aliquando, per deos immortales! patres conscripti, patrium animum virtutemque capiamus, ut aut libertatem propriam Romani et generis et nominis recuperemus aut mortem servituti anteponamus. Multa, quae in libera civitate ferenda non essent, tulimus et perpassi sumus: alii spe forsitan recuperandae libertatis, alii vivendi nimia cupiditate. Sed, si illa tulimus, quae nos necessitas ferre coëgit, quae vis quaedam paene fatalis, quae tamen ipsa non tulimus, etiamne huius impuri latronis feremus taeterrimum crudelissimumque dominatum? XII. 30. Quid hic faciet, si potuerit, iratus, qui quum suscensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam tanta scelera post Caesaris interitum fecerit? refertam domum eius exhauserit? hortos compilarit? ad se ex his omnia ornamenta transtulerit? caedis et incendiorum causam quaesierit ex funere? duobus aut tribus senatus consultis bene et e re publica factis reliquas

res ad lucrum praedamque revocaverit? vendiderit immunitates? civitates liberaverit? provincias universas ex imperii populi Romani iure sustulerit? exsules reduxerit? falsas leges C. Caesaris nomine et falsa decreta in aes incidenda et in Capitolio figenda curaverit earumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit? populo Romano leges imposuerit? armis et praesidiis et populum et magistratus foro excluserit? 31. senatum stiparit armatis? armatos in cella Concordiae, quum senatum haberet, incluserit? ad legiones Brundisium cucurrerit? ex his optime sentientes centuriones iugulaverit? cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum et ad dispartitionem urbis venire conatus? Atque is ab hoc impetu abstractus consilio et copiis Caesaris, consensu veteranorum, virtute legionum, ne fortuna quidem fractus minuit audaciam nec ruere demens nec furere desinit. In Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione et ea vacillante L. fratrem exspectat, quo neminem reperire potest sui similiorem. Ille autem ex mirmillone dux, ex gladiatore imperator quas effecit strages, ubicumque posuit vestigium! Fundit apothecas, caedit greges armentorum reliquique pecoris, quodcumque nactus est: epulantur milites: ipse autem se, ut fratrem imitetur, obruit vino: vastantur agri: diripiuntur villae: matres familiae, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur. Haec eadem quacumque exercitum duxit fecit M. Antonius. XIII. 32. His vos taeterimis fratribus portas aperietis? hos umquam in urbem recipietis? non tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Romano conspirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? Nullum erit tempus hoc amisso. A tergo, fronte, lateribus tenebitur, si in Galliam venerit. Nec ille armis solum, sed etiam decretis nostris urguendus est. Magna vis est, magnum numen unum et idem sentientis senatus. Videtisne refertum forum, populum Romanum ad spem recuperandae libertatis erectum: qui longo intervallo quum frequentes hic videt nos tum sperat etiam liberos convenisse. 33. Hunc ego diem exspectans M. Antonii scelerata arma vitavi, tum, quum ille in me absentem invehens non intelli-

gebat ad quod tempus me et meas vires reservarem. Si enim tum illi caedis a me initium quaerenti respondere voluissem, nunc rei publicae consulere non possem. Hanc vero nactus facultatem, nullum tempus, patres conscripti, dimittam neque diurnum neque nocturnum quin de libertate populi Romani, de dignitate vestra quod cogitandum sit cogitem, quod agendum atque faciendum, id non modo recusem, sed etiam appetam atque deprecem. Hoc feci, dum licuit: intermisi, quoad non licuit. Iam non solum licet, sed etiam necesse est, nisi servire malimus quam ne serviamus armis animisque decernere. 34. Di immortales nobis haec praesidia dederunt: urbi Caesarem, Brutum Galliae. Si enim ille opprimere urbem potuisset, statim, si Galliam tenere, paullo post optimo cuique pereundum, reliquis esset serviendum. XIV. Hanc igitur occasionem oblatam tenete, per deos immortales! patres conscripti, et amplissimi orbis terrae consilii principes vos esse aliquando recordamini. Signum date populo Romano consilium vestrum non deesse rei publicae, quoniam ille virtutem suam non defuturam esse profitetur. Nihil est quod moneam vos. Nemo est tam stultus qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modo crudelium superbamque dominationem nobis, sed ignominiosam etiam et flagitiosam ferendam. 35. Nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis totam domum. Libidinosi, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis servire, ea summa miseria est summo dedecore coniuncta. Quod si iam — quod di omen avertant! — fatum extremum rei publicae venit, quod gladiatores nobiles faciunt ut honeste decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum gentiumque omnium, ut cum dignitate potius cadamus quam cum ignominia serviamus. 36. Nihil est detestabilius dedecore, nihil foedius servitute. Ad decus et ad libertatem nati sumus: aut haec teneamus aut cum dignitate moriamur. Nimium diu teximus quid sentiremus: nunc iam apertum est: omnes patefecerunt in utramque partem quid sentiant, quid velint. Sunt impii cives, sed pro caritate rei publicae nimium multi, pro multitudine bene sentientium admodum pauci, quorum opprimendorum di immortales incredibilem rei publicae po-

testatem et fortunam dederunt. Ad ea enim praesidia, quae habemus, iam accedent consules summa prudentia, virtute, concordia, multos menses de populi Romani libertate commentati atque meditati. His auctoribus et ducibus, dis iuvantibus, nobis vigilantibus et multum in posterum providentibus, populo Romano consentiente, erimus profecto liberi brevi tempore. Iucundiores autem faciet libertatem servitutis recordatio.

XV. 37. Quas ob res, quod tribuni plebis verba fecerunt, uti senatus Kalendis Ianuariis tuto haberi sententiaeque de summa re publica libere dici possint, de ea re ita censeo, uti C. Pansa A. Hirtilius, consules designati, dent operam, uti senatus Kalendis Ianuariis tuto haberi possit: quodque edictum D. Bruti, imperatoris, consulis designati, propositum sit, senatum existimare D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, optime de re publica mereri, quum senatus auctoritatem populi que Romani libertatem imperiumque defendat: 38. quodque provinciam Galliam citeriorem, optimorum et fortissimorum virorum amicissimorumque rei publicae civium, exercitumque in senatus potestate retineat, id eum exercitumque eius, municipia, colonias provinciae Galliae recte atque ordine exque re publica fecisse et facere: senatum ad summam rem publicam pertinere arbitrari a D. Bruto et ab L. Planco imperatoribus, consulibus designatis itemque a caeteris, qui provincias obtinent, obtineri ex lege Iulia, quoad ex senatus consulto cuique eorum successum sit: eosque dare operam ut eae provinciae exercitusque in senati populi que Romani potestate praesidioque rei publicae sint: quumque opera, virtute, consilio C. Caesaris summoque consensu militum veteranorum, qui eius auctoritatem seculi rei publicae praesidio sunt et fuerunt, a gravissimis periculis populus Romanus defensus sit et hoc tempore defendatur: 39. quumque legio Martia Albae constiterit, in municipio fidelissimo et fortissimo, seseque ad senatus auctoritatem populi que Romani libertatem contulerit: et quod pari consilio eademque virtute legio quarta usa, duce L. Egnatuleio, quaestore, civi egregio, senatus auctoritatem populi que Romani libertatem defendat ac defenderit, senatui

magnae curae esse ac fore ut pro tantis eorum in rem publicam meritis honores eis habeantur gratiaeque referantur: senatui placere uti C. Pansa A. Hirtius, consules designati, quum magistratum inissent, si eis videretur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referrent, ita uti e re publica fideque sua videretur.

---

M. TULLII CICERONIS  
IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA  
QUARTA.

---

ARGUMENTUM.

Habita superiore oratione M. Cicero iam in contione quae acta sint in senatu exponit, C. Caesarem et D. Brutum summis adficit laudibus, populum Romanum ad libertatem capessendam adhortatur beneque de re publica sperare iubet.

I. 1. Frequentia vestrum incredibilis, Quirites, contioque tanta, quantam meminisse non videor, et alacritatem mihi summam defendendae rei publicae adfert et spem recuperandae. Quamquam animus mihi quidem numquam defuit: tempora defuerunt, quae simul ac primum aliquid lucis ostendere visa sunt, princeps vestrae libertatis defendendae fui. Quod si id ante facere conatus essem, nunc facere non possem. Hodierno enim die, Quirites, ne mediocrem rem actam arbitremini, fundamenta iacta sunt reliquarum actionum. Nam est hostis a senatu nondum verbo appellatus, sed re iam iudicatus Antonius. 2. Nunc vero multo sum erectior, quod vos quoque hostem illum esse tanto consensu tantoque clamore approbavistis. Neque enim, Quirites, fieri potest ut non aut ii sint impii, qui contra consulem exercitus comparaverunt, aut ille hostis, contra quem iure arma sumpta sunt. Hanc igitur dubitationem, quamquam nulla erat, tamen

ne qua posset esse, senatus hodierno die sustulit. C. Caesar, qui rem publicam libertatemque vestram suo studio, consilio, patrimonio denique tutatus est et tutatur, maximis senatus laudibus ornatus est. 3. Laudo, laudo vos, Quirites, quum gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis vel pueri potius. Sunt enim facta eius immortalitatis, nomen aetatis. Multa memini, multa audivi, multa legi: nihil ex omni saeculorum memoria tale cognovi: qui quum servitute premeremur, in dies malum cresceret, praesidii nihil haberemus, capitalem et pestiferum a Brundisio tum M. Antonii reditum timeremus, hoc insperatum omnibus consilium, incognitum certe ceperit, ut exercitum invictum ex paternis militibus conficeret Antoniique furorem crudelissimis consiliis incitatum a pernicie rei publicae averteret. II. 4. Quis est enim qui hoc non intelligat, nisi Caesar exercitum paravisset, non sine exitio nostro futurum Antonii reditum fuisse? Ita enim se recipiebat ardens odio vestri. cruentus sanguine civium Romanorum, quos Suessae, quos Brundisii occiderat, ut nihil nisi de pernicie rei publicae cogitaret. Quod autem praesidium erat salutis libertatisque vestrae, si C. Caesaris fortissimorum sui patris militum exercitus non fuisset? cuius de laudibus et honoribus, qui ei pro divinis et immortalibus meritis divini immortalesque debentur, mihi senatus adsensus paullo ante decrevit, ut primo quoque tempore referretur. 5. Quo decreto quis non perspicit hostem esse Antonium iudicatum? Quem enim possumus appellare eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis senatus arbitratur singulares exquirendos honores? Quid? legio Martia, quae mihi videtur divinitus ab eo deo traxisse nomen, a quo populum Romanum generatum accepimus. non ipsa suis decretis prius quam senatus hostem iudicavit Antonium? Nam si ille non hostis, hos, qui consulem reliquerunt, hostes necesse est iudicemus. Praeclare et loco, Quirites, reclamazione vestra factum pulcherrimum Martialium comprobavistis: qui se ad senatus auctoritatem, ad libertatem vestram, ad universam rem publicam contulerunt: hostem illum et latronem et parricidam patriae reliquerunt. 6. Nec solum id animose et fortiter, sed considerate etiam sapienter-



ie fecerunt: Albae constiterunt, in urbe opportuna, munita, propinqua, fortissimorum virorum, fidelissimorum civium, que optimorum. Huius Martiae legionis legio quarta imitata virtutem, duce L. Egnatuleio, quem senatus merito aullo ante laudavit, C. Caesaris exercitum persecuta est.

III. Quae exspectas, M. Antoni, iudicia graviora? Caesar fertur in caelum, qui contra te exercitum comparavit. Lauantur exquisitissimis verbis legiones, quae te reliquerunt, quae a te accessitae sunt, quae essent, si te consulem quam hostem maluisses, tuae. Quarum legionum fortissimum vestissimumque iudicium confirmat senatus, comprobatur univertus populus Romanus, nisi forte vos, Quirites, consulem, non hostem, iudicatis Antonium. 7. Sic arbitrabor, Quirites, vos iudicare, ut ostenditis. Quid? municipia, colonias, praefecturas num aliter iudicare censetis? Omnes mortales humana mente consentiunt: omnia arma eorum, qui haec salva velint, contra illam pestem esse capienda. Quid? D. Brutum iudicium, Quirites, quod ex hodierno eius edicto perspicere potuistis, num cui tandem contemnendum videtur? Recte et vere negatis, Quirites. Est enim quasi deorum immortalium beneficio et munere datum rei publicae Brutorum genus et nomen ad libertatem populi Romani vel constituendam vel recipiendam. 8. Quid igitur D. Brutus de M. Antonio iudicavit? Excludit provincia: exercitu obsistit: Galliam totam tortatur ad bellum ipsam sua sponte suoque iudicio excitatam. Si consul Antonius, Brutus hostis. Si conservator rei publicae Brutus, hostis Antonius. Num igitur utrum horum sit dubitare possumus? IV. Atque ut vos una mente unaque voce dubitare vos negatis, sic modo decrevit senatus, D. Brutum optime de re publica mereri, quum senatus auctoritatem populi que Romani libertatem imperiumque defenderet. A quo defenderet? nempe ab hoste. Quae est enim alia laudanda defensio? 9. Deinceps laudatur provincia Gallia meritoque ornatur verbis amplissimis ab senatu, quod resistat Antonio. Quem si consulem illa provincia putaret neque eum reciperet, magno scelere se astringeret: omnes enim in consulis iure et imperio debent esse provinciae. Negat hoc D. Brutus imperator, consul designatus, natus rei publicae civis: negat

Gallia, negat cuncta Italia, negat senatus, negatis vos. Quis illum igitur consulem nisi latrones putant? Quamquam ne quidem ipsi, quod loquuntur, id sentiunt, nec ab iudicio omnium mortalium, quamvis impii nefarii que sint, sicut sunt dissentire possunt. Sed spes rapiendi atque praedandi occaecat animos eorum, quos non bonorum donatio, non agrorum adsignatio, non illa infinita hasta satiavit: qui sibi urbem, qui bona et fortunas civium ad praedam proposuerunt: qui, dum hic sit quod rapiant, quod auferant, nihil sibi de futuro arbitrantur: 10. quibus M. Antonius — o di immortales, avertite et detestamini, quaeso, hoc omen! — urbem se divisurum esse promisit. Ita vero, Quirites, ut precamini, eveniat atque huius amentiae poena in ipsum familiamque eius recidat! Quod ita futurum esse confido. Iam enim non solum homines, sed etiam deos immortales ad rem publicam conservandam arbitror consensisse. Sive enim prodigiis atque portentis di immortales nobis futura praedicunt, ita sunt aperte denunciata, ut et illi poena et nobis libertas appropinquet, sive tantus consensus omnium sine impulsu deorum esse non potuit, quid est quod de voluntate caelestium dubitare possimus?

11. Reliquum est, Quirites, ut vos in ista sententia, quam prae vobis fertis, perseveretis. V. Faciam igitur, ut imperatores instructa acie solent, quamquam paratissimos milites ad proeliandum videant, ut eos tamen adhortentur, sic ego vos ardentes et erectos ad libertatem recuperandam cohortabor. Non est, non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, quocum aliqua pacis condicio esse possit. Neque enim ille servitutem vestram, ut antea, sed iam iratus sanguinem concupiscit. Nullus ei ludus videtur esse iucundior quam cruor, quam caedes, quam ante oculos trucidatio civium. 12. Non est vobis res, Quirites, cum scelerato homine atque nefario, sed cum immani taetraque belua, quae quoniam in foveam incidit, obruatur. Si enim illinc emergerit, nullius supplicii crudelitas erit recusanda. Sed tenetur, premitur, urguetur nunc iis copiis, quas iam habemus, mox iis, quas paucis diebus novi consules comparabunt. Incumbite in causam, Quirites, ut facitis. Numquam maior con-

sensus vester in ulla causa fuit: numquam tam vehementer cum senatu consociati fuistis. Nec mirum. Agitur enim non qua condicione victuri, sed victurine simus an cum supplicio ignominiaque perituri. 13. Quamquam mortem quidem omnibus natura proposuit: crudelitatem mortis et dedecus virtus propulsare solet, quae propria est Romani generis et seminis. Hanc retinete, quaeso, Quirites, quam vobis tamquam hereditatem maiores vestri reliquerunt. † Quamquam alia omnia falsa incerta sunt, caduca mobilia, virtus est una altissimis defixa radicibus, quae numquam ulla vi labefactari potest, numquam demoveri loco. Hac virtute maiores vestri primum universam Italiam devicerunt, deinde Karthaginem exciderunt, Numantiam everterunt, potentissimos reges, bellicosissimas gentes in dicionem huius imperii redegerunt. VI. 14. Ac maioribus quidem vestris, Quirites, cum eo hoste res erat, qui haberet rem publicam, curiam, aerarium, consensum et concordiam civium, rationem aliquam, si ita res tulisset, pacis et foederis: hic vester hostis vestram rem publicam oppugnat, ipse habet nullam: senatum, id est orbis terrae consilium, delere gesit, ipse consilium publicum nullum habet: aerarium vestrum exhaustit, suum non habet. Nam concordiam civium qui habere potest, nullam quum habeat civitatem? pacis vero quae potest esse cum eo ratio, in quo est incredibilis crudelitas, fides nulla? 15. Est igitur, Quirites, populo Romano, victori omnium gentium, omne certamen cum percussore, cum latrone, cum Spartaco. Nam quod se similem esse Catilinae gloriari solet, scelere par est illi, industria inferior. Ille quum exercitum nullum habuisset, repente conflavit: hic eum ipsum exercitum, quem accepit, amisit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, senatus auctoritate, vestro studio et virtute fregistis, sic Antonii nefarium latrocinium vestra cum senatu concordia tanta, quanta numquam fuit, felicitate et virtute exercituum ducumque vestrorum brevi tempore oppressum audietis. 16. Equidem, quantum cura, labore, vigiliis, auctoritate, consilio eniti atque efficere potero, nihil praetermittam, quod ad libertatem vestram pertinere arbitrabor. Neque enim id pro vestris amplissimis in me beneficiis sine scelere facere possum. Hodierno autem

die primum referente viro fortissimo vobisque amicissimo, M. hoc Servilio, collegisque eius, ornatissimis viris, optimis civibus, longo intervallo me auctore et principe ad spem libertatis exarsimus.

---

M. TULLII CICERONIS  
IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA  
QUINTA.

---

ARGUMENTUM.

Quum D. Bruto consuli designato Gallia citerior a C. Caesare data esset provincia, eaque res a senatu post Caesaris necem confirmata esset, tamen M. Antonius, ut suas opes auget, ei concedere noluit eumque eo tempore, quo novi consules C. Pansa et A. Hirtius Kalendis Ianuariis anno p. u. c. 711. senatum in templum Concordiae convocaverunt, Mutinae inclusum atque obsessum tenebat. Quum igitur consules eo die de omni statu rei publicae referrent, necesse erat mentionem fieri etiam de Mutinae obsidione et rogari quid patribus conscriptis de ea re placeret. Et quum Q. Fufius Calenus, qui fuerat consul anno p. u. c. 707., primus sententiam rogatus, quod M. Antonio favebat, legatos ad Antonium de pace mittendos censuisset, M. Cicero, quum post eam sententiam rogatus esset, vehementer ab eius sententia dissensit ac nullos legatos mittendos, acta M. Antonii rescindenda, praemiis eos, qui contra eum rem publicam defendissent, adficiendos censuit, eamque sententiam ea, quae infra scripta est, oratione accuratius exposuit ac defendit.

I. 1. Nihil unquam longius his Kalendis Ianuariis mihi visum est, patres conscripti: quod idem intelligebam per hos dies uni cuique vestrum videri. Qui enim bellum cum re publica gerunt, hunc diem non exspectabant. Nos autem tum, quum maxime consilio nostro subvenire communi salutis oporteret, in senatum non vocabamur. Sed querelam praetitorum dierum sustulit oratio consulum: qui ita locuti sunt, ut magis exoptatae Kalendae quam serae esse vide-

ntur. Atque ut oratio consulum animum meum erexit spemque attulit non modo salutis conservandae, verum etiam dignitatis pristinae recuperandae, sic me perturbasset eius sententia, qui primus rogatus est, nisi vestrae virtuti constantiaeque confiderem. 2. Hic enim dies vobis, patres conscripti, illuxit, haec potestas data est, ut quantum virtutis, quantum constantiae, quantum gravitatis in huius ordinis consilio esset populo Romano declarare possetis. Recordamini qui dies nudius tertius decimus fuerit, quantus consensus vestrum, quanta virtus, quanta constantia: quantum sitis a populo Romano laudem, quantum gloriam, quantum gratiam consecuti. Atque illo die, patres conscripti, ea constituistis, ut vobis nihil iam sit integrum nisi aut honesta pax aut bellum necessarium. 3. Pacem vult M. Antonius? Arma deponat, roget, deprecetur. Neminem aequiorem reperiet quam me, cui, dum se civibus impiis commendat, inimicus quam amicus esse maluit. Nihil est profecto quod possit dari bellum gerenti: erit fortasse aliquid quod concedi possit roganti: Il. legatos vero ad eum mittere, de quo gravissimum et severissimum iudicium nudius tertius decimus feceritis, non iam levitatis est, sed, ut quod sentio dicam, dementiae. Primum duces eos laudavistis, qui contra illum bellum privato consilio suscepissent: deinde milites veteranos, qui quum ab Antonio in colonias essent deducti, illius beneficio libertatem populi Romani anteposuerunt. 4. Quid? legio Martia: quid? quarta, cur laudantur? Si enim consulem suum reliquerunt, vituperandae sunt: si inimicum rei publicae, iure laudantur. Atqui quum consules nondum haberetis, decrevistis ut et de praemiis militum et de honoribus imperatorum primo quoque tempore referretur. Placet eodem tempore praemia constituere iis, qui contra Antonium arma ceperint, et legatos ad Antonium mittere? ut iam pudendum sit honestiora decreta esse legionum quam senatus: si quidem legiones decreverunt senatum defendere contra Antonium, senatus decernit legatos ad Antonium. Utrum hoc est confirmare militum animos an debilitare virtutem? 5. Hoc dies duodecim profecerunt, ut, quem nemo praeter Cotylam tum inventus sit qui defenderet, is habeat iam pa-

tronos etiam consulares? Qui utinam omnes ante me sententiam rogarentur! — quamquam suspicor quid dicturi sint quidam eorum, qui post me rogabuntur — facilius contra dicrem, si quid videretur. Est enim opinio decreturum aliquem Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. Quid est aliud omnia ad bellum civile hosti arma largiri? primum nervos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget: deinde equitatum, quantum velit. Equitatum dico? Dubitabit, credo, gentes barbaras secum adducere. Hoc qui non videt, excors est: qui quum videt decernit, impius. 6. Tu civem sceleratum et perditum Gallorum et Germanorum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis instrues? Nullae istae excusationes sunt: Meus amicus est. Sit prius patriae. Meus cognatus. An potest cognatio propior ulla esse quam patriae, in qua parentes etiam continentur? Mili pecuniam attribuit. Cupio videre qui id audeat dicere. Quid autem agatur quum aperuero, facile erit statuere quam sententiam dicatis aut quam sequamini.

III. Agitur utrum M. Antonio facultas detur opprimendae rei publicae, caedis faciendae bonorum, diripiendae urbis, agrorum suis latronibus condonandi, populum Romanum servitute opprimendi, an horum ei facere nihil liceat. Dubitate quid agatis. At non cadunt haec in Antonium. 7. Hoc ne Cotyla quidem dicere auderet. Quid enim in eum non cadit? qui, cuius acta se defendere dicit; eius eas leges pervertit, quas maxime laudare poteramus. Ille paludes siccare voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Romanus accepit? quid? per auspicia ferri potuit? Sed augur verecundus sine collegis de auspiciis. Quamquam illa auspicia non egent interpretatione. Iove enim tonante cum populo agi non esse fas quis ignorat? Tribuni plebis tulerunt de provinciis contra acta Caesaris, ille biennium, iste sexennium. Num etiam hanc legem populus Romanus accepit? quid? promulgata fuit? quid? non ante lata quam scripta est? non ante factum vidimus quam futurum quisquam est suspicatus? 8. Ubi lex Caecilia et Didia? ubi promulgatio, trinum nundinum? ubi poena, recenti lege Iunia et Licinia?

possuntne hae leges esse ratae sine interitu legum reliquarum? Eccei potestas in forum insinuandi fuit? Quae porro illa tonitrua! quae tempestas! ut, si auspicia M. Antonium non moverent, sustinere tamen eum ac ferre posse tantam vim tempestatis, imbris ac turbinum, mirum videretur. Quam legem igitur se augur dicit tulisse non modo tonante Iove, sed prope caelesti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auspicia latam confiteri? 9. Quid? quod cum eo collega tulit, quem ipse fecit sua nunciatione vitiosum, nihilne ad auspicia bonus augur pertinere arbitratus est? IV. Sed auspiciorum nos fortasse erimus interpretes, qui sumus eius collegae. Num ergo etiam armorum interpretes quaerimus? Primum omnes fori aditus ita saepti, ut, etiam si nemo obstaret armatus, tamen nisi saeptis revulsis introiri in forum nullo modo posset. Sic vero erant disposita praesidia, ut quo modo aditus hostium urbe prohibentur, ita castellis et operibus ab ingressione fori populum tribunosque plebis propulsari videres. 10. Quibus de causis eas leges, quas M. Antonius tulisse dicitur, omnes censeo per vim et contra auspicia latas iisque legibus populum non teneri. Si quam legem de actis Caesaris confirmandis deve dictatura in perpetuum tollenda deve coloniis in agros deducendis tulisse M. Antonius dicitur, easdem leges de integro, ut populum teneant, salvis auspiciis ferri placet. Quamvis enim res bonas vitiose per vimque tulerit, tamen hae leges non sunt habendae, omnisque audacia gladiatoris amentis auctoritate nostra repudianda est. 11. Illa vero dissipatio pecuniae publicae ferenda nullo modo est, per quam sestertium septiens miliens falsis perscriptionibus donationibusque avertit, ut portentis simile videatur tantam pecuniam populi Romani tam brevi tempore perire potuisse. Quid? illi immanes quaestus ferendine, quos M. Antonii tota exhausit domus? Decreta falsa vendebat, regna, civitates, immunitates in aes accepta pecunia iubebat incidi. Haec se ex commentariis Caesaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat. Calebant in interiore aedium parte totius rei publicae nudinae: mulier sibi felicior quam viris auctionem provinciarum regnorumque faciebat: restituebantur exsules quasi lege sine lege

quae nisi auctoritate senatus rescinduntur, quoniam ingressi in spem rei publicae recuperandae sumus, imago nulla liberae civitatis relinquetur. 12. Neque solum commentariis commenticiis chirographisque venalibus innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, quum, quae vendebat Antonius, ea se ex actis Caesaris agere diceret, sed senatus etiam consulta pecunia accepta falsa referebat: syngraphae obsignabantur: senatus consulta numquam facta ad aerarium deferebantur. Huius turpitudinis testes erant etiam exterae nationes. Foedera interea facta: regna data: populi provinciaeque liberatae: earumque rerum falsae tabulae gemente populo Romano toto Capitolio figebantur. Quibus rebus tanta pecunia una in domo coacervata est, ut, si hoc genus in unum redigatur, non sit pecunia populo Romano defutura.

V. Legem etiam iudicariam tulit, homo castus atque integer, iudiciorum et iuris auctor. In quo nos sefellit. Antesignanos et manipulares et Alaudas iudices se constituisse dicebat. At ille legit aleatores, legit exsules, legit Graecos. O consessum iudicum praeclarum! o dignitatem consilii admirandam! 13. Avet animus apud consilium illud pro reo dicere! Cydam Cretensem, portentum insulae, hominem audacissimum et perditissimum. Sed fac non esse: num Latine scit? num est ex iudicum genere et forma? num, quod maximum est, leges nostras moresve novit? num denique homines? Est enim Creta vobis notior quam Roma Cydae. Delectus autem et notatio iudicum etiam in nostris civibus haberi solet. Gortynium vero iudicem quis novit aut quis nosse potuit? Nam Lysiaden Atheniensem plerique novimus. Est enim Phaedri, philosophi nobilis, filius: homo praeterea festivus, ut ei cum M' Curio consessore eodemque collusore facillime possit convenire. 14. Quaero igitur, si Lysiaides citatus iudex non responderit excuseturque Areopagites esse nec debere eodem tempore Romae et Athenis res iudicare, accipietne excusationem is, qui quaestioni praeerit, Graeculi iudicis, modo palliati, modo togati? an Atheniensium antiquissimas leges negliget? Qui porro ille consessus, di boni! Cretensis iudex isque nequissimus. Quem ad hunc reus adleget? quo modo accedat? Dura natio est. At Athenienses



misericordes. Puto ne Curium quidem esse crudelem, qui ericulum fortunae cotidie faciat. Sunt item lecti iudices, ui fortasse excusabuntur. Habent enim legitimam excusationem, exsilii causa solum vertisse nec esse postea restitutos. 15. Hos ille demens iudices legisset, horum nomina d aerarium detulisset, his magnam partem rei publicae credidisset, si ullam speciem rei publicae cogitavisset? VI. Atue ego de notis iudicibus dixi: quos minus nostis, nolui ominare: saltatores, citharistas, totum denique comissionis Antonianae chorum in tertiam decuriam iudicum scitote esse coniectum. En causam cur lex tam egregia tamque praeclara maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbiniis, inter fulmina et tonitrua ferretur, ut eos iudices habemus, quos hospites habere nemo velit. Scelerum magnitudo, conscientia maleficiorum, direptio eius pecuniae, cuius ratio in aede Opis confecta est, hanc tertiam decuriam exogitavit: nec ante turpes iudices quaesiti quam honestis iudicibus nocentium salus desperata est. 16. Sed illud os, illam impuritatem coeni fuisse, ut hos iudices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur rei publicae dedecus: unum, quod tam turpes iudices essent: alterum, quod patefactum cognitumque esset quam multos in civitate turpes haberemus. Hanc ergo et reliquas eius modi leges, etiam si sine vi, salvis auspiciis, essent rogatae, censerem tamen abrogandas: nunc vero cur abrogandas censeam, quas iu lico non rogas?

17. An illa non gravissimis ignominiiis monumentisque cuius ordinis ad posteritatis memoriam sunt notanda, quod minus M. Antonius in hac urbe post conditam urbem palam secum habuerit armatos: quod neque reges nostri fecerunt neque ii, qui regibus exactis regnum occupare voluerunt. Annam memini: vidi Sullam: modo Caesarem. Hi enim tres post civitatem a L. Bruto liberatam plus potuerunt quam universa res publica. Non possum adfirmare nullis telis eos stipatos fuisse: hoc dico nec multis et occultis. 18. At hanc hostem agmen armatorum sequebatur: Crassicius, Mustela, Tiro, gladios ostentantes, sui similes greges ducebant per agrorum: certum agminis locum tenebant barbari sagittarii.

Quum autem erat ventum ad aedem Concordiae, gradus complebantur, lecticae collocabantur, non quo ille scuta occulta esse vellet, sed ne familiares, si scuta ipsi ferrent, laborarent. VII. Illud vero taeterrimum auditu, non modo aspectu, in cella Concordiae collocari armatos, latrones, sicarios: de templo carcerem fieri: opertis valvis Concordiae, quum inter subsellia senatus versarentur latrones, patres conscriptos sententias dicere. 19. Huc etiam nisi venirem Kalendis Septembribus, fabros se missurum et domum meam disturbaturum esse dixit. Magna res, credo, agebatur: de supplicatione referebat. Veni postridie: ipse non venit. Locutus sum de re publica, minus equidem libere quam mea consuetudo, liberius tamen quam periculi minae postulabant. At ille homo vehemens et violentus, qui hanc consuetudinem libere dicendi excluderet — fecerat enim hoc idem maxima cum laude L. Piso xxx diebus ante —, inimicitias mihi denunciavit: adesse in senatum iussit a. d. XIII. Kalendas Octobres. Ipse interea xvii dies de me in Tiburtino Scipionis declamavit, sitim quaerens. Haec enim ei causa esse declamandi solet. 20. Quum is dies, quo me adesse iusserat, venisset, tum vero agmine quadrato in aedem Concordiae venit atque in me absentem orationem ore impurissimo evomuit. Quo die, si per amicos mihi cupienti in senatum venire licuisset, caedis initium fecisset a me. Sic enim statuerat. Quum autem semel gladium scelere imbuisset, nulla res ei finem caedendi nisi defatigatio et satietas attulisset. Etenim aderat L. frater, gladiator Asiaticus, qui mirmillo Mylasis depugnarat: sanguinem nostrum sitiebat, suum in illa gladiatoria pugna multum profuderat. Hic pecunias nostras aestimabat: possessiones notabat et urbanas et rusticas: huius mendicitas aviditate coniuncta in fortunas nostras imminebat: dividebat agros quibus et quos volebat: nullus aditus erat privato, nulla aequitatis deprecatio. Tantum quisque habebat possessor, quantum reliquerat divisor Antonius. 21. Quae quamquam, si leges irritas feceritis, rata esse non possunt, tamen separatim suo nomine notando censeo, iudicandumque nullos septemviros fuisse, nihil placere ratum esse quod ab iis actum diceretur.

VIII. M. vero Antonium quis est qui civem possit iudicare potius quam laeterrimum et crudelissimum hostem, qui pro aede Castoris sedens audiente populo Romano dixerit nisi victorem victurum neminem? Num putatis, patres conscripti, dixisse eum minacius quam facturum fuisse? Quid vero, quod in contione dicere ausus est, se, quum magistratu abisset, ad urbem futurum cum exercitu? introiturum quotienscumque vellet? quid erat aliud nisi denunciare populo Romano servitutem? 22. Quod autem eius iter Brundisium, quae festinatio, quae spes nisi ut ad urbem vel in urbem potius exercitum maximum adduceret? Qui autem delectus centurionum! quae effrenatio impotentis animi! Quum eius promissis legiones fortissimae reclamassent, domum ad se venire iussit centuriones, quos bene de re publica sentire cognoverat: eosque ante pedes suos uxorisque suae, quam secum gravis imperator ad exercitum duxerat, iugulari coëgit. Quo animo hunc futurum fuisse censetis in nos, quos oderat, quum in eos, quos numquam viderat, tam crudelis fuisset? et quam avidum in pecuniis locupletium, qui pauperum sanguinem concupisset? quorum ipsorum bona, quantacumque erant, statim suis comitibus compotoribusque descripsit. 23. Atque ille furens infesta iam patriae signa a Brundisio inferebat: quum C. Caesar deorum immortalium beneficio, divini animi, ingenii, consilii magnitudine, quamquam sua sponte eximiaque virtute, tamen approbatione auctoritatis meae colonias patrias adiit: veteranos milites convocavit: paucis diebus exercitum fecit: incitatos latronum impetus retardavit. Postea vero quam legio Martia ducem praestantissimum vidit, nihil egit aliud nisi ut aliquando liberi essemus: quam est imitata quarta legio. IX. Quo ille nuncio audito quum senatum vocasset adhibuissetque consularem, qui sua sententia C. Caesarem hostem iudicaret, repente concidit. 24. Post autem neque sacrificiis sollemnibus factis neque votis nuncupatis non profectus est, sed profugit paludatus. At quo? in provinciam firmissimorum et fortissimorum civium, qui illum, ne si ita quidem venisset ut nullum bellum inferret, ferre potuissent, impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum,

semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium. At ille, cuius ne pacatam quidem nequitiam quisquam ferre posset, bellum intulit provinciae Galliae: circumsedet Mutinam, firmissimam et splendidissimam populi Romani coloniam: oppugnat D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, civem non sibi, sed nobis et rei publicae natum. 25. Ergo Hannibal hostis, civis Antonius? Quid ille fecit hostiliter, quod hic non aut fecerit aut faciat aut molliatur et cogitet? Totum iter Antoniorum quid habuit nisi depopulationes, vastationes, caedes, rapinas? quas non faciebat Hannibal, quia multa ad usum suum reservabat, at ei, qui in horam viverent, non modo de fortunis et de bonis civium, sed ne de utilitate quidem sua cogitaverunt.

Ad hunc, di boni! legatos mitti placet? Norunt isti homines formam rei publicae, iura belli, exempla maiorum? cogitant quid populi Romani maiestas, quid senatus severitas postulet? Legatos decernis? Si, ut deprecere, contemnet: si, ut imperes, non audiet: denique quamvis severa legatis mandata dederimus, nomen ipsum legatorum hunc, quem videmus, populi Romani restinguet ardorem, municipiorum atque Italiae franget animos. Ut omittam haec, quae magna sunt, certe ista legatio moram et tarditatem adferet bello. 26. Quamvis dicant, quod quosdam audio dicturos: Legati proficiscantur: bellum nihilo minus paretur, tamen legatorum nomen ipsum et animos hominum molliet et belli celeritatem morabitur. X. Minimis momentis, patres conscripti, maximae inclinationes temporum fiunt, quum in omni casu rei publicae tum in bello et maxime civili, quod opinione plerumque et fama gubernatur. Nemo quaeret quibuscum mandatis legatos miserimus: nomen ipsum legationis ultro missae timoris esse signum videbitur. Recedat a Mutina, desinat oppugnare Brutum, decedat ex Gallia: non est verbis rogandus, cogendus est armis. 27. Non enim ad Hannibalem mittimus, ut a Sagunto recedat, ad quem miserat olim senatus P. Valerium Flaccum et Q. Baebium Tampilum: qui, si Hannibal non pareret, Karthaginem ire iussi sunt. Nostros quo iubemus ire, si non paruerit Antonius? Ad nostrum civem mittimus, ne imperatorem, ne coloniam po-

populi Romani oppugnet? Itane vero? hoc per legatōs rogan-  
dum est? Quid interest, per deos immortales! utrum hanc  
urbem oppugnet an huius urbis propugnaculum, coloniam  
populi Romani praesidii causa collocatam? Belli Punici se-  
cundi, quod contra maiores nostros Hannibal gessit, causa  
fuit Sagunti oppugnatio. Recte ad eum legati missi. Mitte-  
bantur ad Poenum, mittebantur pro Hannibalis hostibus, no-  
stris sociis. Quid simile tandem? Nos ad civem mittimus,  
ne imperatorem populi Romani, ne exercitum, ne coloniam  
circumsedeat, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne sit  
hostis? XI. 28. Age, si paruerit, hoc cive uti aut volumus  
aut possumus? Ante diem XIII Kalendas Ianuarias decretis  
vestris eum concidistis: constituistis ut haec ad vos Kalen-  
dis Ianuariis referrentur, quae referri videtis, de honoribus  
et praemiis bene de re publica meritorum et merentium:  
quorum principem iudicastis eum, qui fuit, C. Caesarem, qui  
M. Antonii impetus nefarios ab urbe in Galliam avertit: de-  
inde milites veteranos, qui primi Caesarem secuti sunt: tum  
illas caelestes divinasque legiones, Martiam et quartam, [com-  
probastis], quibus, quum consulem suum non modo reliquis-  
sent, sed bello etiam persequerentur, honores et praemia  
spondidistis: eodemque die D. Bruti, praestantissimi civis,  
edicto adlato atque proposito factum eius collaudastis, quod-  
que ille bellum privato consilio susceperat, id vos auctori-  
tate publica comprobastis. 29. Quid igitur illo die aliud  
egistis nisi ut hostem iudicaretis Antonium? His vestris de-  
cretis aut ille vos animo aequo aspicere poterit aut vos il-  
lum sine dolore summo videbitis? Exclusit illum a re pu-  
blica, distraxit, segregavit non solum scelus ipsius, sed  
etiam, ut mihi videtur, fortuna quaedam rei publicae. Qui si  
legatis paruerit Romamque redierit, num quando perditis ci-  
vibus vexillum quo concurrant defuturum putatis? Sed hoc  
minus vereor: sunt alia quae magis timeam et cogitem. Num-  
quam parebit ille legatis. Novi hominis insaniam, adrogan-  
tiam: novi perdita consilia amicorum, quibus ille est dedi-  
tus. 30. Lucius quidem frater eius, utpote qui peregre de-  
pugnarit, familiam ducit. Sit per se ipse sanus, quod num-  
quam erit: per hos esse ei tamen non licebit. Teretur in-

terea tempus: belli apparatus refrigescit. Unde est adhuc bellum tractum nisi ex retardatione et mora? Ut primum post discessum latronis vel potius desperatam fugam libere senatus haberi potuit, semper flagitavi ut convocaremur. Quo die primum convocati sumus, quum designati consules non adessent, ieci sententia mea maximo vestro consensu fundamenta rei publicae, serius omnino quam decuit: nec enim ante potui: sed tamen si ex eo tempore dies nullus intermissus esset, bellum profecto nullum haberemus. 31. Omne malum nascens facile opprimitur: inveteratum fit plerumque robustius. Sed tum expectabantur Kalendae Ianuariae, fortasse non recte. XII. Verum praeterita omittamus. Etiamne hanc moram adferemus, dum proficiscantur legati, dum revertantur? quorum expectatio dubitationem belli adfert: bello autem dubio quod potest studium esse dilectus?

Quam ob rem, patres conscripti, legatorum mentionem nullam censeo faciendam: rem administrandam arbitror sine ulla mora et confestim gerendam censeo: tumultum decerni, iustitiam edici, saga sumi dico oportere, dilectum haberi, sublatis vacationibus in urbe et in Italia praeter Galliam tota. 32. Quae si erunt facta, opinio ipsa et fama nostrae severitatis obruet scelerati gladiatoris amentiam. Sentiet sibi bellum cum re publica esse susceptum: experietur consentientis senatus nervos atque vires. Nam nunc quidem partium contentionem esse dicitur. Quarum partium? Alteri victi sunt, alteri sunt e mediis C. Caesaris partibus. Nisi forte Caesaris partes a Pansa et Hirtio consulibus et a filio C. Caesaris oppugnari putamus. Hoc vero bellum non est ex dissensione partium, sed ex nefaria spe perditissimorum civium excitatum: quibus bona fortunaque nostrae notatae sunt et iam ad cuiusque opinionem distributae. 33. Legi epistolam Antonii, quam ad quemdam septenvirum, capitalem hominem, collegam suum, miserat. QUID CONCUPISCAS TU VIDERIS: QUOD CONCUPIVERIS CERTE HABEBIS. En ad quem legatos mittamus, cui bellum moremur inferre: qui ne sorti quidem fortunas nostras destinavit, sed libidini cuiusque nos ita addixit, ut ne sibi quidem quidquam integrum quod non alicui promissum iam sit reliquerit. Cum hoc, patres con-

scripti, bello, bello, inquam, decertandum est, idque confestim: legatorum tarditas repudianda est. 34. Quapropter ne multa nobis cotidie decernenda sint, consulibus totam rem publicam commendandam censeo iisque permittendum, ut rem publicam defendant provideantque ne quid res publica detrimenti accipiat censeoque, ut iis, qui in exercitu M Antonii sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Kalendas Februarias ab eo discesserint. Haec si censueritis, patres conscripti, brevi tempore libertatem populi Romani auctoritatemque vestram recuperabitis. Sin autem lenius agetis, tamen eadem, sed fortasse serius decernetis. De re publica quoad rettulistis satis decrevisse videor.

XIII. 35. Altera res est de honoribus: de quibus deinceps intelligo esse dicendum. Sed qui ordo in sententiis rogandis servari solet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur consule designato more maiorum capiamus exordium: cuius ut superiora omittam, quae sunt maxima illa quidem, sed adhuc hominum magis iudiciis quam publice laudata, quibusnam verbis eius laudes huius ipsius temporis consequi possumus? Neque enim ullam incedem tanta virtus praeter hanc laudis gloriaeque desiderat: qua etiam si careat, tamen sit se ipsa contenta: quamquam in memoria gratorum civium tamquam in luce posita laetetur. Laus igitur iudicii testimoniique nostri tribuenda Bruto est. 36. Quam ob rem his verbis, patres conscripti, senatus consultum faciendum censeo: Quum D. Brutus, imperator, consul designatus, provinciam Galliam in senatus populi que Romani potestate teneat, quumque exercitum tantum tam brevi tempore, summo studio municipiorum coloniarumque provinciae Galliae, optime de re publica merita merentisque, conscripserit, compararit, id eum recte et ordine ex re publica fecisse, idque D. Bruti praestantissimum meritum in rem publicam senatui populoque Romano gratum esse et fore: itaque senatum populumque Romanum existimare, D. Bruti, imperatoris, consulis designati, opera, consilio, virtute incredibili studio et consensu provinciae Galliae rei publicae difficillimo tempore esse subventum. 37. Huic tanto merito Bruti, patres conscripti, tantoque in rem publicam be-

neficio quis est tantus honos qui non debeatur? Nam si M. Antonio patuisset Gallia, si oppressis municipiis et coloniis imparatis in illam ultimam Galliam penetrare potuisset, quantus rei publicae terror impenderet? Dubitaret, credo, homo amentissimus atque in omnibus consiliis praeceptus et devius non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbariae bellum inferre nobis, ut eius furorem ne Alpium quidem muro cohibere possemus. Haec igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interposita auctoritate vestra, suo consilio atque iudicio, non ut consulem recepit, sed ut hostem arcuit Gallia seque obsideri quam hanc urbem maluit. Habeat ergo huius tanti facti tamque praeclari decreto nostro testimonium sempiternum: Galliaque, quae semper praesidet atque praesedit huic imperio libertatique communi, merito vereque laudetur, quod se suasque vires non tradidit, sed opposuit Antonio.

XIV. 38. Atque etiam M. Lepido pro eius egregiis in rem publicam meritis decernendos honores quam amplissimos censeo. Semper ille populum Romanum liberum voluit maximumque signum illo die dedit voluntatis et iudicii sui, quum Antonio diadema Caesari imponente se avertit gemituque et maestitia declaravit quantum haberet odium servitutis, quam populum Romanum liberum cuperet, quam illa, quae tulerat, temporum magis necessitate quam iudicio tulisset. Quanta vero is moderatione usus sit in illo tempore civitatis, quod post mortem Caesaris consecutum est, quis nostrum oblivisci potest? Magna haec, sed ad maiora properat oratio. 39. Quid enim, o di immortales! admirabilius omnibus gentibus, quid optatius populo Romano accidere potuit, quam quum bellum civile maximum esset, cuius belli exitum omnes timeremus, sapientia [et clementia] id potius extinguere quam armis et ferro rem in discrimen adducere? Quod si eadem ratio Caesaris fuisset in illo taetro miseroque bello, ut omittam patrem, duos Cn. Pompeii, summi et singularis viri, filios incolumes haberemus: quibus certe pietas fraudi esse non debuit. Uinam omnes M. Lepidus servare potuisset! facturum fuisse declaravit in eo, quod potuit, quum Sex. Pompeium restituit civitati, maximum ornamen-



tum rei publicae, clarissimum monumentum clementiae suae. Gravis illa fortuna populi Romani, grave fatum. Pompeio enim patre, quod imperio populi Romani lumen fuit, extincto interfectus est patris simillimus filius. 40. Sed omnia mihi videntur deorum immortalium iudicio expiata Sex. Pompeio rei publicae conservato. XV. Quam ob causam iustam atque magnam et quod periculosissimum civile bellum maximumque humanitate et sapientia sua M. Lepidus ad pacem concordiamque convertit, senatus consultum his verbis censeo perscribendum: Quum a M. Lepido, imperatore, pontifice maximo, saepe numero res publica et bene et feliciter gesta sit, populusque Romanus intellexerit ei dominatum regium maxime displicere, quumque eius opera, virtute, consilio singularique clementia et mansuetudine bellum acerbissimum civile sit restinctum, 41. Sextusque Pompeius, Cnaei filius, Magnus, huius ordinis auctoritate ab armis discesserit et a M. Lepido, imperatore, pontifice maximo, summa senatus populique Romani voluntate civitati restitutus sit, senatum populumque Romanum pro maximis plurimisque in rem publicam M. Lepidi meritis magnam spem in eius virtute, auctoritate, felicitate reponere oicii, pacis, concordiae, libertatis, eiusque in rem publicam meritorum senatum populumque Romanum memorem fore, eique statuam equestrem inauratam in rostris aut quo alio loco in foro vellet ex huius ordinis sententia statui placere. Qui honos, patres conscripti, mihi maximus videtur primum, quia iustus est: non enim solum datur propter spem temporum reliquorum, sed pro amplissimis meritis redditur, nec vero cuiquam possumus commemorare hunc honorem a senatu tributum iudicio senatus soluto et libero.

XVI. 42. Venio ad C. Caesarem, patres conscripti, qui nisi fuisset, quis nostrum esse potuisset? Advolabat ad urbem a Brundisio homo impotentissimus, ardens odio, animo hostili in omnes bonos, cum exercitu, Antonius. Quid huius audaciae et sceleri poterat opponi? Nondum ullos duces habebamus, non copias: nullum erat consilium publicum, nulla libertas: dandae cervices erant crudelitati nefariae: fugam quaerebamus omnes, quae ipsa exitum non habebat.

43. Quis tum nobis, quis populo Romano obtulit hunc divinum adolescentem deus, qui, quum omnia ad perniciem nostram pestifero illi civi paterent, subito, praeter spem omnium, exortus prius confecit exercitum quem furori M. Antonii opponeret, quam quisquam hoc eum cogitare suspicaretur. Magni honores habiti Cn. Pompeio, quum esset adolescens, et quidem iure. Subvenit enim rei publicae, sed aetate multo robustior et militum ducem quaerentium studio paratior et in alio genere belli. Non enim omnibus Sullae causa grata. Declarat multitudo proscriptorum, tot municipiorum maximae calamitates. 44. Caesar autem annis multis minor veteranos cupientes iam requiescere armavit: eam complexus est causam quae esset senatui, quae populo, quae cunctae Italiae, quae dis hominibusque gratissima. Et Pompeius ad L. Sullae maximum imperium victoremque exercitum accessit: Caesar se ad neminem adiunxit: ipse princeps exercitus faciendi et praesidii comparandi fuit. Ille adversariorum partibus agrum, Picenum habuit inimicum: hic ex Antonii amicis, sed amicioribus libertatis contra Antonium confecit exercitum. Illius opibus Sulla regnavit: huius praesidio Antonii dominatus oppressus est. 45. Demus igitur imperium Caesari: sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest. Sit pro praetore eo iure quo qui optimo. Qui honos quamquam est magnus illa aetate, tamen ad necessitatem rerum gerendarum, non solum ad dignitatem valet. Itaque illa quaeramus, quae vix hodierno die consequemur.

XVII. Sed saepe spero fore huius adolescentis ornandi honorandique et nobis et populo Romano potestatem: hoc autem tempore ita censeo decernendum: 46. Quod C. Caesar, Caii filius, pontifex, pro praetore, summo rei publicae tempore milites veteranos ad libertatem populi Romani cohortatus sit eosque conscripserit, quodque legio Martia quartaque summo studio optimoque in rem publicam consensu C. Caesare duce et auctore rem publicam, libertatem populi Romani defendant defenderint, et quod C. Caesar pro praetore Galliae provinciae cum exercitu subsidio profectus sit, equites, sagittarios, elephantos in suam populi-que Romani potestatem redegerit difficillimoque rei publicae

tempore salutis dignitatisque populi Romani subvenerit, ob eas causas senatui placere, C. Caesarem, C. C. filium, pontificem, pro praetore, senatorem esse sententiamque loco praetorio dicere: eiusque rationem, quemcunque magistratum petet, ita haberi, ut haberi per leges liceret, si anno superiore quaestor fuisset. 47. Quid est enim, patres conscripti, cur eum non quam primum amplissimos honores capere cupiamus? Legibus enim annalibus quum grandioreni aetatem ad consulatum constituebant, adolescentiae temeritatem verberantur: C. Caesar ineunte aetate docuit ab excellenti eximiaque virtute progressum aetatis expectari non oportere. Itaque maiores nostri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant: quas multis post annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter aequales. Ita saepe magna indoles virtutis, prius quam rei publicae prodesse potuisset, extincta est. 48. At vero apud antiquos Rulli, Decii, Corvini multique alii, recentiore autem memoria superior Africanus T. Flaminus admodum adolescentes consules lacti tantas res gesserunt, ut populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint. Quid? Macedo Alexander, quum ab ineunte aetate res maximas gerere coepisset, nonne tertio et tricesimo anno mortem obiit? quae est aetas nostris legibus decem annis minor quam consularis. Ex quo iudicari potest virtutis esse quam aetatis cursum celeriore. XVIII. Nam quod ii, qui Caesari invident, simulant se timere, ne verendum quidem est, ut tenere se possit, ut moderari, ne honoribus nostris elatus intemperantius suis opibus utatur. 49. Ea natura rerum est, patres conscripti, ut qui sensum verae gloriae ceperit quique se ab senatu, ab equitibus Romanis populoque Romano universo senserit civem carum haberi salutaremque rei publicae, nihil cum hac gloria comparandum putet. Utinam C. Caesari. patri dico. contigisset adolescenti, ut esset senatui atque optimo cuique carissimus! Quod quum consequi neglexisset, omnem vim ingenii, quae summa fuit in illo, in populari levitate consumpsit. Itaque quum respectum ad senatum et ad bonos non haberet, eam sibi viam ipse patefecit ad opes suas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non posset. Eius autem filii longissime diversa ratio

est: qui quum omnibus est tum optimo cuique carissimus. In hoc spes libertatis posita est: ab hoc accepta iam salus huic summi honores et exquiruntur et parati sunt. 50. Cuius igitur singularem prudentiam admiramur, eius stultitiam timemus? Quid enim stultius quam inutilem potentiam, inviosas opes, cupiditatem dominandi praecipitem et lubricam anteferre verae, gravi, solidae gloriae? An hoc vidit puer: si aetate processerit, non videbit? At est quibusdam inimicus clarissimis atque optimis civibus. Nullus iste timor esse debet. Omnes Caesar inimicitias rei publicae condonavit: hanc sibi iudicem constituit, hanc moderatricem omnium [*consiliorum*] atque factorum. Ita enim ad rem publicam accessit, ut eam confirmaret, non ut everteret. Omnes habeo cognitos sensus adolescentis. Nihil est illi re publica carius, nihil vestra auctoritate gravius, nihil bonorum virorum iudicio optatius, nihil vera gloria dulcius. 51. Quam ob rem ab eo non modo nihil timere, sed maiora et meliora expectare debetis, neque in eo, qui ad D. Brutum obsidione liberandum profectus sit, timere ne memoria maneat domestici doloris, quae plus apud eum possit quam salus civitatis. Audebo etiam obligare fidem meam, patres conscripti, vobis populoque Romano reique publicae: quod profecto, quum me nulla vis cogeret, facere non auderem pertimesceremque in re maxima periculosam opinionem temeritatis: promitto, recipio, spondeo, patres conscripti, C. Caesarem talem semper fore civem, qualis hodie sit qualemque eum maxime velle esse et optare debemus.

XIX. 52. Quae quum ita sint, de Caesare satis hoc tempore dictum habeo. Nec vero de L. Egnatuleio, fortissimo et constantissimo civi amicissimoque rei publicae, silendum arbitror: sedtribuendum testimonium virtutis egregiae, quod is legionem quartam ad Caesarem adduxerit, quae praesidio consulibus, senatui populoque Romano reique publicae esset, ob eam causam placere, uti L. Egnatuleio triennium ante legitimum tempus magistratus petere, capere, gerere liceat. In quo, patres conscripti, non tam commodum tribuitur L. Egnatuleio quam honos. In tali enim re satis est nominari.

53. De exercitu autem C. Caesaris ita censeo decernendum: senatui placere, militibus veteranis, qui Caesaris pontificis [*pro praetore*], auctoritatemque huius ordinis defenderint atque defendant, iis liberisque eorum militiae vacationem esse, utique C. Pansa A. Hirtius consules, alter ambove, S. E. V., cognoscerent, qui ager iis coloniis esset, quo milites veterani deducti essent, qui contra legem Iuliam possideretur, ut is militibus veteranis divideretur: de agro Campano separatim cognoscerent inirentque rationem de commodis militum veteranorum augendis, legionique Martiae et legioni quartae et iis militibus, qui de legione secunda, tricesima quinta ad C. Pansam A. Hirtium consules venissent suaque nomina edidissent, quod iis auctoritas senatus populique Romani libertas carissima sit et fuerit, vacationem militiae ipsis liberisque eorum esse placere extra tumultum Gallicum Italicumque: easque legiones bello confecto missas fieri placere: quantamque pecuniam militibus earum legionum in singulos C. Caesar, pontifex, pro praetore, pollicitus sit, tantam dari placere: utique C. Pansa A. Hirtius consules, alter ambove, S. E. V., rationem agri habeant, qui sine iniuria privatorum dividi possit: iisque militibus, legioni Martiae et legioni quartae ita darent, adsignarent, ut quibus militibus amplissime dati adsignati essent. Dixi ad ea omnia, consules, de quibus rettulistis: quae si erunt sine mora matureque decreta, facilius apparabitis ea, quae tempus et necessitas flagitat. Celeritate autem opus est: qua si essemus usi, bellum, ut saepe dixi, nullum haberemus.

---

**M. TULLII CICERONIS**  
**IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA**  
**SEXTA.**

---

**ARGUMENTUM.**

Eo die, quo M. Cicero superiorem orationem in senatu habuit, nihil perfectum est, quod L. Piso legatos potius ad M. Antonium mittendos censuit. Postridie eius diei quod M. Cicero de honoribus tribuendis censuerat acceptum est, sed quum de Antonio rogaretur, ne discessio eo die fieret a Salvio tribuno plebis impeditum est. Eo quoque die, qui hunc sequebatur, res ad finem perducta non est. Quarto demum die res ita transacta est, ut senatus legatos ad Antonium mittendos decerneret. Eo die M. Cicero a P. Appuleio tribuno plebis in contionem productus hanc, quae infra scripta est, orationem apud populum habuit, in qua quid ipse de legatione ad M. Antonium decreta existaret exposuit populumque Romanum ad recuperandam tuendamque libertatem adhortatus est.

I. I. Audita vobis esse arbitror, Quirites, quae sint acta in senatu, quae fuerit cuiusque sententia. Res enim ex Kalendis Ianuariis agitata, paullo ante confecta est: minus quidem illa severe quam decuit, non tamen omnino dissoluite. Mora est adlata bello, non causa sublata. Quam ob rem, quod quaesivit ex me P. Appuleius, homo et multis officiis mihi et summa familiaritate coniunctus et vobis antecessimus, ita respondebo, ut ea, quibus non interfuisitis, nosse possitis. Causa fortissimis optimisque consuiibus Kalendis Ianuariis de re publica primum referendi fuit ex eo, quod XIII. Kalendas Ianuarias senatus me nuctore decrevit. 2. Eo die primum, Quirites, fundamenta sunt iacta rei publicae. Fuit enim longo intervallo ita liber senatus, ut vos aliquando liberi essetis. Quo quidem tempore, etiam si ille dies vitae finem mihi adlaturus esset, satis magnam ceperam fructum, quum vos universi una mente atque voce iterum a me conservatam esse rem publicam conelamastis. Hoc vestro iu-

dicio tanto tamque praeclaro excitatus ita Kalendis Ianuariis veni in senatum, ut meminissem quam personam impositam a vobis sustinerem. Itaque bellum nefarium illatum rei publicae quum viderem, nullam moram interponendam insequendi M. Antonium putavi, hominemque audacissimum, qui multis nefariis rebus ante commissis hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam vestram fidissimam fortissimamque obsideret, bello censui persequendum: tumultum esse decerni: iustitium edici, saga sumi dixi placere, quo omnes acrius graviusque incumberent ad ulciscendas rei publicae iniurias, si omnia gravissimi belli insignia suscepta a senatu viderent. 3. Itaque haec sententia, Quirites, sic per triduum valuit, ut, quamquam discessio facta non esset, tamen praeter paucos omnes mihi adsensuri viderentur. Hodierno autem die nescio qua obiecta re remissior senatus fuit. Nam plures eam sententiam secuti sunt, ut quantum senatus auctoritas vesterque consensus apud Antonium valiturus esset per legatos experiremur.

II. Intelligo, Quirites, a vobis hanc sententiam repudiari: neque iniuria. Ad quem enim legatos? ad eumne, qui pecunia publica dissipata atque effusa per vim et contra auspicia impositis populo Romano legibus, fugata contione, obsesso senatu, ad opprimendam rem publicam Brundisio legiones accesserit: ab his relictus, cum latronum manu in Galliam irruerit, Brutum oppugnet, Mutinam circumsedeat? Quae vobis potest cum hoc gladiatore condicionis, aequitatis, legationis esse communitas? 4. Quamquam, Quirites, non est illa legatio, sed denunciatio belli, nisi paruerit. Ita enim est decretum, ut si legati ad Hannibalem mitterentur, Mittuntur enim qui nuncient, ne oppugnet consulem designatum, ne Mutinam obsideat, ne provinciam depopuletur, ne dilectus habeat, sit in senatus populi Romani potestate. Facile vero huic denunciationi parebit, ut in patrum conscriptorum atque in vestra potestate sit qui in sua numquam fuerit! Quid enim ille umquam arbitrio suo fecit, semper eo tractus, quo libido rapuit, quo levitas, quo furor, quo vinolentia? Semper eum duo dissimilia genera tenuerunt, lenonum et latronum: ita domesticis stupris, forensibus par-

ricidiis delectatur, ut muliœri citius avarissimæ paruerit quam senatui populoque Romano. III. 5. Itaque, quod paullo ante feci in senatu, faciam apud vos. Testificor, denuncio, ante prædico nihil M. Antonium eorum, quæ sunt legatis mandata, facturum: vastaturum agros, Mutinam obsessurum, dilectus qua possit habiturum. Is est enim ille, qui semper senatus iudicium et auctoritatem, semper voluntatem vestram potestatemque contempserit. An ille id faciat, quod paullo ante decretum est, ut exercitum citra flumen Rubiconem, qui finis est Galliae, educeret, dum ne propius urbem Romanam ducenta milia admoveret? Huic denunciationi ille pareat? ille se fluvio Rubicone et ducentis milibus circumscriptum esse patiat? 6. Non is est Antonius. Nam si esset, non commisisset ut ei senatus, tamquam Hannibali initio belli Punici, denunciaret ne oppugnaret Saguntum. Quod vero ita avocatur a Mutina, ut ab urbe tamquam pestifera flamma arceatur, quam habet ignominiam! quod iudicium senatus! Quid, quod a senatu dantur mandata legatis, ut D. Brutum militesque eius adeant iisque demonstrent summa in rem publicam merita beneficiaque eorum grata esse senatui populoque Romano iisque eam rem magnæ laudi magnoque honori fore? Passurumne censetis Antonium, introire Mutinam legatos? exire inde tuto? Numquam patietur, mihi credite. Novi violentiam, novi impudentiam, novi audaciam. 7. Nec vero de illo sicut de homine aliquo debemus, sed ut de importunissima belua cogitare. Quæ quum ita sint, non omnino dissolutum est quod decrevit senatus. Habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil haberet moræ! Nam quum plerisque in rebus gerendis tarditas et procrastinatio odiosa est, tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum est D. Bruto, omnes undique copiae colligendæ: horam eximere ullam in tali cive liberando sine scelere non possumus. 8. An ille non potuit, si Antonium consulem, si Galliam Antonii provinciam iudicasset, legiones Antonio et provinciam tradere, domum redire, triumphare, primus in hoc ordine, quoad magistratum iniret, sententiam dicere? quid negotii fuit? 9. Sed quum se Brutum esse meminisset vestraeque libertati natum, non ocio suo, quid egit aliud



visi ut paene corpore suo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc utrum legatos an legiones ire oportebat? Sed praeterita omittamus. Properent legati, quod video esse facturos: vos saga parate. Est enim ita decretum, ut, si ille auctoritati senatus non paruisset, ad saga iretur. Ibitur. Non parebit: nos amissos tot dies rei gerendae queremur.

IV. Non metuo, Quirites, ne, quum audierit Antonius, me hoc in senatu et in contione confirmasse, numquam illum futurum in senatus potestate, refellendi mei causa, ut ego nihil vidisse videar, vertat se et senatui pareat. Numquam faciet: non invidebit huic meae gloriae: malet me sapientem a vobis quam se modestum existimari. 10. Quid? ipse si velit, num etiam L. fratrem passurum arbitramur? Nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, quum ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri esse minitatus. Etiamne ab hoc mirmillone Asiatico senatus mandata, legatorum verba audientur? Nec enim secerni a fratre poterit, tanta praesertim auctoritate. Nam hic inter illos Africanus est: pluris habetur quam L. Trebellius, pluris quam T. Plancus,..... adolescens nobilis. Plancum, qui omnibus sententiis maximo vestro plausu condemnatus, nescio quo modo se coniecit in turbam atque ita maestus rediit, ut retractus, non reversus videretur, sic contemnit, tamquam si illi aqua et igni interdictum sit: aliquando negat ei locum esse oportere in curia, qui incenderit curiam. 11. Nam Trebellium valde iam diligit: oderat tum, quum ille tabulis novis adversabatur: iam fert in oculis, postquam ipsum Trebellium vidit sine tabulis novis salvum esse non posse. Audisse enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuistis, cotidie sponsores et creditores L. Trebellii convenire. O Fides! hoc enim puto Trebellium sumpsisse cognomen, quae potest esse maior fides quam fraudare creditores, domo profugere, propter aes alienum ire ad arma? Ubi plausus ille in triumpho est, saepe ludis? ubi aedilitas delata summo studio bonorum? Quis est qui hunc non casu existimet recte fecisse, nequitia scelerate? V. 12. Sed redeo ad amores deliciasque nostras, L. Antonium, qui vos omnes in fidem suam recepit. Negatis? Numquisnam est vestrum qui tribum non habeat? Certe nemo.

Atqui illum quinque et triginta tribus patronum adoptarunt. Rursus reclamatis? Aspiciate illam a sinistra equestrem statuatam inauratam, in qua quid inscriptum est? QUINQUE ET TRIGINTA TRIBUS PATRONO. Populi Romani igitur est patronus L. Antonius? Malam quidem illi pestem! Clamori enim vestro adsentior. Non modo hic latro, quem clientem habere nemo velit, sed quis umquam tantis opibus, tantis rebus gestis fuit qui se populi Romani victoris dominique omnium gentium patronum dicere auderet? 13. In foro L. Antonii statuatam videmus, sicut illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Castoris. O impudentiam incredibilem! Tantumne sibi sumpsit, quia Mylasis mirmillo Thraecem iugulavit, familiarem suum. Quonam modo istum ferre possemus, si in hoc foro spectantibus vobis depugnasset? Sed haec una statua. Altera ab equitibus Romanis, equo publico: qui item ascribunt, PATRONO. Quem umquam iste ordo patronum adoptavit? Si quemquam, debuit me. Sed me omitto. Quem censorem? quem imperatorem? 14. Agrum iis divisit. O sordidos, qui acceperint, improbum, qui dederit! Statuerunt etiam tribuni militares, qui in exercitu Caesaris II. fuerunt. Quis est iste ordo? Multi fuerunt multis in legionibus per tot annos. Iis quoque divisit Semurium. Campus Martius restabat, nisi prius cum fratre fugisset. Sed haec agrorum adsignatio paullo ante, Quirites, L. Caesaris, clarissimi viri et praestantissimi senatoris, sententia dissoluta est. Huic enim adsensi septemvirum acta sustulimus. Iacent beneficia Nuculae: friget patronus Antonius. Nam possessores animo aequiore discedent: nullam impensam fecerant: nondum instruxerant, partim quia non confidebant, partim quia non habebant. 15. Sed illa statua palmaris, de qua, si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere: L. ANTONIO A IANO MEDIO PATRONO. Itane? Ianus medius in L. Antonii clientela est? Quis umquam in illo Iano inventus est qui L. Antonio mille nummum ferret expensum? VI. Sed nimis multa de nugis: ad causam bellumque redeamus: quamquam non alienum fuit personas quasdam a vobis recognosci, ut quibuscum bellum gereretur possentis taciti cogitare.

Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiam si melius aliud

fuit, tamen legatorum reditum exspectetis animo aequo. Celeritas detracta de causa est: boni tamen aliquid accessit ad causam. 16. Quum enim legati renunciarint, quod certe renunciabunt, non in vestra potestate, non in senatus esse Antonium, quis erit tam improbus civis qui illum civem habendum putet? Nunc enim sunt pauci illi quidem, sed tamen plures, quam re publica dignum est, qui ita loquantur: Ne legatos quidem exspectabimus? Istam certe vocem simulationenique clementiae extorquebit istis res ipsa [publica]. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minus hodierno die contendendi, minus laboravi, ut mihi senatus adsentiens tumultum decerneret, saga sumi iuberet. Malui viginti diebus post sententiam meam laudari ab omnibus quam a paucis hodie vituperari. 17. Quapropter, Quirites, exspectate legatorum reditum et paucorum dierum molestiam devorate. Qui quum redierint, si pacem adferent, cupidum me: si bellum, providum iudicote. An ego non provideam meis civibus? non dies noctesque de vestra libertate, de rei publicae salute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos a se ortum hominibus nobilissimis omnibus honoribus praetulistis? An ingratus sum? quis minus? qui partis honoribus eisdem in foro gessi labores quos petendis. Rudis in re publica? quis exercitior, qui viginti iam annos bellum geram cum impiis civibus? VII. 18. Quam ob rem, Quirites, consilio quantum potero, labore plus paene quam potero, excubabo vigilaboque pro vobis. Etenim quis est civis, praesertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis, tam oblitus beneficii vestri, tam immemor patriae, tam inimicus dignitatis suae quem non excitet, non inflammet tantus vester iste consensus? Multas magnasque habui consul contiones, multis interfui: nullam unquam vidi tantam, quanta nunc vestrum est. Unum sentitis omnes, unum studetis, M. Antonii conatum avertere a re publica, furorem exstinguere, opprimere audaciam. Idem volunt omnes ordines: eodem incumbunt municipia, coloniae, cuncta Italia. Itaque senatum sua sponte bene firmum firmiorem vestra auctoritate fecistis. 19. Venit tempus, Quirites, serius omnino, quam dignum populo Romano fuit, sed tamen ita maturum, ut differri iam horam non possit. Fuit aliquis

fatalis casus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit. Nunc si quis erit, erit voluntarius. Populum Romanum servire fas non est: quem di immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. Res in extremum est adducta discrimen. De libertate decernitur. Aut vincatis oportet, Quirites, quod profecto et pietate vestra et tanta concordia consequemini, aut quidvis potius quam serviat. Aliae nationes servitutem pati possunt, populi Romani est propria libertas.

---

**M. TULLII CICERONIS**  
**IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA**  
**SEPTIMA.**

---

**ARGUMENTUM.**

Quum legati, quem ad modum in superiore oratione traditum est, ad M. Antonium profecti essent eorumque reditus expectaretur, referebat aliquando in senatu C. Pansa consul de via Appia et de Moneta, tribunus plebis de Lupercis. Ibi M. Cicero veritus ne quid languoris expectatio adferret animis, suo loco sententiam rogatus hac, quae infra scripta est, oratione hoc studuit efficere, ne senatores lenius de M. Antonii consiliis iudicarent et remissius, quam ipse et ii cives, qui eius partes sequebantur, vellent.

I. I. Parvis de rebus, sed fortasse necessariis consulimur, patres conscripti. De Appia via et de Moneta consul, de Lupercis tribunus plebis refert. Quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberrat a sententia suspensus curis maioribus. Adducta est enim, patres conscripti, res in maximum periculum et extremum paene discrimen. Non sine causa legatorum istam missionem semper timui, numquam probavi: quorum reditus-quid sit adlaturus ignoro: expectatio quidem quantum adferat languoris animis quis non videt? Non enim se tenent ii, qui senatum dolent ad

auctoritatis pristinae spem revirescere, coniunctum huic ordini populum Romanum, conspirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces. 2. Iam nunc fingunt responsa Antonii eaque defendunt. Alii postulare illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum misimus, non ut pareret et dicto audiens esset huic ordini, sed ut condiciones ferret, leges imponeret, reserare nos exteris gentibus Italiam iuberet: se praesertim incolumi, a quo maius periculum quam ab ullis nationibus extimescendum est. Alii remittere eum nobis Galliam citeriorem: illam ultimam postulare: 3. praeclare: ex qua non legiones solum, sed etiam nationes ad urbem conetur adducere. Alii nihil eum iam nisi modeste postulare. Macedoniam suam vocat omnino: quoniam Caius frater est [inde] revocatus. Sed quae provincia est ex qua illa fax excitare non possit incendium? Itaque iidem, quasi providi cives et senatores diligentes, bellicum me cecinisse dicunt: suscipiunt-pacis patrocinium. Nonne sic disputant? Irritatum Antonium non oportuit: nequam est homo ille atque confidens: multi praeterea improbi — quos quidem a se primum numerare possunt qui haec loquuntur — eos cavendos esse denunciant. Utrum igitur in nefariis civibus ulciscendi, quum possis, an pertimescendi diligentior cautio est? II. 4. Atque haec ii loquuntur, qui quondam propter levitatem populares habebantur. Ex quo intelligi potest animo illos abhorruisse semper ab optimo civitatis statu, non voluntate fuisse populares. Qui enim convenit ut, qui in rebus improbis populares fuerint, iidem in re una maxime populari, quod eadem salutaris rei publicae sit, improbos se quam populares esse malint? Me quidem semper, uti scitis, adversarium multitudinis temeritati haec fecit praeclarissima causa popularem. 5. Et quidem dicuntur vel potius se ipsi dicunt consulares: quo nomine dignus est nemo, nisi qui tanti honoris nomen potest sustinere. Faveas tu hosti? ille litteras ad te mittat de sua spe rerum secundarum? eas tu laetus proferas, recites, describendas etiam des improbis civibus, eorum augeas animos, bonorum spem virtutemque debilites, et te consularem aut senatorem, denique civem putes? Accipiet in optimam partem C. Pansa, fortissimus consul atque optimus. Etenim

dicam animo amicissimo: hunc ipsum, mihi hominem familiarissimum, nisi talis consul esset, ut omnes vigilias, curas, cogitationes in rei publicae salute defigeret, consulem non putarem. 6. Quamquam nos ab ineunte illius aetate usus, consuetudo, studiorum etiam honestissimorum societas similitudoque devinxit, eiusdemque cura incredibilis in asperis belli civilis periculis perspecta docuit non modo salutis, sed etiam dignitatis meae fuisse autorem, tamen eundem, ut dixi, nisi talis consul esset, negare esse consulem auderem. Idem non modo consulem esse dico, sed etiam memoria mea praestantissimum atque optimum consulem, non quin pari virtute et voluntate alii fuerint, sed tantam causam non habuerunt in qua et voluntatem suam et virtutem declararent. 7. Huius magnitudini animi, gravitati, sapientiae tempestas est oblata formidolosissimi temporis. Tum autem illustratur consulatus, quum gubernat rem publicam, si non optabili, at necessario tempore. Magis autem necessarium, patres conscripti, nullum tempus umquam fuit.

III. Itaque ego ille, qui semper pacis auctor fui, cuique pax, praesertim civilis, quamquam omnibus bonis, tamen in primis fuit optabilis — omne enim curriculum industriae nostrae in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis elaboratum est: hinc honores amplissimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus —: 8 ego igitur pacis, ut ita dicam, alumnus, qui quantuscumque sum — nihil enim mihi adrogo — sine pace civili certe non fuissem — periculose dico: quem ad modum accepturi, patres conscripti, sitis horreo, sed pro mea perpetua cupiditate vestrae dignitatis retinendae et augendae quaeso oroque vos, patres conscripti, ut primo, etsi erit vel acerbum auditu vel incredibile a M. Cicerone esse dictum, accipiatis sine offensione, quod dixero, neve id prius, quam quale sit explicaro, repudietis —: ego ille, dicam saepius, pacis semper laudator, semper auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo. Magna spe ingredior in reliquam orationem, patres conscripti, quoniam periculosissimum locum silentio sum praetervectus. 9. Cur igitur pacem nolo? Quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. Quae tria dum

explico, peto a vobis, patres conscripti, ut eadem benignitate qua soletis mea verba audiatis.

Quid est inconstantia, levitate, mobilitate quum singulis hominibus tum vero universo senatui turpius? Quid porro inconstantius quam quem modo hostem non verbo, sed re multis decretis iudicavistis, cum hoc subito pacem velle coniungi? 10. Nisi vero, quum C. Caesari meritos illi quidem honores et debitos, sed tamen singulares et immortales decrevistis, unam ob causam, quod contra M. Antonium exercitum comparavisset, non hostem Antonium iudicavistis, nec tum hostis est a vobis iudicatus Antonius, quum laudati auctoritate vestra veterani milites, qui Caesarem secuti essent, nec tum hostem Antonium iudicavistis, quum fortissimis legionibus, quod illum, qui consul appellabatur, quum esset hostis, reliquissent, vacationes, pecunias, agros spopondistis. IV. 11. Quid? quum Brutum omine quodam illius generis et nominis natum ad rem publicam liberandam exercitumque eius pro libertate populi Romani bellum gerentem cum Antonio provinciamque fidelissimam atque optimam, Galliam, laudibus amplissimis adfecistis, tum non hostem iudicavistis Antonium? Quid? quum decrevistis ut consules, alter ambove, ad bellum proficiscerentur, quod erat bellum, si hostis Antonius non erat? 12. Quid igitur profectus est vir fortissimus, meus collega et familiaris, A. Hirtius consul? at qua imbecillitate! qua macie! Sed animi vires corporis infirmitas non retardavit. Aequum, credo, putavit vitam, quam populi Romani votis retinuisset, pro libertate populi Romani in discrimen adducere. 13. Quid? quum dilectus haberi tota Italia iussistis, quum vacationes omnes sustulistis, tum ille hostis non est iudicatus? Armorum officinas in urbe videtis: milites cum gladiis sequuntur consulem: praesidio sunt specie consuli, re et veritate nobis: omnes sine ulla recusatione, summo etiam cum studio nomina dant: parent auctoritati vestrae. Non est iudicatus hostis Antonius? 14. At legatos misimus. Heu, me miserum! cur senatum cogor, quem laudavi semper, reprehendere? Quid? vos censetis, patres conscripti, legatorum missionem populo Romano vos probasse? non intelligitis, non auditis meam

sententiam flagitari? cui quum pridie frequentes essetis ad-sensi, prostridie ad spem estis inanem pacis devoluti. Quam turpe porro legiones ad senatum legatos mittere, senatum ad Antonium! quamquam illa legatio non est: denunciatio est, paratum illi exitium, nisi paruerit huic ordini. Quid refert? tamen opinio est gravior. Missos enim legatos omnes vident: decreti nostri non omnes verba noverunt. V. Retinenda est igitur nobis constantia, gravitas, perseverantia: repetenda vetus illa severitas: si quidem auctoritas senatus decus, honestatem, laudem dignitatemque desiderat, quibus rebus hic ordo caruit nimium diu. Sed erat tunc excusatio oppressis, misera illa quidem, sed tamen iusta: nunc nulla est. Liberati regio dominatu videbamur: multo postea gravius urguebamur armis domesticis. Ea ipsa depulimus nos quidem: † extorquenda sunt. Quod si non possumus facere — dicam quod dignum est et senatore et Romano homine — moriamur. 15. Quanta enim illa erit rei publicae turpitude, quantum dedecus, quanta labe, dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium consulari loco! cuius ut omittam innumerabilia scelera urbani consulatus, in quo pecuniam publicam maximam dissipavit, exsules sine lege restituit, vectigalia divendit, provincias de populi Romani imperio sustulit, regna addixit pecunia, leges civitati per vim imposuit, armis aut obsedit aut exclusit senatum: ut haec, inquam, omittam, ne hoc quidem cogitatis, eum, qui Mutinam, coloniam populi Romani firmissimam, oppugnavit, imperatorem populi Romani, consulem designatum, obsederit, depopulatus agros sit, hunc in eum ordinem recipi, a quo tollens ob has ipsas causas hostis iudicatus sit, quam foedum flagitiosumque sit?

16. Satis multa de turpitudine. Dicam deinceps, ut proposui, de periculo: quod etsi minus est fugiendum quam turpitude, tamen offendit animos maioris partis hominum magis. VI. Poteritis igitur exploratam habere pacem, quum in civitate Antonium videbitis vel potius Antonios? Nisi forte contemnitis Lucium: ego ne Caium quidem. Sed, ut video, dominabitur Lucius. Est enim patronus quinque et triginta tribuum, quarum sua lege, qua cum C. Caesare magistratus



partitus est, suffragium sustulit, patronus centuriarum equitum Romanorum, quas item sine suffragio esse voluit, patronus eorum, qui tribuni militares fuerunt, patronus lanii medii. 17. Quis huius potentiam poterit sustinere? praesertim quum eosdem in agros etiam deduxerit. Quis unquam omnes tribus? quis equites Romanos? quis tribunos militares? Gracchorum potentiam maiorem fuisse arbitramini quam huius gladiatoris futura sit? Quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari solet, sed ut appellant ii, qui plane et Latine loquuntur. Mirmillo in Asia depugnavit. Quum ornasset Thraecidicis comitem et familiarem suum, illum miserum fugientem iugulavit, luculentam tamen ipse plagam accepit, ut declarat cicatrix. 18. Qui familiarem iugularit, quid is occasione data faciet inimico? et qui illud animi causa fecerit, hunc praedae causa quid facturum putatis? Non rursus improbos decuriabit? non sollicitabit rursus agrarios? non quaeret expulsos? M. vero Antonius non is erit, ad quem omni motu concursus fiat civium perditorum? Ut nemo sit alius nisi illi, qui una sunt, et hi, qui hic ei nunc aperte favent, parumne erunt multi? praesertim quum bonorum praesidia discesserint, illi parati sint ad nutum futuri? Ego vero metuo, si hoc tempore consilio lapsi erimus, ne illi brevi tempore nimis multi nobis esse videantur. 19. Nec ego pacem nolo, sed pacis nomine bellum involutum reformido. Qua re si pace frui volumus, bellum gerendum est. Si bellum omitimus, pace numquam fruemur. VII. Est autem vestri consilii, patres conscripti, in posterum quam longissime providere. Idcirco in hac custodia et tamquam specula collocati sumus, uti vacuum metu populum Romanum nostra vigilia et prospicientia redderemus. Turpe est summo consilio orbis terrae, praesertim in re tam perspicua, consilium intelligi defuisse. 20. Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, eum consensum Italiae, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem res publica accipere possit sine culpa senatus. Equidem non deero: monebo, praedicam, denunciabo, testabor semper deos hominesque quid sentiam, nec solum fidem meam quod fortasse videatur satis

esse, sed in principe civi non est satis, curam, consilium vigilantiamque praestabo.

VIII. 21. Dixi de periculo: docebo ne coagmentari quidem posse pacem. De tribus enim, quae proposui, hoc extremum est. Quae potest pax esse M. Antonio primum cum senatu? quo ore vos ille poterit, quibus vicissim vos illum oculis intueri? Quis vestrum illum, quem ille vestrum non oderit? Age, vos ille solum et vos illum? Quid? ii, qui Mutinam circumsedent, qui in Gallia dilectus habent, qui in vestras fortunas imminet, amici umquam vobis erunt aut vos illis? An equites Romanos amplectetur? Occulta enim fuit eorum voluntas iudiciumque de Antonio: qui frequentissimi in gradibus Concordiae steterunt: qui vos ad libertatem recuperandam excitaverunt: arma, saga, bellum flagitaverunt: me una cum populo Romano in contionem vocaverunt: 22. hi Antonium diligent et cum his pacem servabit Antonius? Nam quid ego de universo populo Romano dicam? qui pleno ac referto foro bis me una mente atque voce in contionem vocavit declaravitque maximam libertatis recuperandae cupiditatem. Ita, quod erat optabile antea, ut populum Romanum comitem haberemus, nunc habemus ducem. Quae est igitur spes, qui Mutinam circumsedent, imperatorem populi Romani exercitumque oppugnant, iis pacem cum populo Romano esse posse? 23. An cum municipiis pax erit, quorum tanta studia cognoscuntur in decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis pollicendis, ut in singulis oppidis curiam populi Romani non desideretis? Laudandi sunt ex huius ordinis sententia Firmani, qui principes pecuniae pollicendae fuerunt: respondendum honorifice est Marrucinis, qui ignominia notandos censuerunt eos, si qui militiam subterfugissent. Haec iam tota Italia fient. Magna pax Antonio cum iis, his item cum illo. Quae potest maior esse discordia? in discordia autem pax civilis nullo pacto esse potest. 24. Ut omittam multitudinem, L. Visidio, equiti Romano, homini in primis ornato atque honesto civique semper egregio, cuius ego excubias et custodias mei capitis cognovi in consulatu meo: qui vicinos suos non cohortatus est solum ut milites fierent, sed etiam facultatibus suis sublevavit: huic,

inquam, tali viro, quem nos senatus consulto collaudare debemus, poteritne esse pacatus Antonius? Quid? C. Caesari, qui illum urbe: quid? D. Bruto, qui Gallia prohibuit? 25. Iam vero ipse se placabit et leniet provinciae Galliae, a qua exclusus et repudiatus est? Omnia videbitis, patres conscripti, nisi prospicitis, plena odiorum, plena discordiarum, ex quibus oriuntur bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non potest, et cavete, per deos immortales! patres conscripti, ne spe praesentis pacis perpetuam pacem amittatis.

IX. 26. Quorsum haec omnis spectat oratio? quid enim legati egerint nondum scimus. At vero excitati, erecti, parati, armati animis iam esse debemus, ne blanda aut supplicis oratione aut aequitatis simulatione fallamur. Omnia fecerit oportet, quae interdicta et denunciata sunt, prius quam aliquid postulet: Brutum exercitumque eius oppugnare, urbes et agros provinciae Galliae populari destiterit: ad Brutum adeundi legatis potestatem fecerit, exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius urbem milia passuum ducenta admoverit: fuerit et in senatus et in populi Romani potestate. Haec si fecerit, erit integra potestas nobis deliberandi. Si senatui non paruerit, non illi senatus, sed ille populo Romano bellum indixerit. 27. Sed vos moneo, patres conscripti: libertas agitur populi Romani, quae est commendata vobis: vita et fortunae optimi cuiusque, quo cupiditatem infinitam cum immani crudelitate iam pridem intendit Antonius: auctoritas vestra, quam nullam habebitis, nisi nunc tenueritis: taetram et pestiferam beluam ne inclusam et constrictam dimittatis cavete. Te ipsum, Pansa, moneo — quamquam non eges consilio, quo vales plurimum, tamen etiam summi gubernatores in magnis tempestatibus a vectoribus admoneri solent —, hunc tantum tuum apparatus tamque praeclarum ne ad nihilum recidere patiare. Tempus habes tale, quale nemo habuit umquam. Hac gravitate senatus, hoc studio equestris ordinis, hoc ardore populi Romani potes in perpetuum rem publicam metu et periculo liberare. Quibus de rebus refers, P. Servilio adsentior.

---

M. TULLII CICERONIS  
IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA  
OCTAVA.

ARGUMENTUM.

Postquam Ser. Sulpicio in legatione ad M. Antonium mortuo qui reliqui erant duo legati, L. Piso et L. Philippus satis intolerabilia postulata ad senatum ab Antonio retulerunt, senatus bellum quidem contra M. Antonium suscipiendum potius decrevit quam condiciones accipendas, sed lenius tamen, quam M. Cicero et qui eius partes in re publica sequebantur censuerunt. Nam id ipsum bellum tumultus nomine appellaverant, et L. Varium Cotylam, quem de suis amicis M. Antonius una cum legatis, quos diximus, Romam, ut eam rem ageret, miserat, ad Antonium remittendum et tertio demum die saga sumenda decreverant. Quam ob rem quum postridie eius diei, quo haec in senatu acta erant, C. Pansa consul in senatu de litteris A. Hirtili consulis aliisque rebus referret, M. Cicero suo loco sententiam rogatus hanc, quae infra scripta est, orationem habuit, qua quem ad modum contra M. Antonium sibi agendum videretur senatum edocuit.

1. 1. Confusius hesterno die est acta res, C. Pansa, quam postulabat institutum consulatus tui. Parum mihi visus es eos, quibus cedere non soles, sustinere. Nam quum senatus ea virtus fuisset, quae solet, et quum re viderent omnes esse bellum quidamque id verbum removendum arbitrarentur, tua voluntas in discessione fuit ad lenitatem propensior. Victa est igitur propter verbi asperitatem te auctore nostra sententia. Vicit L. Caesaris, amplissimi viri, qui verbi atrocitate dempta oratione fuit quam sententia lenior. Quamquam is quidem, ante quam sententiam diceret, propinquitatem excusavit. Idem fecerat me consule in sororis viro, quod hoc tempore in sororis filio fecit, ut et luctu sororis moveretur et saluti rei publicae provideret. 2. Atque ipse tamen Caesar praecepit vobis quodam modo, patres conscripti, ne sibi adsentiremini, quum ita dixit, aliam senten-

tiam dicturum fuisse eamque se ac re publica dignam; nisi propinquitate impediretur. Ergo ille avunculus: num etiam vos avunculi, qui illi estis adsensi?

At in quo fuit controversia? Belli nomen ponendum quidam in sententia non putabant: tumultum appellare malebant, ignari non modo rerum, sed etiam verborum: potest enim esse bellum ut tumultus non sit: tumultus esse sine bello non potest. 3. Quid est enim aliud tumultus nisi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur? unde etiam nomen ductum est tumultus. Itaque maiores nostri tumultum Italicum, quod erat domesticus, tumultum Gallicum, quod erat Italiae finitimus, praeterea nullum nominabant. Gravius autem tumultum esse quam bellum hinc intelligi potest, quod bello vacationes valent, tumultu non valent. Ita fit, quemadmodum dixi, ut bellum sine tumultu possit, tumultus sine bello esse non possit. 4. Etenim quum inter bellum et pacem medium nihil sit, necesse est tumultum, si belli non sit, pacis esse: quo quid absurdius dici aut existimari potest? Sed nimis multa de verbo: rem potius videamus, patres conscripti, quam quidem intelligo verbo fieri interdum deteriorem solere. II. Nolumus hoc bellum videri. Quam igitur municipiis et coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus? quam, ut milites fiant sine vi, sine multa, studio, voluntate? quam, ut pecunias in rem publicam polliceantur? Si enim belli nomen tolletur, municipiorum studia tollentur: consensus populi Romani, qui iam descendit in causam, si nos languescimus, debilitetur necesse est. 5. Sed quid plura? D. Brutus oppugnatur: non est bellum? Mutina obsidetur: ne hoc quidem bellum est? Gallia vastatur: quae pax potest esse certior? Illud vero quis potest bellum esse dicere, quo consulem, fortissimum virum, cum exercitu misimus? qui quum esset infirmus ex gravi diuturnoque morbo, nullam sibi putavit excusationem esse oportere, quum ad rei publicae praesidium vocaretur. C. quidem Caesar non exspectavit vestra decreta, praesertim quum illud esset aetatis: bellum contra Antonium sua sponte suscepit. Decernendi enim tempus nondum erat: bellum autem gerendi tempus si praetermisisset, videbat re publica

oppressa nihil posse decerni. 6. Ergo illi nunc et eorum exercitus in pace versantur. Non est hostis is, cuius praesidium Claterna deiecit Hirtius: non est hostis, qui consuli armatus obsistit, designatum consulem oppugnat, nec illa hostilia verba nec bellica, quae paullo ante ex collegae litteris Pansa recitavit: DEIECI PRAESIDIUM: CLATERNA POTITUSUM: FUGATI EQUITES: PROELIUM COMMISSUM: OCCISTI ALIQUOT. Quae pax potest esse maior? Dilectus tota Italia decretis sublatis vacationibus: saga cras sumentur: consul se cum praesidio descensurum esse dixit.

7. Utrum hoc bellum non est? Etiam tantum bellum, quantum numquam fuit. Caeteris enim bellis maximeque civilibus contentionem rei publicae causa faciebat. Sulla cum Sulpicio de iure legum, quas per vim Sulla latas esse dicebat: Cinna cum Octavio de novorum civium suffragiis: rursus cum Mario et Carbone Sulla, ne dominarentur indigni et ut clarissimorum hominum crudelissimam poeniretur necem. Horum omnium bellorum causae ex rei publicae contentione natae sunt. De proximo bello civili non libet dicere: ignoro causam: detestor exitum. III. 8. Hoc bellum quintum civile geritur — atque omnia in nostram aetatem inciderunt —: primum non modo non in dissensione et discordia civium, sed in maxima consensione incredibilique concordia. Omnes idem volunt, idem defendunt, idem sentiunt. Quum omnes dico, eos excipio, quos nemo civitate dignos putat. Quae est igitur in medio belli causa posita? Nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia sedesque populi Romani, penates, aras, focos, sepulcra maiorum: nos leges, iudicia, libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus: contra M. Antonius id molitur, id pugnat, ut haec omnia perturbet, evertat, praedam rei publicae causam belli putet, fortunas nostras partim dissipet partim dispertiat parricidis.

9. In hac tam dispari ratione belli miserrimum illud est, quod ille latronibus suis pollicetur primum domos: urbem enim divisurum se confirmat: deinde omnibus portis quo velint deducturum. Omnes Capones, omnes Saxae caeteraque pestes, quae sequuntur Antonium, aedes sibi optimas,

hortos, Tusculana, Albana definiunt. Atque etiam homines agrestes, si homines illi ac non pecudes potius, inani spe ad aquas usque et Puteolos provehuntur. Ergo habet Antonius quod suis polliceatur. Quid nos? num quid tale habemus? Di meliora! Id enim ipsum agimus, ne quis posthac quidquam eius modi possit polliceri. Invitus dico, sed dicendum est. Hasta Caesaris, patres conscripti, multis improbis et spem adfert et audaciam. Viderunt enim ex mendicis fieri repente divites: itaque semper hastam videre cupiunt hi, qui nostris bonis imminent: quibus omnia pollicetur Antonius. 10. Quid nos? nostris exercitibus quid pollicemur? Multo meliora atque maiora. Scelerum enim promissio et iis, qui exspectant, perniciosa est et iis, qui promittunt. Nos libertatem nostris militibus, leges, iura, iudicia, imperium orbis terrae, dignitatem, pacem, ocium pollicemur. Antonii igitur promissa cruenta, laetra, scelerata, dis hominibusque invisae, nec diuturna neque salutaria: nostra contra honesta, integra, gloriosa, plena laetitiae, plena pietatis.

IV. 11. Hic mihi etiam Q. Fufius, vir fortis ac strenuus, amicus meus, pacis commoda commemorat. Quasi vero, si laudanda pax esset, ego id aeque commode facere non possem. Semel enim pacem defendi? non semper ocio studui? quod quum omnibus bonis utile est tum praecipue mihi. Quem enim cursum industria mea tenere potuisset sine forensibus causis, sine legibus, sine iudiciis? quae esse non possunt civili pace sublata. 12. Sed quaeso, Calene, quid? tu servitutem pacem vocas? Maiores quidem nostri non modo, ut liberi essent, sed etiam, ut imperarent, arma capiebant: tu arma abiicienda censes, ut serviamus. Quae causa iustior est belli gerendi quam servitutis depulsio? in qua etiam si non sit molestus dominus, tamen est miserrimum posse, si velit. Immo aliae causae iustae, haec necessaria est. Nisi forte ad te hoc non putas pertinere, quod te socium fore speras dominationis Antonii. In quo bis laboris: primum quod tuas rationes communibus interponis: deinde quod quidquam stabile aut iucundum in regno putas. Non, si tibi antea profuit, semper proderit. 13. Quin etiam de illo homine queri solebas: quid te facturum de belua putas?

Atque ais eum te esse qui semper pacem optaris, semper omnes cives volueris salvos. Honesta oratio: sed ita, si bonos et utiles et e re publica cives: sin eos, qui natura cives sunt, voluntate hostes, salvos velis, quid tandem intersit inter te et illos? Pater quidem tuus, quo utebar sene adolescens, homo severus et prudens, primas omnium civium P. Nasicae, qui Ti. Gracchum interfecit, dare solebat: eius virtute, consilio, magnitudine animi liberatam rem publicam arbitrabatur. 14. Quid? nos a patribus num aliter accepimus? Ergo is tibi civis, si temporibus illis fuisses, non probaretur, quia non omnes salvos esse voluisset. QUOD L. OPIMIUS CONSUL VERBA FECIT DE RE PUBLICA, DE EA RE ITA CENSUERUNT, UTI L. OPIMIUS CONSUL REM PUBLICAM DEFENDERET. Senatus haec verbis, Opimius armis. Num igitur eum, si tum esses, temerarium civem aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cuius quattuor filii consulares? P. Lentulum, principem senatus, complures alios summos viros, qui cum L. Opimio consule armati Gracchum in Aventinum persecuti sunt, quo in proelio Lentulus grave vulnus accepit, interfectus est Gracchus et M. Fulvius consularis, eiusque duo adolescentuli filii. Illi igitur viri vituperandi. Non enim omnes cives salvos esse voluerunt. V. 15. Ad propiora veniamus. C. Mario L. Valerio consulibus senatus rem publicam defendendam dedit: L. Saturninus tribunus plebis, C. Glaucia praetor est interfectus. Omnes illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli, Scaevolae, Crassi arma sumpserunt. Num aut consules illos aut clarissimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam perire volui. Num tu, qui omnes salvos vis, Catilinam salvum esse voluisti? Hoc interest, Calene, inter meam sententiam et tuam: ego nolo quemquam civem committere ut morte mulctandus sit: tu, etiam si commiserit, conservandum putas. In corpore si quid eius modi est quod reliquo corpori noceat, id uri secarique patimur, ut membrum aliquod potius quam totum corpus intereat: sic in rei publicae corpore, ut totum salvum sit, quidquid est pestiferum, amputetur. 16. Dura vox: multo illa durior: Salvi sint improbi, scelerati, impii: deleantur innocentes, honesti, boni, tota res publica! Uno in homine, Q. Fufi, fateor te vi-



disse plus quam me. Ego P. Clodium arbitrabar perniciosum civem, sceleratum, libidinosum, impium, audacem, facinrosus: tu contra sanctum, temperantem, innocentem, modestum, retinendum civem et optandum. In hoc uno te plurimum vidisse, me multum errasse concedo. Nam quod me tecum iracunde agere dixisti solere, non est ita. Vehementer me agere fateor, iracunde nego. Omnino irasci amicis non temere soleo, ne si merentur quidem. 17. Itaque sine verborum contumelia a te dissentire possum, sine animi summo dolore non possum. Parva est enim mihi tecum aut parva de re dissensio? Ego huic videlicet faveo, tu illi? Immo vero ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio: ego conservari coloniam populi Romani cupio, tu expugnari studes. VI. An hoc negare potes, qui omnes moras interponas, quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? Quo usque enim dices pacem velle te? Res geritur: conductae vineae sunt: pugnatur acerrime. Qui intercurrerent, misimus tres principes civitatis. Hos contempsit, reiecit, repudiavit Antonius: tu tamen permanes constantissimus defensor Antonii. 18. Et quidem, quo melior senator videatur, negat se illi amicum esse debere: quum suo magno esset beneficio, venisse eum contra se. Vide quanta caritas sit patriae. Quum homini sit iratus, tamen rei publicae causa defendit Antonium. Ego te quum in Massilienses tam es acerbus, Q. Fufi, non animo aequo audio. Quo usque enim Massiliam oppugnabis? Ne triumphus quidem finem facit belli? per quem lata est urbs ea, sine qua numquam ex Transalpinis gentibus maiores nostri triumphaverunt. Quo quidem tempore populus Romanus ingemuit. Quamquam proprios dolores suarum rerum omnes habebant, tamen huius civitatis fidelissimae miseriae nemo erat civis qui a se alienas arbitraretur. 19. Caesar ipse, qui illis fuerat iratissimus, tamen propter singularem eius civitatis gravitatem et fidem cotidie aliquid iracundiae remittebat: te nulla sua calamitate civitas satiare tam fidelis potest? Rursus iam me irasci fortasse dices. Ego autem sine iracundia dico omnia nec tamen sine dolore animi: neminem illi civitati inimicum esse arbitror, qui amicus huic sit civitati. Excogitare quae tua ratio sit, Calene, non pos-

sum. Antea deterrere te ne popularis esses non poteramus: exorare nunc ut sis popularis non possumus. Satis multa cum Fufio ac sine odio omnia, nihil sine dolore. Credo autem, qui generi querelam moderate ferat, aequo animo laturum amici.

VII. 20. Venio ad reliquos consulares, quorum est nemo — iure hoc meo dico — quin mecum habeat aliquam conjunctionem gratiae, alii maximam, alii mediocrem, nemo nullam. Quam hesternus dies nobis, consularibus dico, turpis illuxit! Iterum legatos? Quid, si ille faceret inducias? Ante os oculosque legatorum tormentis Mutinam verberavit: opus ostendebat munitionemque legatis: ne punctum quidem temporis, quum legati adessent, oppugnatio respiravit. Ad hunc legatos? Cur? an ut eorum reditu vehementius pertimescatis? 21. Equidem quum antea legatos decerni non censuissem, hoc me tamen consolabar; quod quum illi ab Antonio contempti et reiecti revertissent dixissentque senatui non modo illum de Gallia non discessisse, uti censuissemus, sed ac a Mutina quidem recessisse, potestatem sibi D. Bruti conveniendi non fuisse, fore ut omnes inflammati odio, excitati dolore, armis, equis, viris D. Brulo subveniremus. Nos etiam languidiores postea facti sumus quam M. Antonii non solum audaciam et scelus, sed etiam insolentiam superbiamque perspeximus. 22. Utinam L. Caesar valeret, Servius Sulpicius viveret: multo melius haec causa ageretur a tribus, quam nunc agitur ab uno. Dolenter hoc dicam potius quam contumeliose: deserti, deserti, inquam, sumus, patres conscripti, a principibus. Sed, ut saepe iam dixi, omnes in tanto periculo, qui recte et fortiter sentient, erunt consulares. Animum nobis adferre legati debuerunt: timorem attulerunt: quamquam mihi quidem nullum: quamvis de illo, ad quem missi sunt, bene existiment: a quo etiam mandata acceperunt. VIII. 23. Proh di immortales! ubi est ille mos virtusque maiorum? C. Popilius apud maiores nostros quum ad Antiochum regem legatus missus esset et verbis senatus nunciasset ut ab Alexandria discederet, quam obsidebat, quum tempus ille differret, virgula stantem circumscripsit dixitque se renunciaturum senatui, nisi prius sibi respondisset quid facturus esset,

quam ex illa circumscriptione exiret. Praeclare: senatus enim faciem secum attulerat auctoritatemque populi Romani: cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda sunt, sed ipse est potius repudiandus. 24. An ego ab eo mandata acciperem, qui senatus mandata contemneret? aut ei cum senatu quidquam commune iudicarem, qui imperatorem populi Romani senatu prohibente obsideret? At quae mandata! qua adrogantia! quo stupore! quo spiritu! Cur autem ea legatis nostris dabat, quum ad nos Cotylam mitteret, ornamentum atque arcem amicorum suorum, hominem aedilicium? si vero tum fuit aedilis, quum eum iussu Antonii in convivio servi publici loris ceciderunt. 25. At quam modesta mandata! Ferrei sumus, patres conscripti, qui quidquam huic negemus. **UTRAMQUE PROVINCIAM**, inquit, **REMITTO: EXERCITUM DEONO: PRIVATUS ESSE NON RECUSO**. Haec sunt enim verba. Redire ad se videtur. **OMNIA OBLIVISCOR, IN GRATIAM REDEO**. Sed quid adiungit? **SI LEGIONIBUS MEIS SEX, SI EQUITIBUS, SI COHORTI PRAETORIAE PRAEMIA AGRUMQUE DEDERITIS**. Iis etiam praemia postulat, quibus ut ignoscatur si postulet, impudentissimus iudicetur. Addit praeterea: **UT, QUOS IPSE CUM DOLABELLA DEDERIT AGROS, TENEANT II, QUIBUS DATI SINT**. 26. Hic est Campanus ager et Leontinus; quae duo maiores nostri annonae perfugia ducebant. IX. Cavet mimis, aleatoribus, lenonibus: Cafoni etiam et Saxae cavet: quos centuriones pugnaces et lacertosos inter mimorum et mimarum greges collocavit. Postulat praeterea, **UT CHIROGRAPHORUM ET COMMENTARIORUM SUA COLLEGAEQVE SUI DECRETA MANEANT**. Quid laborat ut habeat quod quisque mercatus est, si quod accepit habet qui vendidit? **ET NE TANGANTUR RATIONES AD OPIS: id est, ne septiens miliens recuperetur: NE FRAUDI SIT SEPTEMVIRIS QUOD EGISSENT**. Nucula hoc, credo, admonuit: verebatur fortasse ne amitteret tantas clientelas. Caveri etiam vult iis, **QUI SECUM SINT, QUI QUID CONTRA LEGES COMMISERINT**. Mustelae et Tironi prospicit: de se nihil laborat. 27. Quid enim commisit umquam? num aut pecuniam publicam attigit aut hominem occidit aut secum habuit armatos? Sed quid est quod de iis laboret? Postulat enim **NE SUA IUDICIARIA LEX ABROGATUR**. Quo impetrato quid est quod metuat? an ne suorum

aliquis a Cyda, Lysiade, Curio condemnetur? Neque tamen nos arguet mandatis pluribus: remittit aliquantum et relaxat. GALLIAM, inquit, TOGATAM REMITTO, COMATAM POSTULO. Ociosus videlicet esse mavult. CUM SEX, LEGIONIBUS, inquit, IISQUE SUPPLETIS EX D. BRUTI EXERCITU, non modo ex dilectu suo, TAM DIUQUE UT OBTINEAT, DUM M. BRUTUS C. CASSIUS CONSULES PROVE COSS. PROVINCIAS OBTINEBUNT. Huius comitiis C. frater — eius est enim annus — iam repulsam tulit. 28. IPSE AUTEM UT QUINQUENNIIUM, inquit, OBTINEAM. At istud vetat lex Caesaris, et tu acta Caesaris defendis.

X. Haec tu mandata, L. Piso, et tu, L. Philippe, principes civitatis, non dico animo ferre, verum auribus accipere potuistis? Sed, ut suspicor, terror erat quidam, nec vos ut legati apud illum fuistis nec ut consulares, nec vos vestram nec rei publicae dignitatem tenere potuistis. Et tamen nescio quo pacto sapientia quadam, credo, quod ego non possem, non nimis irati revertistis. Vobis M. Antonius nihil tribuit, clarissimis viris, legatis populi Romani. Nos, quid non legato M. Antonii Cotylae concessimus? Cui portas huius urbis patere ius non erat, huic hoc templum patuit, huic aditus in senatum fuit, hic hesterno die sententias vestras in codicillos et omnia verba referebat, huic se etiam summis honoribus usi contra suam dignitatem venditabant. 29. O di immortales! quam magnum est personam in re publica tueri principis! quae non animis solum debet, sed etiam oculis servire civium. Domum recipere legatum hostium, in cubiculum admittere, etiam seducere hominis est nihil de dignitate, nimium de periculo cogitantis. Quod autem est periculum? Nam si maximum in discrimen venit, aut libertas parata victori est aut mors proposita victo: quorum alterum optabile est, alterum effugere nemo potest. Turpis autem fuga mortis omni est morte peior. 30. Nam illud quidem non adducor ut credam, esse quosdam qui invadeant alicuius constantiae, qui labori, eius perpetuam in re publica adiuvanda voluntatem et a senatu et a populo Romano probari moleste ferant. Omnes id quidem facere debebamus, eaque erat non modo apud maiores nostros, sed etiam nuper summa laus consularium, vigilare, [cogitare,] adesse animo, semper

aliquid pro re publica aut cogitare aut facere aut dicere.

**31.** Ego, patres conscripti, Q. Scaevolam augurem memoria teneo bello Marsico, quum esset summa senectute et perdita valetudine, cotidie simul atque luceret facere omnibus conveniendi sui potestatem: nec eum quisquam illo bello vidit in lecto, senexque debilis primus veniebat in curiam. Huius industriam maxime quidem vellem ut imitarentur ii, quos oportebat: secundo autem loco, ne alterius labori inviderent.

**XI. 32.** Etenim, patres conscripti, quum in spem libertatis sexennio post simus ingressi diutiusque servitutum perpassi quam captivi servi frugi et diligentes solent, quas vigilias, quas sollicitudines, quos labores liberandi populi Romani causa recusare debemus? Equidem, patres conscripti, quamquam hoc honore usi togati solent esse, quum est in sagis civitas, statui tamen a vobis caeterisque civibus in tanta atrocitate temporis tantaque perturbatione rei publicae non differre vestitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello consulares, ut aequo animo populus Romanus visurus sit nostri honoris insignia, quum partim e nobis ita timidi sint, ut omnem populi Romani beneficiorum memoriam abiecerint, partim ita a re publica aversi, ut se hosti favere prae se ferant, legatos nostros ab Antonio despectos et irrisos facile patiantur, legatum Antonii sublevatum velint. Hunc enim reditu ad Antonium prohiberi negabant oportere et in eodem excipiendo sententiam meam corrigebant. Quibus geram morem. Redeat ad imperatorem suum Varius, sed ea lege, ne umquam Romam revertatur. Caeteris autem, si errorem suum deposuerint et cum re publica in gratiam redierint, veniam et impunitatem dandam puto.

**33.** Quas ob res ita censeo: Eorum, qui cum M. Antonio sunt, qui ab armis discesserint et aut ad C. Pansam aut ad A. Hirtium consules aut ad Decimum Brutum, imperatorem, consulem designatum, aut ad C. Caesarem pro praetore ante Idus Martias primas adierint, iis fraudi ne sit, quod cum M. Antonio fuerint. Si quis eorum, qui cum M. Antonio sunt, fecerit quod honore praemiove dignum esse videatur, uti C. Pansa A. Hirtius consules, alter ambove, si iis videbitur, de eius honore praemiove primo quoque die ad senatum refe-

rant. Si quis post hoc senatus consultum ad Antonium profectus esset praeter L. Varium, senatum existimaturum eum contra rem publicam fecisse.

---

**M. TULLII CICERONIS**  
**IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA NONA.**

---

**ARGUMENTUM.**

Quamquam sententiam eam, quam M. Cicero superiore oratione commendavit, senatus in decernendo secutus erat, qua de re conferantur quae dixit *Cassius Dio* lib. XLVI. cap. 31., tamen M. Antonii inimici atque adversarii nondum id erant consecuti, quod maxime spectabant, ut M. Antonius hostis patriae iudicaretur. Quam ob rem quum C. Pansa consul de honore Ser. Sulpicii, qui cum L. Philippo et L. Pisone ad Antonium missus, prius quam mandata senatus exponeret, prope castra M. Antonii erat mortuus, in senatu referret, et eum non solum sepulcro, verum etiam statua publice honestari vellet, quod ut referret fortasse a M. Cicerone eiusque adsectoribus propterea instigatus erat, quod honos statuae non tribuebatur nisi legatis iniuria caesis, qua de re vide *Plinii hist. nat.* lib. XXXIV. c. 5. s. 11. §. 23 sq. P. Servilius consuli de statua quidem adsendendum non censuit, ne nova M. Antonio invidia de morte Ser. Sulpicii conflaretur, M. autem Cicero hac ipsa, quae infra scripta est, oratione vehementer C. Pansae adsensus est et senatui de sua sententia persuasit, vide Pomponium in *Digestor.* lib. I. tit. 2. fragm. 2. §. 43.

I. 1. Vellem di immortales fecissent, patres conscripti, ut vivo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus quam honores mortuo quaereremus. Nec vero dubito quin, si ille vir legationem renunciare potuisset, reditus eius et vobis gratus fuerit et rei publicae salutaris futurus, non quo L. Philippo et L. Pisoni aut studium aut cura defuerit in tanto officio tantoque munere, sed quum Ser. Sulpicius aetate illos anteiret, sapientia omnes, subito ereptus e causa, totam legationem orbam et debilitatam reliquit. 2. Quod si cuiquam iustus honos habitus est in morte legato, in nullo iustior quam in Ser. Sulpicio reperietur. Caeteri, qui in legatione mortem

obierunt, ad incertum vitae periculum sine ullo mortis metu profecti sunt: Ser. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium spe profectus est, nulla revertendi. Qui quum ita adfectus esset, ut, si ad gravem valetudinem labor accessisset, sibi ipse diffideret, non recusavit quo minus vel extremo spiritu, si quam opem rei publicae ferre posset, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingravescens retardavit, quumque iam ad congressum colloquiumque eius pervenisset, ad quem erat missus, in ipsa cura ac meditatione obeundi sui muneris excessit e vita.

3. Ut igitur alia, sic hoc, C. Pansa, praeclare, quod et nos ad honorandum Ser. Sulpicium cohortatus es et ipse multa copiose de illius laude dixisti. Quibus a te dictis nihil praeter sententiam dicerem, nisi P. Servilio respondendum putarem, qui hunc honorem statuam nemini tribuendum censuit nisi ei, qui ferro esset in legatione interfectus. Ego autem, patres conscripti, sic interpretor sensisse maiores nostros, ut causam mortis censuerint, non genus esse quaerendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, eius monumentum exstare voluerunt, ut in bellis periculosis obirent homines legationis munus audacius. Non igitur exempla maiorum quaerenda, sed consilium est eorum, a quo ipsa exempla nata sunt, explicandum. II. 4. Lars Tolumnius, rex Veientium, quattuor legatos populi Romani Fidenis interemit: quorum statuae steterunt usque ad meam memoriam in rostris: iustus honos: iis enim maiores nostri, qui ob rem publicam mortem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavii, clari viri et magni, qui primus in eam familiam, quae postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, statuam videmus in rostris. Nemo tum novitati invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in qua periculi suspicio non subesset. Nam quum esset missus a senatu ad animos regum perspicandos liberorumque populorum maximeque, ut nepotem regis Antiochi, eius, qui cum maioribus nostris bellum gesserat, classes habere, elephantos alere prohiberet, Laodiciae in gymnasio a quodam Leptine est interfectus.

5. Reddita est ei tum a maioribus statua pro vita, quae multos per annos progeniem eius honestaret, nunc ad tantae familiae memoriam sola restaret. Atqui et huic et Tullo Cluilio et L. Roscio et Sp. Antio et C. Fulcinio, qui a Veientium rege caesi sunt, non sanguis, qui est profusus in morte, sed ipsa mors ob rem publicam obita honori fuit. III. Itaque, patres conscripti, si Ser. Sulpicio casus mortem attulisset, dolerem quidem tanto rei publicae vulnere, mortem vero eius non monumento, sed luctu publico esse ornandam putarem. Nunc autem quis dubitat quin ei vitam abstulerit ipsa legatio? Secum enim ille mortem extulit: quam, si nobiscum remansisset, sua cura, optimi filii fidelissimaeque coniugis diligentia vitare potuisset. 6. At ille quum videret, si vestrae auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui: sin paruisset, munus sibi illud pro re publica susceptum vitae finem fore, maluit in maximo rei publicae discrimine emori quam minus quam potuisset videri rei publicae profuisse. Multis illi in urbibus, iter qua faciebat, reficiendi se et curandi potestas fuit. Aderat et hospitem invitatio liberalis pro dignitate summi viri et eorum hortatio, qui una erant missi, ad requiescendum et vitae suae consulendum. At ille properans, festinans, mandata vestra conficere cupiens, in hac constantia morbo adversante perseveravit. 7. Cuius quum adventu maxime perturbatus esset Antonius, quod ea, quae sibi iussu vestro denunciarentur, auctoritate erant et sententia Ser. Sulpicii constituta, declaravit quam odisset senatum, quum auctorem senatus extinctum laete atque insolenter tulit. Non igitur magis Lepines Octavium nec Veientium rex eos, quos modo nominavi, quam Ser. Sulpicium occidit Antonius. Is enim profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. Quocirca etiam ad posteritatis memoriam pertinere arbitror exstare quod fuerit de hoc bello iudicium senatus. Erit enim statua ipsa testis bellum tam grave fuisse, ut legati interitus honoris memoriam consecutus sit. IV. 8. Quod si excusationem Ser. Sulpicii, patres conscripti, legationis obeundae recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur quin honore mortui quam vivo iniuriam fecimus sarciamus. Vos enim, pa-



res conscripti, — grave dictu est, sed dicendum tamen — vos, inquam, Ser. Sulpicium vita privastis: quem quum videretis re magis morbum quam oratione excusantem, non vos quidem crudeles fuistis — quid enim minus in hunc ordinem convenit? — sed quum speraretis nihil esse quod non illius auctoritate et sapientia effici posset, vehementius excusationi obstitistis atque eum, qui semper vestrum consensum gravissimum iudicavisset, de sententia deiecistis. 9. Ut vero Pansae consulis accessit cohortatio gravior quam aures Ser. Sulpicii ferre didicissent, tum vero denique filium meque seduxit atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitae suae se diceret anteferre. Cuius nos virtutem admirati non ausi sumus adversari voluntati. Movebatur singulari pietate filius: non multum eius perturbationi meus dolor concedebat: sed uterque nostrum cedere cogebatur magnitudini animi orationisque gravitati, quum quidem ille maxima laude et gratulatione omnium vestrum pollicitus est se quod velletis esse facturum, neque eius sententiae periculum vitaturum, cuius ipse auctor fuisset: quem exsequi mandata vestra properantem mane postridie prosequi sumus. Qui quidem discedens mecum ita locutus est, ut eius oratio omen fati videretur.

V. 10. Reddite igitur, patres conscripti, ei vitam, cui ademistis. Vita enim mortuorum in memoria est posita vivorum. Perficite ut is, quem vos inscii ad mortem misistis, immortalitatem habeat a vobis. Cui si statuam in rostris decreto vestro statueritis, nulla eius legationem posteritatis obscurabit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpicii vita multis erit praeclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata. Semper illius gravitatem, constantiam, fidem, praestantem in re publica tuenda curam atque prudentiam omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero silebitur admirabilis quaedam et incredibilis ac paene divina eius in legibus interpretandis, aequitate explicanda scientia. Omnes ex omni aetate, qui in hac civitate intelligentiam iuris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non sint comparandi. Nec enim ille magis iuris consultus quam iustitiae fuit. 11. Ita ea quae proficiscebantur ab legi-

bus et ab iure civili, semper ad facilitatem aequitatemque referebat, neque instituere litium actiones malebat quam controversias tollere. Ergo hoc statuae monumento non eget: habet alia maiora. Haec enim statua mortis honestae testis erit, illa memoria vitae gloriosae, ut hoc magis monumentum grati senatus quam clari viri futurum sit. 12. Multum etiam valuisse ad patris honorem pietas filii videbitur: qui quamquam afflictus luctu non adest, tamen sic animatus esse debetis, ut si ille adesset. Est autem ita adfectus, ut nemo umquam unci filii mortem magis doluerit quam ille maeret patris. Et quidem etiam ad famam Ser. Sulpicii filii arbitror pertinere, ut videatur honorem debitum patri praestitisse. Quamquam nullum monumentum clarius Ser. Sulpicius relinquere potuit quam effigiem morum suorum, virtutis, constantiae, pietatis, ingenii, filium, cuius luctus a hoc honore vestro aut nullo solacio levari potest.

VI. 13. Mihi autem recordanti Ser. Sulpicii multos in nostra familiaritate sermones gratior illi videtur, si quis est sensus in morte, aënea statua futura et ea pedestris quam inaurata equestris, qualis L. Sullae primum statuta est. Mirifice enim Servius maiorum continentiam diligebat, huius saeculi insolentiam vituperabat. Ut igitur si ipsum consulam quid velit, sic pedestrem ex aere statuam tamquam ex eius auctoritate et voluntate decerno: quae quidem magnum civium dolorem et desiderium honore monumenti minuet et leniet. 14. Atque hanc meam sententiam, patres conscripti, P. Servilii sententia comprobari necesse est: qui sepulcrum publice decernendum Ser. Sulpicio censuit, statuam non censuit. Nam si mors legati sine caede atque ferro nullum honorem desiderat, cur decernit honorem sepulturae, qui maximus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Ser. Sulpicio, quod non est datum Cn. Octavio, cur quod illi datum est huic dandum esse non censet? Maiores quidem nostri statuas multis decreverunt, sepulcra paucis. Sed statuae intereunt tempestate, vi, vetustate, sepulcrorum autem sanctitas in ipso solo est, quod nulla vi moveri neque deleri potest, atque, ut caetera extinguuntur, sic sepulcra sanctiora fiunt vetustate. 15. Augeatur igitur isto honore etiam

s vir, cui nullus honos tribui non debitus potest: grati si-  
 nus in eius morte decoranda, cui nullam iam aliam gratiam  
 efferre possumus. Notetur etiam M. Antonii nefarium bel-  
 um gerentis scelerata audacia. His enim honoribus habitis  
 er. Sulpicio repudiatae reiectaeque legationis ab Antonio  
 manebit testificatio sempiterna.

VII. Quas ob res ita censeo: Quum Ser. Sulpicius Q. F.  
 LEMONIA Rufus difficillimo rei publicae tempore, gravi peri-  
 ulosoque morbo adfectus, auctoritatem senatus, salutem  
 rei publicae vitae suae praeposuerit contraque vim gravita-  
 emque morbi contenderit, ut in castra Antonii, quo senatus  
 um miserat, perveniret isque, quum iam prope castra ve-  
 sisset, vi morbi oppressus vitam amiserit in maximo rei pu-  
 licae munere, eiusque mors consentanea vitae fuerit san-  
 tissime honestissimeque actae, in qua saepe magno usui  
 rei publicae Ser. Sulpicius et privatus et in magistratibus  
 uerit: 16. quum talis vir ob rem publicam in legatione mor-  
 em obierit, senatui placere Ser. Sulpicio statuam pedestrem  
 ãneam in rostris ex huius ordinis sententia statui circumque  
 eam statuam locum ludis gladiatoribusque liberos posteros-  
 que eius quoquo versus pedes quinque habere, quod is ob  
 rem publicam mortem obierit eamque causam in basi in-  
 scribi: utique C. Pansa A. Hirtius consules, alter ambove,  
 si iis videatur, quaestoribus urbis imperent, ut eam basim  
 statuamque faciendam et in rostris statuendam locent, quan-  
 tique locaverint, tantam pecuniam redemptori attribuendam  
 solvendamque curent: quumque antea senatus auctoritatem  
 suam in virorum fortium funeribus ornamentisque ostende-  
 rit, placere eum quam amplissime supremo suo die efferri:  
 17. et quum Ser. Sulpicius Q. F. LEMONIA Rufus ita de re  
 publica meritis sit, ut iis ornamentis decorari debeat, sena-  
 tum censere atque e re publica existimare aediles curules  
 edictum, quod de funeribus habeant, Ser. Sulpicii Q. F. Le-  
 monia Rufi funeri remittere: utique locum sepulcro in campo  
 Esquilino C. Pansa consul, seu quo in loco videbitur, pedes  
 triginta quoquo versus adsignet, quo Ser. Sulpicius infera-  
 tur: quod sepulcrum ipsius, liberorum posterorumque eius  
 esset, uti quod optimo iure publice sepulcrum datum esset

**M. TULLII CICERONIS**  
**IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA**  
**DECIMA.**

**ARGUMENTUM.**

M. Iunio Bruto actis C. Caesaris Macedonia provincia, C. Cassius Syria in annum p. u. c. 711. data erat, sed M. Antonius consul cum P. Dolabella perfecerat, ut Brutus et Cassius iis provinciis pesenatus consultum excluderentur, P. vero Dolabellae Syria provincia cum imperio contra Parthos attribueretur a populo, sibi a senatu Macedoniam provinciam impetraverat atque ita cum P. Dolabella clam transegerat, ut maximam partem etiam eius exercitus esset accepturus, quem Dolabella contra Parthos a populo acceperat. His rebus transactis per populum tulit ut sibi D. Brutus Galliam cisalpinam pro Macedonia concederet, ipse autem imperium in Macedonia retineret. Quum autem D. Brutus Gallia cisalpina non cederet, M. Antonius in senatu perfecit, ut C. Antonius praetor, frater eius, Macedoniam provinciam acciperet, qui Q. Hortensio pro praetore succederet. Interea M. Brutus et C. Cassius, ut Roma abessent, Cretam et Cyrenas missi erant ad frumentum coemendum. Illi profecti sunt, sed non id fecerunt, quod voluerat M. Antonius, verum C. Cassius in Asiam traiecit et Syriam occupavit, M. Brutus Graeciam, Macedoniam, Illyricum occupavit exercitumque maximum sibi comparare studuit pecuniasque publicas, ut suas opes angeret, adripuit. Ita factum est, ut C. Antonium, qui obtinere illam provinciam debebat, Apolloniam se conferre cogeret eumque in ea urbe obsessum teneret. His de rebus gestis M. Brutus litteras ad senatum misit, quibus adlatis C. Pansa senatum convocavit, ut de his M. Bruti litteris referret. Suasit igitur senatui, ut quae fecisset M. Brutus iudicio suo comprobaret et quas copias sibi ipse parasset, ei auctoritate sua confirmaret. Q. Fulvius Calenus, qui primus sententiam rogatus erat, existimavit M. Brutum contra legem fecisse et C. Antonio eam provinciam restituendam censuit. Quem contra M. Cicero eam, quae infra scripta oratio est, habuit, qua ille C. Pansae potius sententiam sequendam esse censuit.

I. 1. Maximas tibi, Pansa, gratias omnes et habere et agere debemus: qui quum hodierno die senatum te habiturum non arbitraremur, ut M. Bruti, praestantissimi civis, litteras accepisti, ne minimam quidem moram interposuisti

quā quam primum maximo gaudio et gratulatione fruere-  
mur. Quum factum tuum gratum omnibus debet esse tum vero  
oratio, qua recitatis litteris usus es. Declarasti enim verum  
esse id, quod ego semper sensi, neminem alterius, qui suae  
confideret, virtuti invidere. 2. Itaque mihi, qui plurimis of-  
ficiis sum cum Bruto et maxima familiaritate coniunctus,  
minus multa de illo dicenda sunt. Quas enim ipse mihi par-  
tes sumpseram, eas praecepit oratio tua. Sed mihi, patres  
conscripti, necessitatem attulit paullo plura dicendi sententia  
eius, qui rogatus est ante me: a quo ita saepe dissentio, ut  
iam verear ne, id quod fieri minime debet, minuere amicitiam  
nostram videatur perpetua dissensio.

3. Quae est enim ista tua ratio, Calene, quae mens, ut  
numquam post Kalendas Ianuarias idem senseris, quod is,  
qui te sententiam primum rogat, numquam tam frequens se-  
natus fuerit, quum unus aliquis sententiam tuam secutus sit?  
Cur semper tui dissimiles defendis? cur quum te et vita et  
fortuna tua ad ocium, ad dignitatem invitet, ea probas, ea  
decernis, ea sentis, quae sint inimica et ocio communi et  
dignitati tuae? II. 4. Nam ut superiora omittam, hoc certe,  
quod mihi maximam admirationem movet, non tacebo. Quod  
est tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos omnes paene ve-  
nerari debemus, solus oppugnas? alterum circumsederi non  
moleste fers, alterum tua sententia spoliis iis copiis, quas  
ipse suo labore et periculo ad rei publicae, non ad suum  
praesidium per se nullo adiuvante confecit? Quis est iste  
tuus sensus, quae cogitatio, Brutos ut non probes, Antonios  
probes? quos omnes carissimos habent tu oderis? quos  
acerbissime caeteri oderunt tu constantissime diligas? Am-  
plissimae tibi fortunae sunt, summus honoris gradus, filius,  
ut et audio et spero, natus ad laudem, cui quum rei publicae  
causa faveo tum etiam tua. 5. Quaero igitur, eumne Bruti  
similem malis an Antonii? ac permitto, ut de tribus Antoniis  
eligas quem velis. Di meliora! inquires. Cur igitur non eis  
faves, eos laudas, quorum similem filium tuum esse vis?  
Simul enim et rei publicae consules et propones illi exempla  
ad imitandum. Hoc vero, Q. Fufi, cupio sine offensione  
nostrae amicitiae sic tecum ut a te dissentiens senator queri

— ita enim dixisti et quidem de scripto: nam te inopia verbi lapsus putarem, nisi tuam in dicendo facultatem nossem —, litteras Bruti recte et ordine scriptas videri. Quid est aliud librarium Bruti laudare, non Brutum? 6. Usus in re publica, Calene, magnum iam habere et debes et potes. Quando ita decerni vidisti? aut quo senatus consulto huius generis — sunt enim innumerabilia — bene scriptas litteras decretum a senatu? Quod verbum tibi non excidit, ut saepe fit, fortuito: scriptum, mediatum, cogitatum attulisti. III. Hanc tibi consuetudinem plerisque in rebus bonis obtrectandi si qui detraxerit, quid tibi quod sibi quisque velit non relinquatur? Quam ob rem collige te placaque animum istum aliquando et mitiga: audi viros bonos, quibus multis uteris: loquere cum sapientissimo homine, genero tuo, saepius quam ipse tecum: tum denique amplissimi honoris nomen obtinebis. An vero hoc pro nihilo putas, in quo quidem pro amicitia tuam vicem dolere solito, efferri hoc foras et ad populi Romani aures pervenire, ei, qui primus sententiam dixerit, neminem adsensum? quod etiam hodie futurum arbitror.

Legiones abducis a Bruto. Quas? nempe eas, quas ille a C. Antonii scelere avertit et ad rem publicam sua auctoritate traduxit. Rursus igitur vis nudatum illum atque solum a re publica relegatum videri. 7. Vos autem, patres conscripti, si M. Brutum deserueritis et prodideritis, quem tandem civem umquam ornabitis? cui favebitis? Nisi forte eos, qui diadema imposuerint, conservandos, eos, qui regni nomen sustulerint, deserendos putatis. Ac de hac quidem divina atque immortalis laude M. Bruti silebo, quae gratissima memoria omnium civium inclusa nondum publica auctoritate testata est. Tantamne patientiam, di boni, tantam moderationem, tantam in iniuria tranquillitatem et modestiam! qui quum praetor urbis esset, urbe caruit, ius non dixit, quum omne ius rei publicae recuperavisset, quumque concursu cotidiano bonorum omnium, qui admirabilis ad eum fieri solebat, praesidioque Italiae cunctae saeptus posset esse, absens iudicio bonorum defensus esse maluit quam praesens manu: qui ne Apollinares quidem ludos pro sua populi

Romani dignitate apparatus praesens fecit, ne quam viam patefaceret sceleratissimorum hominum audaciae. IV. 8. Quamquam qui umquam aut ludi aut dies laetiores fuerunt, quamquam in singulis versibus populus Romanus maximo clamore et plausu Bruti memoriam prosequebatur? Corpus aberat liberatoris, libertatis memoria aderat: in qua Bruti imago cerni videbatur. At hunc iis ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi adolescentis, Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace et concordia civium cogitantem. Eundem vidi postea Veliae, cedentem Italia, ne qua oriretur belli civilis causa propter se. O spectaculum illud non modo hominibus, sed undis ipsis et littoribus luctuosum! cedere e patria servatorem eius, manere in patria perditores! Cassii classis paucis post diebus conseqebatur, ut me puderet, patres conscripti, in eam urbem redire, ex qua illi abirent. Sed quo consilio redierim initio audistis, post estis experti. 9. Expectatum igitur tempus a Bruto est. Nam quoad vos omnia pati vidit, usus est ipse incredibili patientia: postea quam vos ad libertatem sensit erectos, praesidia vestrae libertati paravit.

At cui pesti quantaque restitit! Si enim C. Antonius quod animo intenderat perficere potuisset — potuisset autem, nisi eius sceleri virtus M. Bruti obstitisset —, Macedonia, Illyricum, Graeciam perdidissemus: esset vel receptaculum pulso Antonio vel agger oppugnandae Italiae Graecia: quae quidem nunc M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non instructa solum, sed etiam ornata, tendit dexteram Italiae suumque ei praesidium pollicetur. Quod qui ab illo abducit exercitum, et respectum pulcherrimum et praesidium firmissimum adimit rei publicae. 10. Equidem cupio haec quam primum Antonium audire, ut intelligat non D. Brutum, quem vallo circumsedeat, sed se ipsum obsideri. V. Tria tenet oppida toto in orbe terrarum: habet inimicissimam Galliam: eos etiam, quibus confidebat, alienissimos, Transpadanos: Italia omnis infesta est: exterae nationes a prima ora Graeciae usque ad Aegyptum optimorum et fortissimorum civium imperiis et praesidiis tenentur. Erat ei spes una in C. Antonio: qui duorum fratrum aetatibus medius interiectus vitiis

cic. II. 3. 27

cum utroque certabat: is tamquam extruderetur a senatu in Macedoniam et non contra prohiberetur proficisci, ita cucurrit. 11. Quae tempestas, di immortales! quae flamma, quae vastitas, quae pestis Graeciae fuisset, nisi incredibilis ac divina virtus furentis hominis conatum atque audaciam compressisset? Quae celeritas illa Bruti! quae cura! quae virtus! Etsi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda est, quam nisi in via caducae hereditates retardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres. Alios ad negotium publicum ire quum cupimus, vix solemus extrudere: hunc retinentes extrusimus. At quid ei cum Apollonia? quid cum Dyrrhachio? quid cum Illyrico? quid cum P. Vatinii imperatoris exercitu? Succedebat, ut ipse dicebat, Hortensio. Certi fines Macedoniae, certa condicio, certus, si modo erat ullus, exercitus: cum Illyrico vero et cum Vatinii legionibus quid erat Antonio? 12. At ne Bruto quidem: id enim fortasse quispiam improbus dixerit. Omnes legiones, omnes copiae, quae ubique sunt, rei publicae sunt: nec enim eae legiones, quae M. Antonium reliquerunt, Antonii potius quam rei publicae fuisse dicentur. Onne enim et exercitus et imperii ius amittit is, qui eo imperio et exercitu rem publicam oppugnat. VI. Quod si ipsa res publica iudicaret aut si omne ius decretis eius statueretur, Antonione an Bruto legiones populi Romani adiudicaret? Alter advolarat subito ad directionem pestemque sociorum, ut, quocumque iret, omnia vastaret, diriperet, auferret, exercitu populi Romani contra ipsum populum Romanum uteretur. Alter eam sibi legem statuerat, ut, quocumque venisset, lux venisse quaedam et spes salutis videretur. Denique alter ad evertendam rem publicam praesidia quaerebat, alter ad conservandam. Nec vero nos hoc magis videbamus quam ipsi milites: a quibus tanta in iudicando prudentia non erat postulanda. 13. Cum VII cohortibus esse Apolloniae scribit Antonium, qui iam aut captus est — quod di dent! — aut certe homo verecundus in Macedonia non accedit, ne contra senatus consultum fecisse videatur. Dilectus habitus in Macedonia est summo Q. Hortensii studio et industria: cuius animum egregium dignumque ipso et maioribus eius ex Bruti litteris perspicere potuistis.



Legio, quam L. Piso ducebat legatus Antonii, Ciceroni se filio neo tradidit. Equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertito, alter eum quaestorem, a quo ducebatur, reliquit in Thessalia seseque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Donitius adolescens summa virtute, gravitate, constantia a legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius, qui et antea iure laudatus a vobis et hoc tempore merito laudandus est, aperuit Dyrrhachii portas Bruto et exercitum tradidit. 14. Tenet igitur res publica Macedoniam, tenet Illyricum, tuetur Graeciam: nostrae sunt legiones, nostra levis armatura, noster equitatus, maximeque noster est Brutus semperque noster, quum sua excellentissima virtute rei publicae natus tum fato quodam paterni maternique generis et nominis. VII. Ab hoc igitur viro quisquam bellum timet, qui ante quam nos id coacti suscepimus, in pace iacere quam in bello vigere maluit? Quamquam ille quidem numquam iacuit neque hoc cadere verbum in tantam virtutis praestantiam potest. Erat enim in desiderio civitatis, in ore, in sermone omnium. Tantum autem aberat a bello, ut, quum cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit civium studiis potius quam eos in armorum discrimen adduceret. Itaque illi ipsi, si qui sunt qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem patientiamque mirantur.

15. Sed iam video quid loquantur: neque enim id occulte faciunt. Timere se dicunt quo modo ferant veterani exercitum Brutum habere. Quasi vero quidquam intersit inter A. Hirtii, C. Pansae, D. Bruti, C. Caesaris et hunc exercitum M. Bruti. Nam si quattuor exercitus ii, de quibus dixi, propterea laudantur, quo pro populi Romani libertate arma ceperunt, quid est cur hic M. Bruti exercitus non in eadem causa ponatur? At enim veteranis suspectum nomen est M. Bruti. Magisne quam Decimi? Equidem non arbitror. Etsi est enim Brutorum commune factum et laudis societas aequa, Decimo tam eniratiores erant ii, qui id factum dolebant, quo minus ab eo rem illam dicebant fieri debuisse. Quid ergo agunt nunc tot exercitus nisi ut obsidione D. Brutus liberetur? Qui autem hos exercitus ducunt? Hi, credo, qui C. Caesaris res actas everti, qui causam veteranorum

prodi volunt. VIII. 16. Si ipse viveret C. Caesar, acrius, credo, acta sua defenderet, quam vir fortissimus defendit Hirtius, aut amior causae quisquam potest inveniri quam filius? At horum alter nondum ex longinquitate gravissimi morbi recreatus quidquid habuit virium, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis iudicavit se a morte revocatum: alter virtutis robore firmior quam aetatis, cum istis ipsis veteranis ad D. Brutum liberandum est profectus. Ergo illi certissimi iidemque acerrimi Caesaris actorum patroni pro D. Bruti salute bellum gerunt: quos veterani sequuntur. De libertate enim populi Romani, non de suis commodis armis decernendum vident. 17. Quid est igitur cur iis, qui D. Brutum omnibus opibus conservatum velint, M. Bruti sit suspectus exercitus? An vero, si quid esset quod a M. Bruto timendum videretur, Pansa id non videret, aut, si videret, non laboraret? Quis aut sapientior ad coniecturam rerum futurarum aut ad propulsandum metum diligentior? Atquin huius animum erga M. Brutum studiumque vidistis. Praecepit oratione sua quid decernere nos de M. Bruto, quid sentire oporteret, tantumque afuit ut periculum rei publicae M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmissimum rei publicae praesidium et gravissimum poneret. Scilicet hoc Pansa aut non videt — hebeti enim ingenio est — aut negligit. Quae enim Caesar egit, ea rata esse non curat: de quibus confirmandis et sancendis legem comitiis centuriatis ex auctoritate nostra laturus est. IX. Desinant igitur aut ii, qui non timent, simulare se timere et prospicere rei publicae aut ii, qui omnia verentur, nimium esse timidi, ne illorum simulatio, horum obsit ignavia. 18. Quae — malum! — est ista ratio semper optimis causis veteranorum nomen opponere? Quorum etiam si amplecterer virtutem, ut facio, tamen, si essent adrogantes, non possem ferre fastidium. An nos conantes servitutis vincla rumpere impedit, si quis veteranos nolle dixerit? Non sunt enim, credo, innumerales qui pro communi libertate arma capiant: nemo est praeter veteranos milites vir qui ad servitutem propulsandam ingenuo dolore excitetur. Potest igitur stare res publica, freta veteranis, sine magno subsidio iuventutis? quos quidem

vos libertatis adiutores complecti debetis: servitutis auctores sequi non debetis. 19. Postremo — erumpat enim aliquando vera et me digna vox! — si veteranorum nutu mentes huius ordinis gubernantur omniaque ad eorum voluntatem nostra dicta facta referuntur, optanda mors est, quae civibus Romanis semper fuit servitute potior. Omnis est misera servitus: sed fuerit quaedam necessaria: ecquodnam principium putatis libertatis capessendae? An, quum illum necessarium et fatalem paene casum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia desiderio libertatis exarsit: servire diutius non potest civitas: serius populo Romano hunc vestitum atque arma dedimus quam ab eo flagitati sumus.

X. 20. Magna quidem nos spe et prope explorata libertatis causam suscepimus: sed ut concedam incertos exitus esse belli Martemque communem, tamen pro libertate vitae periculo decertandum est. Non enim in spiritu vita est, sed ea nulla est omnino servienti. Omnes nationes servitute ferre possunt: nostra civitas non potest, nec ullam aliam ob causam, nisi quod illae laborem doloremque fugiunt, quibus ut careant, omnia perpeti possunt, nos ita a maioribus instituti atque imbuti sumus, ut omnia consilia atque facta ad dignitatem et ad virtutem referremus. Ita praeclara est recuperatio libertatis, ut ne mors quidem sit in repetenda libertate fugienda. Quod si immortalitas consequeretur praesentis periculi fugam, tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior servitus esset. Quum vero dies et noctes omnia nos undique fata circumstent, non est viri minimeque Romani dubitare eum spiritum, quem naturae debeat, patriae reddere. 21. Concurritur undique ad commune incendium restinguendum. Veterani primi Caesaris auctoritatem secuti conatum Antonii repulerunt: post eiusdem furorem Martia legio fregit, quarta adflixit. Sic a suis legionibus condemnatus irrupit in Galliam, quam sibi armis animisque infestam inimicamque cognovit. Hunc A. Hirtii, C. Caesaris exercitus insecuti sunt: post Pansae dilectus urbem totamque Italiam erexit. Unus omnium est hostis. Quamquam habet secum L. fratrem, carissimum populo Romano civem, cuius desiderium civitas ferre diutius non potest. 22. Quid

illa taetrius belua? quid immanius? qui ob eam causam  
tutus videtur, ne omnium mortalium turpissimus esset M. An-  
tonius. Est una Trebellius, qui iam cum tabulis novis rediit  
in gratiam: T. Plancus, caeteri pares: qui id pugnant, id  
agunt, ut contra rem publicam restituti esse videantur.  
Sollicitant homines imperitos Saxa et Cafo, ipsi rustici  
atque agrestes, qui hanc rem publicam nec viderunt umquam  
nec videre constitutam volunt, qui non Caesaris, sed Antonii  
acta defendunt, quos avertit agri Campani infinita possessio,  
cuius eos non pudere demiror, quum videant se mimos et  
mimas habere vicinos. XI. 23. Ad has pestes opprimendas  
cur moleste feramus, quod M. Bruti accessit exercitus? Im-  
moderati, credo, hominis et turbulenti: videte ne nimium  
paene patientis. Etsi in illius viri consiliis atque factis nihil  
nec nimium nec parum umquam fuit. Omnis voluntas M.  
Bruti, patres conscripti, omnis cogitatio, tota mens auctori-  
tatem senatus, libertatem populi Romani intuetur: haec habet  
proposita, haec tueri vult. Temptavit quid patientia proficere  
posset: nihil quum proficeret, vi contra vim experiendum  
putavit. Cui quidem, patres conscripti, vos idem hoc tem-  
pore tribuere debetis, quod a. d. XIII. Kalendas Ianuarias D.  
Bruto C. Caesari me auctore tribuistis: quorum privatum  
de re publica consilium et factum auctoritate vestra est com-  
probatum atque laudatum. 24. Quod idem in M. Bruto fa-  
cere debetis, a quo insperatum et repentinum rei publicae  
praesidium legionum, equitatus, auxiliorum magnae et firmae  
copiae comparatae sunt: adiungendus est Q. Hortensius, qui  
quum Macedoniam obtineret, adiutorem se Bruto ad compa-  
randum exercitum fidissimum et constantissimum praebuit.  
Nam de M. Appuleio separatim censeo referendum: cui testis  
est per litteras M. Brutus, eum principem fuisse ad conatum  
exercitus comparandi. 25. Quae quum ita sint, quod C.  
Pansa consul verba fecit de litteris, quae a Q. Caepione  
Bruto pro consule adlatae et in hoc ordine recitatae sunt,  
de ea re ita censeo: Quum Q. Caepionis Bruti pro consule  
opera, consilio, industria, virtute difficillimo rei publicae  
tempore provincia Macedonia, Illyricum, cuncta Graecia,  
legiones, exercitus, equitatus in consulum, senatus populi que

Romani potestate sint, id Q. Caepionem Brutum pro consule bene et e re publica pro sua maiorumque suorum dignitate consuetudineque rei publicae bene gerendae fecisse: eam rem senatui populoque Romano gratam esse et fore: 26. utique Q. Caepio Brutus pro consule provinciam Macedoniam, Illyricum cunctamque Graeciam tueatur, defendat, custodiat incolumemque conservet, eique exercitui, quem ipse constituit, comparavit, praesit pecuniamque ad rem militarem, si qua opus sit, quae publica sit et exigi possit, utatur exigat, pecuniasque a quibus videatur ad rem militarem mutuas sumat, frumentumque imperet operamque det ut cum suis copiis quam proxime Italiam sit: quumque ex litteris Q. Caepionis Bruti pro consule intellectum sit, Q. Hortensii pro consule opera et virtute vehementer rem publicam adiutam omniaque eius consilia cum consiliis Q. Caepionis Bruti pro consule coniuncta fuisse, eamque rem magno usui rei publicae fuisse, Q. Hortensium pro consule recte et ordine exque re publica fecisse, senatuique placere Q. Hortensium pro consule cum quaestoribus prove quaestoribus et legatis suis provinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex senatus consulto successum sit.

---

## M. TULLII CICERONIS

### IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA UNDECIMA.

---

#### ARGUMENTUM.

Diximus superiore argumento C. Cassium, cui hoc erat demandatum ut Cretam et Cyrenas ad frumentum coëmendum proficisceretur, potit in provinciam Syriam, quae ei provincia actis C. Caesaris erat data se contulisse eamque provinciam occupasse, vide *M. Ciceronis ad far* lib. XII. ep. 11. Interea ne P. quidem Dolabella, cui postea ea pro

vincia auctore M. Antonio a senatu erat decreta, cessaverat, sed iter in provinciam susceperat. Quo in itinere quum venisset in Asiam provinciam, invenit ibi C. Trebonium pro consule, qui cum M. Bruto et C. Cassio et caeteris contra C. Caesarem coniuraverat. Is Dolabellae invitus iter per provinciam suam ea condicione concessit, ut oppida munita vitaret. Sed eum Smyrnae P. Dolabella per fraudem atque insidias oppresserat atque interfecerat. Quod quum Romae auditum esset, C. Pansa convocavit senatum, in quo de eo consuluit quem ad modum patres conscripti C. Trebonii mortem ulcisci cuperent. M. Cicero suo loco sententiam rogatus censuit idem, quod Q. Fufius Calenus ante se censuerat, ut P. Dolabella hostis patriae iudicaretur atque id bellum, quod contra eum suscipiendum esset, C. Cassio traderetur. Eam sententiam M. Cicero hac, quae infra legitur, oratione patribus conscriptis commendat.

I. I. Magno in dolore, patres conscripti, vel maerore potius, quem ex crudeli et miserabili morte C. Trebonii, optimi civis moderatissimique hominis, accepimus, inest tamen aliquid quod rei publicae profuturum putem. Perspeximus enim quanta in iis, qui contra patriam scelerata arma ceperunt, inesset immanitas. Nam duo haec capita nata sunt post homines natos taeterrima et spurcissima, Dolabella et Antonius: quorum alter effecit quod optabat, de altero patefactum est quid cogitaret. L. Cinna crudelis, C. Marius in iracundia perseverans, L. Sulla vehemens, neque ullius horum in ulciscendo acerbitas progressa ultra mortem est: quae tamen poena in cives nimis crudelis putabatur. 2. Ecce tibi geminum in scelere par, inusitatum, inauditum, ferum, barbarum. Itaque quorum summum quoddam inter ipsos odium bellumque meministis, eosdem postea singulari inter se consensu et amore devinxit impurissimae naturae et turpissimae vitae similitudo. Ergo id, quod fecit Dolabella in quo potuit, multis idem minatur Antonius. Sed ille quum procul esset a consulibus exercitibusque nostris nequedum senatum cum populo Romano conspirasse sensisset, fretus Antonii copiis ea scelera suscepit, quae Romae iam suscepta arbitrabatur a socio furoris sui: 3. Quid ergo hunc aliud moliri, quid optare censetis aut quam omnino causam esse belli? Omnes, qui libere de re publica sensimus, qui dignas nobis sententias diximus, qui populum Romanum liberum esse volumus, statuit ille quidem non inimicos, sed hostes: maiora tamen

in nos quam in hostem supplicia meditatur: mortem naturae poenam putat esse, iracundiae tormenta atque cruciatum. Qualis igitur hostis habendus est is, a quo victore si cruciatus absit, mors in beneficii parte numeretur? II. Quam ob rem, patres conscripti, quamquam hortatore non egetis — ipsi enim vestra sponte exarsistis ad libertatis recuperandae cupiditatem —, tamen eo maiore animo studioque libertatem defendite, quo maiora proposita victis supplicia servitutis videtis. 4. In Galliam invasit Antonius, in Asiam Dolabella: in alienam uterque provinciam. Alteri se Brutus obiecit impetumque furentis atque omnia divexare ac diripere cupientis vitae suae periculo colligavit, progressu arcuit, a reditu refrenavit: obsideri se passus ex utraque parte constrinxit Antonium. Alter in Asiam irrupit. Cur? Si, ut in Syriam, patebat via et certa neque longa. Quid opus fuit cum legione praemisso Marso nescio quo Octavio, scelerato latrone atque egenti? qui popularetur agros, vexaret urbes non ad spem constituendae rei familiaris, quam tenere eum posse negant qui norunt — mihi enim hic senator ignotus est —, sed ad praesentem pastum mendicitatis suae. 5. Consecutus est Dolabella nulla suspitione belli. Quis enim id putaret? Secutae collocutiones familiarissimae cum Trebonio complexusque summae benevolentiae falsi indices exstiterunt: in amore simulato dexterarum, quae fidei testes esse solebant, sunt perfidia et scelere violatae: nocturnus introitus Smyrnarum quasi in hostium urbem, quae est fidelissimorum antiquissimorumque sociorum: oppressus Trebonius: si ut ab eo, qui aperte hostis esset, incautus: si ut ab eo, qui civis etiam tum speciem haberet, miser. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna voluit quid esset victis extimescendum. Consularem hominem consulari imperio provinciam Asiam obtinentem Samiario exsuli tradidit: interficere captum statim noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. Quum verborum contumeliis optimum virum incesto ore lacerasset, tum verberibus ac tormentis quaestionem habuit pecuniae publicae, idque per biduum. Post cervicibus fractis caput abscidit, idque adfixum gestari iussit in pilo: reliquum corpus tractum atque laniatum abiecit in mare.

6. Cum hoc hoste bellandum est, cuius taeterrima crudelitate omnis barbaria superata est. Quid loquar de caede civium Romanorum? de direptione fanorum? Quis est qui pro rerum atrocitate deplorare tantas calamitates queat? Et nunc tota Asia vagatur, volitat ut rex: nos alio bello distineri putat. Quasi vero non unum idemque bellum sit contra hoc iugum impiorum nefarium. III. Imaginem M. Antonii crudelitatis in Dolabella cernitis: ex hoc illa efficta est: ab hoc Dolabellae scelerum praecepta sunt tradita. Num leniorem, quam in Asia Dolabella fuit, in Italia, si liceat, fore putatis Antonium? Mihi quidem et ille pervenisse videtur, quoad progredi potuerit feri hominis amentia, neque Antonius ullius supplicii adhibendi, si potestatem habeat, ullam esse partem relicturus. 7. Ponite igitur ante oculos, patres conscripti, miseram quidem illam et flebilem speciem, sed ad incitandos animos nostros necessariam: nocturnum impetum in urbem Asiae clarissimam, irruptionem armatorum in Trebonii domum, quum miser ille prius latronum gladios videret, quam quae res esset audisset: furentis introitum Dolabellae, vocem impuram atque os illud infame, vincla, verbera, eculeum, tortorem carnificemque Samiarium: quae tulisse illum fortiter et patienter ferunt. Magna laus meoque iudicio omnium maxima. Est enim sapientis, quidquid homini accidere possit, id praemeditari ferendum modice esse, si evenerit. Maioris omnino est consilii providere ne quid tale accidat, animi non minoris fortiter ferre, si evenerit. 8. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis — quamquam eius numquam particeps fuit —, ut suam insatiabilem crudelitatem exercuerit non solum in vivo, sed etiam in mortuo atque in eius corpore lacerando atque vexando quum animum satiare non posset, oculos paverit suos.

IV. O multo miserior Dolabella quam ille, quem tu miserimum esse voluisti! Dolores Trebonius pertulit magnos: multi ex morbi gravitate maiores, quos tamen non miseros, sed laboriosos solemus dicere. Longus fuit dolor bidui: at compluribus annorum saepe multorum. Nec vero graviora sunt carnificum cruciamenta quam interdum tormenta morborum. 9. Alia sunt, alia, inquam, o perditissimi homines



et amentissimi, multo miseriora. Nam quo maior vis est animi quam corporis, hoc sunt graviora ea, quae concipiuntur animo, quam illa, quae corpore. Miserior igitur qui suscipit in se scelus quam is, qui alterius facinus subire cogitur. Cruciatu est a Dolabella Trebonius: et quidem a Karthaginiensibus Regulus. Qua re quum crudelissimi Poeni iudicati sint in hoste, quid in cive de Dolabella iudicandum? An vero hoc conferendum est? aut dubitandum uter miserior? isne, cuius mortem senatus populusque Romanus ulcisci cupit, an is, qui cunctis senatus sententiis hostis est iudicatus? Nam caeteris quidem vitae partibus quis est qui possit sine Trebonii maxima contumelia conferre vitam Trebonii cum Dolabellae? Alterius consilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda quis ignorat? alteri a puero pro deliciis crudelitas fuit: deinde ea libidinum turpitudine, ut in hoc sit semper ipse laetatus, quod ea faceret, quae sibi obiici ne ab inimico quidem possent verecundo. 10. Et hic, di immortales! aliquando fuit meus. Occulta enim erant vitia non inquirenti. Neque nunc fortasse alienus ab eo essem, nisi ille vobis, nisi moenibus patriae, nisi huic urbi, nisi dis penatibus, nisi aris et focis omnium nostrum, nisi denique naturae et humanitati inventus esset inimicus. A quo admoniti diligentius et vigilantius caveamus Antonium.

V. Etenim Dolabella non ita multos secum habuit notos atque insignes latrones. At videtis quos et quam multos habeat Antonius. Primum L. fratrem. Quam facem, di immortales! quod facinus! quod scelus! quem gurgitem! quam voraginem! Quid eum non sorbere animo, quid non haurire cogitatione, cuius sanguinem non bibere censetis? in cuius possessiones atque fortunas non impudentissimos oculos spe et mente defigere? 11. Quid Censorinum? qui se verbo praetorem esse urbanum cupere dicebat, re certe noluit. Quid Bestiam? qui consulatum in Bruti locum se petere profiteretur: atque hoc quidem detestabile omen avertat Iuppiter! Quam absurdum autem, qui praetor fieri non potuerit, eum petere consulatum? Nisi forte damnationem pro praetura putat. Alter Caesar, Vopiscus ille, homo summo ingenio,

summa potentia, qui ex aedilitate consulatum petit, solvatur legibus: quamquam leges eum non tenent, propter eximiam, credo, dignitatem. At hic me defendente quinquies absolutus est: sexta palma urbana etiam in gladiatore difficilis. Sed haec iudicum culpa, non mea est. Ego defendi fide optima: illi debuerunt clarissimum et praestantissimum senatorem in civitate retinere. Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur nisi ut intelligamus illos, quorum res iudicatas irritas fecimus, bene et e re publica iudicavisse. 12. Neque hoc in hoc uno est: sunt alii in eisdem castris honeste condemnati, turpiter restituti. Quod horum consilium, qui omnibus bonis hostes sunt, nisi crudelissimum putatis fore? Accedit Saxa nescio quis, quem nobis Caesar ex ultima Celtiberia tribunum plebis dedit, castrorum antea metator, nunc ut sperat, urbis: a qua quum sit alienus, suo capiti salvus nobis ominetur. Cum hoc veteranus Caeso, quo neminem veterani peius oderunt. His quasi praeter dotem, quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum est largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutriculas praediorum. Quibus utinam contenti essent! ferremus, etsi tolerabile non erat, sed quidvis patiendum fuit, ut hoc laeterrimum bellum non haberemus.

VI. 13. Quid? illa castrorum M. Antonii lumina, nonne ante oculos proponitis? Primum duos collegas Antoniorum et Dolabellae, Nuculam et Lentonem, Italiae divisores lege ea, quam senatus per vim latam iudicavit: quorum alter commentatus est mimos, alter egit tragoediam. Quid dicam de Appulo Domitio? cuius modo bona proscripta vidi: tanta procuratorum est negligentia. At hic nuper sororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non possunt non prodige vivere, qui nostra bona sperant, quum effundant sua. Vidi etiam P. Decii auctionem, clari viri: qui maiorum exempla persequens pro alieno se aere devovit. Emptor tamen in ea auctione inventus est nemo. Hominem ridiculum, qui se exire aere alieno putet posse, quum vendat aliena. 14. Nam quid ego de Trebellio dicam? quem ultae videntur Furiae debitorum: vindicem enim tabularum novarum novam tabulam videmus. Quid de T. Planco? quem

praestantissimus civis, Aquila, Pollentia expulit, et quidem crure fracto: quod utinam illi ante accidisset, ne huc redire potuisset! Lumen et decus illius exercitus paene praeterii, C. Annius Cimbrum, Lysidici filium, Lysidicum ipsum Graeco verbo, quoniam omnia iura dissolvit: nisi forte iure Germanum Cimber occidit. Quum hanc et huius generis copiam tantam habeat Antonius, quod scelus omittet, quum Dolabella tantis se obstrinxerit parricidiis nequaquam pari latronum manu et copia? 15. Quapropter, ut invitus saepe dissensi a Q. Fufio, ita sum eius sententiae libenter adsensus. Ex quo iudicare debetis me non cum homine solere, sed cum causa dissidere. Itaque non adsentior solum, sed etiam gratias ago Q. Fufio. Dixit enim severam, gravem, re publica dignam sententiam: iudicavit hostem Dolabellam: bona censuit publice possidenda. Quo quum addi nihil potuisset — quid enim atrocius potuit, quid severius decernere? —, dixit tamen, si quis eorum, qui post se rogati essent, graviores sententiam dixisset, in eam se iturum. Quam severitatem quis potest non laudare?

VII. 16. Nunc, quoniam hostis est iudicatus Dolabella, oculo est persequendus. Neque enim quiescit: habet legionem, habet fugitivos, habet sceleratam impiorum manum: est ipse confidens, impotens, gladiatorio generi mortis additus. Quam ob rem quoniam Dolabella hesterno die hoste decreto bellum gerendum est, imperator est deligendus. Duae dictae sunt sententiae: quarum neutram probo: alteram, quia semper, nisi quum est necesse, periculosam arbitror: alteram, quia alienam his temporibus existimo. 17. Nam extraordinarium imperium populare atque ventosum est, minime nostrae gravitatis, minime huius ordinis. Bello Antiochino, magno et gravi, quum L. Scipioni provincia obvenisset, parumque in eo putaretur esse animi, parum roboris, senatusque ad collegam eius, C. Laelium, huius Sapientis patrem, negocium deferret, surrexit P. Africanus, frater maior L. Scipionis, et illam ignominiam a familia deprecatus est, dixitque et in fratre suo summam virtutem esse summumque consilium neque se ei legatum, id aetatis iisque rebus gestis, defuturum. Quod quum ab eo esset dictum, nihil est de

Scipionis provincia commutatum: nec plus extraordinarium imperium ad id bellum quaesitum quam duobus antea maximis Punicis bellis, quae a consulibus aut a dictatoribus gesta et confecta sunt, quam Pyrrhi, quam Philippi, quam post Achaico bello, quam Punico tertio: ad quod populus Romanus ita sibi ipse delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum gerere consulem vellet.

VIII. 18. Cum Aristonico bellum gerendum fuit P. Licinio L. Valerio consulibus. Rogatus est populus quem id bellum gerere placeret: Crassus consul, pontifex maximus, Flacco collegae, flamine Martiali, mulctam dixit, si a sacris discessisset. Quam mulctam populus Romanus remisit: pontifici tamen flaminem parere iussit. Sed ne tum quidem populus Romanus ad privatum detulit bellum: quamquam erat Africanus, qui anno ante de Numantinis triumpharat: qui quum longe omnes belli gloria et virtute superaret, duas tamen tribus solas tulit. Ita populus Romanus consuli potius Crasso quam privato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pompeii imperiis, summi viri atque omnium principis, tribuni plebis turbulenti tulerunt. Nam Sertorianum bellum a senatu privato datum est, quia consules recusabant: quum L. Philippus pro consulibus eum se mittere dixit, non pro consule. 19. Quae igitur haec comitia? aut quam ambitionem constantissimus et gravissimus civis, L. Caesar, in senatum introduxit? Clarissimo viro atque innocentissimo decrevit imperium, privato tamen. In quo maximum nobis onus imposuit. Adsensus ero: ambitionem induxero in curiam. Negaro: videbor suffragio meo, tamquam comitiis, honorem homini amicissimo denegavisse. Quod si comitia placet in senatu haberi, petamus, ambiamus: tabella modo detur nobis, sicut populo data est. Cur committis, Caesar, ut aut praestantissimus vir, si tibi non sit adsensum, repulsam tulisse videatur aut unus quisque nostrum praeteritus, si, quum pari dignitate simus, eodem honore digni non putemur? 20. At enim — nam id exaudio — C. Caesari adolescentulo imperium extraordinarium mea sententia dedi. Ille enim mihi praesidium extraordinarium dederat. Quum dico mihi, senatui dico populoque Romano. A quo res pu-

blica praesidium, ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut sine eo salva esse non posset, huic extraordinarium imperium non darem? Aut exercitus adimendus aut imperium dandum fuit. Quae est enim ratio aut qui potest fieri ut sine imperio teneatur exercitus? Non igitur, quod ereptum non est, id existimandum est datum. Eripuissetis C. Caesari, patres conscripti, imperium, nisi dedissetis. Milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen secuti pro re publica arma ceperant, volebant sibi ab illo imperari: legio Martia et legio quarta ita se contulerant ad auctoritatem senatus et rei publicae dignitatem, ut deposcerent imperatorem et ducem C. Caesarem. Imperium C. Caesari belli necessitas, fasces senatus dedit. Ocioso vero et nihil agenti privato, obsecro te. L. Caesar — cum peritissimo homine mihi res est —, quando imperium senatus dedit?

IX. Sed de hoc quidem hactenus, ne refragari homini amicissimo ac de me optime merito videar. Etsi quis potest refragari non modo non petenti, verum etiam recusanti? 21. Illa vero, patres conscripti, aliena consulum dignitate, aliena temporum gravitate sententia est, ut consules Dolabellae persequendi causa Asiam et Syriam sortiantur. Dicam cur inutile rei publicae, sed prius quam turpe consulibus sit videte. Quum consul designatus obsideatur, quum in eo liberando salus sit posita rei publicae, quum a populo Romano pestiferi cives parricidaeque desciverint, quumque id bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vita decernamus, si in potestatem quis Antonii venerit, proposita sint tormenta atque cruciatus, quumque harum rerum omnium decertatio consulibus optimis et fortissimis commissa et commendata sit, Asiae et Syriae mentio fiet, ut aut suspicioni crimen aut invidiae materiam dedisse videamur? 22. At vero ita decernunt, ut LIBERATO BRUTO: id enim restabat, ut relicto, deserto, pròdito. Ego vero mentionem omnino provinciarum factam dico alienissimo tempore. Quamvis enim intentus animus tuus sit, C. Pansa, sicut est, ad virum fortissimum et omnium clarissimum liberandum, tamen rerum natura cogit te necessario referre animum aliquando ad Dolabellam persequendum et partem aliquam in Asiam et Syriam

derivare curae et cogitationis tuae. Si autem fieri posset, vel plures te animos habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. Quod quoniam fieri non potest, istoc animo, quem habes praestantissimum atque optimum, nihil te volumus nisi de Bruto cogitare. 23. Facis tu id quidem et eo maxime incumbis: duas tamen res, magnas praesertim, non modo agere uno tempore, sed ne cogitando quidem explicare quisquam potest. Incitare et inflammare tuum istuc praestantissimum studium, non ad aliam ulla ex parte curam transferre debemus.

X. Adde istuc sermones hominum, adde suspiciones, adde invidiam. Imitare me, quem tu semper laudasti: qui instructam ornatamque a senatu provinciam deposui, ut incendium patriae omnia omni cogitatione restinguerem. Nemo erit praeter unum me, quicum profecto, si quid interesse tua putasses, pro summa familiaritate nostra communicasses, qui credat te invito provinciam tibi esse decretam. Hanc, quaeso, pro tua singulari sapientia reprime famam atque effice ne id, quod non curas, cupere videare. 24. Quod quidem eo vehementius tibi laborandum est, quia in eandem cadere suspicionem collega, vir clarissimus, non potest. Nihil horum scit, nihil suspicatur. Bellum gerit: in acie stat: de sanguine et de spiritu decertat: ante provinciam sibi decretam audiet quam potuerit tempus ei rei datum suspicari. Vereor ne exercitus quoque nostri, qui non dilectus necessitate, sed voluntariis studiis se ad rem publicam contulerunt, tardentur animis, si quidquam aliud a nobis nisi de instanti bello cogitatum putabunt. Quod si provinciae consulibus expetendae videntur, sicut saepe multis clarissimis viris expetitae sunt, reddite prius nobis Brutum, lumen et decus civitatis: qui ita conservandus est, ut id signum, quod de caelo delapsum Vestae custodiis continetur: quo salvo salvi sumus futuri. Tunc vel in caelum vos, si fieri potuerit, humeris nostris tollemus: provincias certe dignissimas vobis deligemus: nunc quod agitur agamus. Agitur autem liberine vivamus an mortem obeamus: quae certe servituti anteponenda est. 25. Quid? si etiam adfert tarditatem ista sententia ad Dolabellam persequendum? Quando enim veniet consul? An id

exspectamus, quo ne vestigium quidem Asiae civitatum atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de suo numero. Valde mihi probari potest, qui paullo ante clarissimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num P. Servilio digniorem? At eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipse nemini putat dandum, ne a senatu quidem, id ego unius iudicio delatum comprobem? 26. Expedito nobis homine et parato, patres conscripti, opus est et eo, qui imperium legitimum habeat: qui praeterea auctoritatem, nomen, exercitum, perspectum animum in re publica liberanda.

XI. Quis igitur is est? Aut M. Brutus aut C. Cassius aut uterque. Decernerem plane, sicut multi, consules, alterum ambove, ni Brutum colligassemus in Graecia et eius auxilium ad Italiam vergere quam ad Asiam maluissemus: non ut ex ea acie respectum haberemus, sed ut ipsa acies subsidium haberet etiam transmarinum. Praeterea, patres conscripti, M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem et gravem: tenet, opinor, Bylidem: tenet Amantiam, instat Epiro, urget Illyricum, habet aliquot cohortes, habet equitatum. Hinc si Brutus erit ductus ad aliud bellum, Graeciam certe amiserimus. Est autem etiam de Brundisio atque illa ora Italiae providendum. Quamquam miror tam diu morari Antonium. Solet enim ipse accipere manicas nec diutius obsidionis metum sustinere. Quod si confecerit Brutus et intellexerit plus se rei publicae profuturum, si Dolabellam persequatur quam si in Graecia maneat, aget ipse per sese, ut adhuc quoque fecit, neque in tot incendiis, quibus confestim succurrendum est, exspectabit senatum. 27. Nam et Brutus et Cassius multis iam in rebus ipse sibi senatus fuit. Necesse est enim in tanta conversione et perturbatione omnium rerum temporibus potius parere quam moribus. Nec enim nunc primum aut Brutus aut Cassius salutem libertatemque patriae legem sanctissimam et morem optimum iudicavit. Itaque si ad nos nihil referretur de Dolabella persequendo, tamen ego pro decreto putarem, quum essent tales virtute, auctoritate, nobilitate summi viri, quorum alterius iam notus nobis est exercitus,

alterius auditus. XII. Non igitur Brutus exspectavit decreta nostra, quum studia nosset. Neque enim est in provinciam suam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit: omnia sua putavit, quae vos vestra esse velletis: legiones conscripsit novas, excepit veteres: equitatum ad se abduxit Dolabellae atque eum nondum tanto parricidio oblitum hostem sua sententia iudicavit. Nam ni ita esset, quo iure equitatum a consule abduceret? 28. Quid? C. Cassius, pari magnitudine animi et consilii praeditus, nonne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolabellam? Quae lege? quo iure? Eo, quod Iuppiter ipse sanxit, ut omnia, quae rei publicae salutaria essent, legitima et iusta haberentur. Est enim lex nihil aliud nisi recta et a numine deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Cassius, quum est in Syriam profectus, alienam provinciam, si homines legibus scriptis uterentur, his vero oppressis suam lege naturae. 29. Sed ut ea vestra quoque auctoritate firmetur, censeo: Quum P. Dolabella, quique eius crudelissimi et taeterrimi facinoris ministri, socii, adiutores fuerunt, hostes populi Romani a senatu iudicati sint, quumque senatus P. Dolabellam bello persequendum censuerit, ut is, qui omnia deorum hominumque iura novo, inaudito, inexpiabili scelere polluerit nefarioque patriae se parricidio obstrinxerit, poenas dis hominibusque meritas debitasque persolvat: 30. senatui placere C. Cassium pro consule provinciam Syriam obtinere, uti qui optimo iure eam provinciam obtinuerit, eumque a Q. Marcio Crispo pro consule, L. Statio Murco pro consule, A. Allieno legato exercitus accipere eosque ei tradere, cumque his copiis et si quas praeterea paraverit, bello P. Dolabellam terramque persequi: eius belli gerendi causa, quibus ei videatur, naves, nautas, pecuniam caeteraque, quae ad id bellum gerendum pertineant, ut imperandi in Syria, Asia, Bithynia, Ponto ius potestatemque habeat, utique, quamcumque in provinciam eius belli gerendi causa advenerit, ibi maius imperium C. Cassii pro consule sit, quam eius erit, qui eam provinciam tum obtinebit, quum C. Cassius pro consule in eam provinciam venerit: 31. regem Deiotarum



patrem et regem Deiotarum filium, si, ut multis bellis saepe numero imperium populi Romani iuverint, item C. Cassium pro consule copiis suis opibusque iuissent, senatui populoque Romano gratum esse facturos: itemque si caeteri reges, tetrarchae dynastaeque fecissent, senatum populumque Romanum eorum officii non immemorem futurum, utique C. Pansa A. Hirtius consules, alter ambove, si eis videretur, re publica recuperata de provinciis consularibus, praetoriis, ad hunc ordinem primo quoque tempore referant: interea provinciae ab iis, a quibus obtinentur, obtineantur, quoad cuique ex senatus consulto successum sit.

XIII. 32. Hoc senatus consulto ardentem inflammabit et armatum armabit Cassium. Nec enim animum eius potestis ignorare nec copias. Animus is est, quem videtis: copiae, quas audistis, fortis et constantis viri, qui ne vivo quidem Trebonio Dolabellae latrocinium in Syriam penetrare sivisset Allienus, familiaris et necessarius meus, post interitum Trebonii profectus, ne dici quidem se legatum Dolabellae volet. Est Q. Caecilius Bassi, privati illius quidem, sed fortis et praeclari viri, robustus et victor exercitus. 33. Deiotari regis et patris et filii et magnus et nostro more instructus exercitus: summa in filio spes, summa ingenii indoles summaque virtus. Quid de patre dicam? cuius benevolentia in populum Romanum est ipsius aequalis aetati: qui non solum socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum. Quae de illo viro Sulla, quae Murena, quae Servilius, quae Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter saepe in senatu praedicaverunt? 34. Quid de Cn. Pompeio loquar? qui unum Deiotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum vereque benevolum, unum fidelem populo Romano iudicavit. Fuimus imperatores ego et M. Bibulus in propinquis finitimisque provinciis. Ab eodem rege adiuti sumus et equitatu et pedestribus copiis. Seculum est hoc acerbissimum et calamitosissimum civile bellum. In quo quid faciendum Deiotaro, quid omnino rectius fuerit dicere non est necesse, praesertim quum contra ac Deiotarus sensit victoria belli iudicari. Quo in bello si fuit error, communis ei fuit cum senatu: sin

recta sententia, ne victa quidem causa vituperanda est. Ad has copias accedent alii reges, etiam dilectus accedent.

**35.** Neque vero classes deerunt: tanti Tyrii Cassium faciunt, tantum eius in Syria nomen atque Phoenice est. **XIV.** Paratum habet imperatorem C. Cassium, patres conscripti, res publica contra Dolabellam nec paratum solum, sed peritum atque fortem. Magnas ille res gessit antè Bibuli, summi viri, adventum, quum Parthorum nobilissimos duces maximasque copias fudit Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. Maximam eius et singularem laudem praetermitto: Cuius enim praedicatio nondum omnibus grata est, hanc memoriae potius quam vocis testimonio conservemus.

**36.** Animadverti, patres conscripti, [*dici iam a quibusdam*] exornari etiam niniuum a me Brutum, nimium Cassium ornari: Cassio vero sententia mea dominatum et principatum dari. Quos ego orno? nempe eos, qui ipsi sunt ornamenta rei publicae. Quid? D. Brutum nonne omnibus sententiis semper ornavi? Num igitur reprehenditis? An Antonios potius ornarem, non modo suarum familiarum, sed Romani nominis probra atque dedecora? an Censorinum ornem, in bello hostem, in pace sectorem? An caetera ex eodem latrocinio naufragia colligam? Ego vero istos ocii, concordiae, legum, iudiciorum, libertatis inimicos tantum abest ut ornem, ut effici non possit quin eos tam oderim quam rem publicam diligo.

**37.** Vide, inquit, ne veteranos offendas. Hoc enim vel maxime exaudio. Ego vero veteranos tueri debeo, sed hos, quibus sanitas est: certè timere non debeo. Eos vero veteranos, qui pro re publica arma ceperunt secutique sunt C. Caesarem auctoritate beneficiorum paternorum, hodieque rem publicam defendunt cum magno periculo, non tueri solum, sed etiam commodis augere debeo. Qui autem quiescunt, ut sexta et octava legio, in magna gloria et laude ponendos puto. Comites vero Antonii, qui, postquam beneficia Caesaris comederunt, consulem designatum obsident, huic urbi ferro ignique minitantur, Saxae se et Cafoni tradiderunt ad facinus praedamque natis, num quis est qui tuendos putet? Ergo aut boni sunt, quos etiam ornare, aut quieti, quos conservare debemus, aut impii, quorum contra furem

et bellum et iusta arma cepimus. XV. 38. Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus veremur? Eorumne, qui D. Brutum obsidione cupiunt liberare? quibus quum Bruti salus cara sit, qui possunt Cassii nomen odisse? an eorum, qui utrisque armis vacant? Non vereor ne acerbus civis quisquam istorum sit, qui ocio delectantur. Tertio vero generi non militum veteranorum, sed importunissimorum hostium cupio quam acerbissimum dolorem inurere. Quamquam, patres conscripti, quousque sententias dicemus veteranorum arbitratu? Quod eorum tantum fastidium est, quae tanta adrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatores etiam deligamus? 39. Ego autem — dicendum est enim, patres conscripti, quod sentio — non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italiae, quid novae legiones ad liberandam patriam paratissimae, quid cuncta Italia de vestra gravitate sentiat. Nihil enim semper floret aetas succedit aetati: diu legiones Caesaris vigerunt: nunc videntur Pansae, videntur Hirtii, videntur Caesaris filii, videntur Planci: vincunt numero, vincunt aetatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. Id enim bellum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. Itaque his promissa sunt praemia, illis persoluta. Fruantur his illi, persolvantur his quae spondimus. Id enim deos immortales spero aequissimum iudicare.

40. Quae quum ita sint, eam quam dixi sententiam vobis, patres conscripti, censeo comprobendam.

---

M. TULLII CICERONIS  
IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA  
DUODECIMA.

ARGUMENTUM.

Etsi M. Cicero illud perfecerat, ut permulta senatus consulta contra M. Antonium fierent, hoc tamen nondum erat adsecutus, quod maxime contendit ut adsequeretur, ut M. Antonius hostis patriae iudicaretur. Quin etiam Quinquatribus a. d. XIV. Kal. Apriles Pansa consule referente senatus decreverat, ut novi legati ad M. Antonium mitterentur P. Servilius et M. Cicero cum Q. Fufio Caleno, L. Pisone, L. Caesare. Sed P. Servilium et M. Ciceronem mox consilii capti poenituit, omninoque res tantam admirationem movit, ut C. Pansa consul iterum in senatu de ea re referret. Quum igitur P. Servilius iam omittendam legationem censuisset, idem M. Cicero ea, quae infra scripta est, oratione suasit.

I. 1. Etsi minime decere videtur, patres conscripti, falli, decipi, errare eum, cui vos maximis saepe de rebus adsentiamini, consolor me tamen, quoniam vobiscum pariter et una cum sapientissimo consule erravi. Nam quum duo consulares spem honestae pacis nobis attulissent, quod erant familiares M. Antonii, quod domestici, nosse aliquod eius vulnus, quod nobis ignotum esset, videbantur. Apud alterum uxor, liberi: alter cotidie litteras mittere, accipere, aperte favere Antonio. 2. Hi subito hortari ad pacem, quod iam diu non fecissent, non sine causa videbantur. Accessit consul hortator. At qui consui? Si prudentiam quaerimus, qui minime falli posset: si virtutem, qui nullam pacem probaret nisi Antonio cedente atque victo: si magnitudinem animi, qui praeferret mortem servituti. Vos autem, patres conscripti, non tam immemores vestrorum gravissimorum decretorum videbamini, quam spe adlata deditiois, quam amici pacem appellarent, de imponendis, non de accipiendis legibus cogitare. Auxerat autem meam quidem spem, credo

item vestram, quod domum Antonii adflictam maestitia audiebam, lamentari uxorem: hic etiam fautores Antonii, quorum in vultu habitant oculi mei, tristiores videbam. 3. Quod si non ita est, cur a Pisone et a Caleno potissimum, cur hoc tempore, cur tam improvise, cur tam repente pacis est facta mentio? Negat Piso scire se, negat audisse quidquam: negat Calenus rem ullam novam adlatam esse. Atque id nunc negant, postea quam nos pacificatoria legatione implicatos putant. Quid ergo opus est novo consilio, si in re nihil omnino novi est? II. Decepti, decepti, inquam, sumus, patres conscripti: Antonii est acta causa ab amicis eius, non publica. Quod videbam equidem, sed quasi per caliginem: praestrinxerat aciem animi D. Bruti salus. Quod si in bello dari vicarii solerent, libenter me, ut D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer. 4. Atque hac voce Q. Fufii capti sumus: Ne si a Mutina quidem recesserit, audiemus Antonium? ne si in senatus quidem potestate futurum se dixerit? Durum videbatur. Itaque fracti sumus: cessimus. Recedit igitur a Mutina? Nescio. Paret senatui? Credo, inquit Calenus: sed ita, ut teneat dignitatem. Valde hercule vobis laborandum est, patres conscripti, ut vestram dignitatem amittatis, quae maxima est: Antonii, quae neque est ulla neque esse potest, retineatis, ut eam per vos recuperet, quam per se perdidit. Si iacens vobiscum aliquid ageret, audirem fortasse: quamquam ..... sed hoc malo dicere, audirem. Stanti resistendum est aut concedenda una cum dignitate libertas. 5. At non est integrum. Constituta legatio est. Quid autem integrum non est sapienti, quod restitui potest? Cuiusvis hominis est errare: nullius nisi insipientis in errore perseverare. Posteriores enim cogitationes, ut aiunt, sapientiores solent esse. Discussa est illa caligo, quam paullo ante dixi: diluxit, patet, videmus omnia, neque per nos solum, sed admonemur a nostris. Attendistis paullo ante praestantissimi viri quae esset oratio. Maestam, inquit, domum offendi, coniugem, liberos. Admirabantur boni viri, accusabant amici, quod spe pacis legationem suscepissem. Nec mirum, P. Servili. Tuis enim verissimis gravissimisque sententiis omni est non dico dignitate, sed etiam spe salutis spoliatus Anto-

nus. 6. Ad eum te ire legatum quis non miraretur? De me experior: cuius idem consilium quod tuum sentio quam reprehendatur. Nos reprehendimur soli? Quid? vir fortissimus Pansa sine causa tam accurate paulo ante locutus est tam diu? Quid egit nisi uti falsam prodicionis a se suspicionem depelleret? Unde autem est ista suspicio? Ex pacis patrocinio repentino, quod subito suscepit, eodem captus errore quo nos.

7. Quod si est erratum, patres conscripti, spe falsa atque fallaci, redeamus in viam. Optimus est portus poenitenti mutatio consilii. III. Quid enim, per deos immortales! potest rei publicae prodesse nostra legatio? Prodesse dico? Quid, si etiam obfutura est? Obfutura? Quid, si iam nocuit atque obfuit? An vos acerrimam illam et fortissimam populi Romani libertatis recuperandae cupiditatem non imminutam ac debilitatam putatis legatione pacis audita? Quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? An non putamus fore ut eos poeniteat professos esse et prae se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos et animis et corporibus in salutem rei publicae contulerunt? Quem ad modum vestrum hoc consilium Capua probabit, quae temporibus his Roma altera est? Illa impios cives iudicavit, eiecit, exclusit. Illi, illi, inquam, urbi fortissime conanti e manibus est ereptus Antonius. 8. Quid? legionum nostrarum nervos nonne his consiliis incidimus? Quis est enim qui ad bellum inflammato animo futurus sit spe pacis oblata? Ipsa illa Martia, caelestis et divina legio, hoc nuncio languescet et mollietur atque illud pulcherrimum Martium nomen amittet: excident gladii: fluent arma de manibus. Senatum enim secuta non arbitrabitur se graviori odio in Antonium esse debere quam senatum. Pudet huius legionis, pudet quartae, quae pari virtute nostram auctoritatem probans non ut consulem et imperatorem suum, sed ut hostem et oppugnatorem patriae reliquit Antonium: pudet optimi exercitus, qui coniunctus est ex duobus: qui iam lustratus, qui profectus ad Mutinam est: qui si pacis, id est, timoris nostri, nomen audiverit, ut non referat pedem, insistet

certe. Quis enim revocante et receptui canente senatu properet dimicare? IV. 9. Quid autem hoc iniustius quam nos inscientibus iis, qui bellum gerunt, de pace decernere? nec solum inscientibus, sed etiam invitis? An vos A. Hirtium, praeclarissimum consulem, C. Caesarem, deorum beneficio natum ad haec tempora, quorum epistolas spem victoriae declarantes in manu teneo, pacem velle censetis? Vincere illi expetunt pacisque dulcissimum et pulcherrimum nomen non pactione, sed victoria concupiverunt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem auditoram putatis? Illa enim huius belli propulsandi, administrandi, sustinendi principatum tenet. Gallia D. Bruti nutum ipsum, ne dicam imperium, secuta armis, viris, pecunia belli principia firmavit: eadem crudelitati M. Antonii suum totum corpus obiecit: exhauritur, vastatur, uritur. Omnes aequo animo belli patitur iniurias, dum modo repellat periculum servitutis. 10. Et ut omittam reliquas partes Galliae — nam sunt omnes pares —, Patavinī alios excluserunt, alios eiecerunt missos ab Antonio: pecunia, militibus, et, quod maxime deerat, armis, nostros duces adiuverunt. Fecerunt idem reliqui, qui quondam in eadem causa erant et propter multorum annorum iniurias alienati a senatu putabantur: quos minime mirum est communicata cum his re publica fideles esse, qui etiam expertes eius fidem suam semper praestiterunt. V. His igitur omnibus victoriam sperantibus pacis nomen adferemus, id est desperationem victoriae?

11. Quid, si ne potest quidem ulla esse pax? Quae enim est condicio pacis, in qua ei, cum quo pacem facias, nihil concedi potest? Multis rebus a nobis est invitatus ad pacem Antonius: bellum tamen maluit. Missi legati repugnante me, sed tamen missi. Delata mandata: non paruit. Denunciatum est ne Brutum obsideret, a Mutina discederet: oppugnavit etiam vehementius. Et ad eum legatos de pace mitemus, qui pacis nuncios repudiavit? Verecundioremne coram putamus in postulando fore quam fuerit tum, quum misit mandata ad senatum? Atqui tum ea petebat, quae videbantur improba omnino, sed tamen aliquo modo posse concedi: nondum erat vestris tam gravissimis tamque multis iudiciis

ignominis et concisus: nunc ea petit, quae dare nullo modo possumus, nisi prius volumus nos bello victos confiteri.

12. Senatus consulta falsa delata ab eo iudicavimus: num ea vera possumus iudicare? Leges statuimus per vim et contra auspicia latas iisque nec populum nec plebem teneri: num eas restitui posse censetis? Sestertium septiens miliens avertisse Antonium pecuniae publicae iudicavistis: num fraude poterit carere peculatus? Immunitates ab eo civitatibus, sacerdotia, regna venierunt: num figentur rursus eae tabulae, quas vos decretis vestris refixistis? VI. Quod si ea, quae decrevimus, obruere, num etiam memoriam rerum delere possumus? Quando enim obliviscetur ulla posteritas cuius scelere in hac vestitus foeditate fuerimus? Ut centurionum legionis Martiae Brundisii profusus sanguis eluatur, num elui praedicatio crudelitatis potest? Ut media praeterea, quae vetustas tollet operum circum Mutinam taetra monumenta, sceleris indicia atrociniique vestigia? 13. Huic igitur importuno atque impuro parricidae quid habemus, per deos immortales! quod remittamus? An Galliam ultimam et exercitum? quid est aliud non pacem facere, sed differre bellum? nec solum propagare bellum, sed concedere etiam victoriam? An ille non vicerit, si quacumque condicione in hanc urbem cum suis venerit? Armis nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimum: absunt tot perditii cives, nefarium secuti ducem: tamen eorum ora sermonesque, qui in urbe ex eo numero relictii sunt, ferre non possumus. Quid censetis, quum tot uno tempore irruperint? nos arma posuerimus, illi non deposuerint? nonne nos nostris consiliis victos in perpetuum fore? 14. Ponite ante oculos M. Antonium consularem: sperantem consulatum Lucium adiungite: supplete caeteros, neque nostri ordinis solum, honores et imperia meditantes: nolite ne Tirones quidem Numisios et Mustelas Seiosve contemnere. Cum his facta pax non erit pax, sed pactio servitutis. L. Pisonis, amplissimi viri, praeclara vox a te non solum in hoc ordine, Pansa, sed etiam in contione iure laudata est. Excessurum se ex Italia dixit, deos penates et sedes patrias relicturum, si — quod di omen averterint! — rem publicam oppressisset Antonius.



VII. 15. Quaero igitur a te, L. Piso, nonne oppressam rem publicam putes, si tot tam impii, tam audaces, tam facinerosi recepti sint? Quos nondum tantis parricidiis contaminatos vix ferebamus, hos nunc omni scelere coopertos tolerabiles censes civitati fore? Aut isto tuo, mihi crede, consilio erit utendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem et vagam persequamur, aut cervices latronibus dandae atque in patria cadendum est. Ubi sunt, C. Pansa, illae cohortationes pulcherrimae tuae, quibus a te excitatus senatus, inflammatus populus Romanus non solum audivit, sed etiam didicit nihil esse homini Romano foedius servitute? 16. Idcircone saga sumpsimus, arma cepimus, iuventutem omnem ex tota Italia excussimus, ut exercitu florentissimo et maximo legati ad pacem mitterentur? si accipiendam, cur non rogamur? si postulandam, quid timeamus? In hac ego legatione sim aut ad id consilium admiscear, in quo ne si dissensero quidem a caeteris, sciturus populus Romanus sit? Ita fiet ut si quid remissum aut concessum sit, meo semper periculo peccet Antonius, quum ei peccandi potestas a me concessa videatur.

17. Quod si habenda cum M. Antonii latrocinio pacis ratio fuit, mea tamen persona ad istam pacem conciliandam minime fuit deligenda. Ego numquam legatos mittendos censui: ego ante legatorum reditum ausus sum dicere: Pacem ipsam si adferrent, quoniam sub nomine pacis bellum lateret, repudiandam: ego princeps sagorum: ego semper illum appellavi hostem, quum alii adversarium: semper hoc bellum, quum alii tumultum. Nec haec in senatu solum: eadem ad populum semper egi: neque solum in ipsum, sed in eius socios facinorum et ministros, et praesentes et eos, qui una sunt, in totam denique M. Antonii domum sum semper invectus. 18. Itaque ut alacres et laeti, spe pacis oblata, inter se impii cives, quasi vicissent, gratulabantur, sic me iniquum eierabant: de me querebantur: diffidebant etiam Servilio. Meminerant eius sententiis confixum Antonium: L. Caesarem fortem quidem illum et constantem senatorem, avunculum tamen: Calenum procuratorem: Pisonem familiarem: te ipsum, Pansa, vehementissimum et fortissimum consulem factum iam putant leniorem: non quo ita sit aut esse possit, sed mentio a te

facta pacis suspicionem multis attulit immutatae voluntatis. Inter has personas me interiectum amici Antonii moleste ferunt: quibus gerendus mos est, quoniam semel liberales esse coepimus. VIII. 19. Proficiscantur legati optimis ominibus, sed ii proficiscantur, in quibus non offendatur Antonius. Quod si de Antonio non laboratis, mihi certe, patres conscripti, consulere debetis. Parcite oculis saltem meis et aliquam veniam iusto dolori date. Quo enim aspectu videre potero — omitto hostem patriæ, ex quo mihi odium in illum commune vobiscum est — sed quo modo aspiciam mihi uni crudelissimum hostem, ut declarant eius de me acerbissimae contiones? Adeone me ferreum putatis, ut cum eo congredi aut illum aspiciere possim? qui nuper, quum in contione donare eos, qui ei de parricidis audacissimi videbantur, mea bene donare se dixit Petissio Urbinati, qui ex naufragio luculent. patrimonii ad haec Antoniana saxa proiectus est. 20. An L. Antonium aspiciere potero? cuius ego crudelitatem effugere non potuissem, nisi me moenibus et portis et studio municipii mei defendissem. Atque idem hic mirmillo Asiaticus, latro Italiae, collega Lentonis et Nuculae, quum Aquilae primi pili numos aureos daret, de meis bonis se dare dixit: si enim de suis dixisset, ne aquilam quidem ipsam credituram putavit. Non ferent, inquani, oculi Saxam, Cafonem, non duo praetores, non tribunum plebis, non duo designatos tribunos, non Bestiam, non Trebellium, non T. Plancum. Non possum animo aequo videre tot tam importunos, tam sceleratos hostes: nec id fit fastidio meo, sed caritate rei publicae. 21. Sed vincam animum mihiq̄ue imperabo: dolorem iustissimum, si non potuero frangere, occultabo. Quid? vitae censetisne, patres conscripti, habendam mihi aliquam esse rationem? quae mihi quidem minime cara est, praesertim quum Dolabella fecerit ut optanda mors esset, modo sine cruciatu atque tormentis: vobis tamen et populo Romano vilis meus spiritus esse non debet. Is enim sum, nisi me forte fallo, qui vigiliis, curis, sententiis, periculis etiam, quae plurima adii propter acerbissimum omnium in me odium impiorum, perfecerim ut non obstarem rei publicae: ne quid adrogantius videar dicere. 22. Quod quum ita sit, nihilne mihi de

periculo meo cogitandum putatis? IX. Hic quum essem in urbe ac domi, tamen multa saepe temptata sunt, ubi me non solum amicorum fidelitas, sed etiam universae civitatis oculi custodiunt: quid censetis, quum iter ingressus ero, longum praesertim, nullasne insidias extimescendas? Tres viae sunt ad Mutinam, quo festinat animus, ut quam primum illud pignus libertatis populi Romani, D. Brutum, aspicere possim: cuius in complexu libenter extremum vitae spiritum ediderim, quum omnes actiones horum mensum, omnes sententiae meae pervenerint ad eum, qui mihi fuit propositus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viae: a supero mari Flaminia: ab infero Aurelia: media Cassia. 23. Nunc, quaeso, attendite num aberret a coniectura suspicio periculi mei. Etruriam discriminat Cassia. Scimusne igitur, Pansa, quibus in locis nunc sit Lentonis Caesennii septemviralis auctoritas? Nobiscum nec animo certe est nec corpore. Si autem aut domi est aut non longe a domo, certe in Etruria est, id est, in via. Quis igitur mihi praestat Lentonem uno capite esse contentum? Dic mihi praeterea, Pansa, Ventidius ubi sit, cui fui semper amicus, ante quam ille rei publicae bonisque omnibus tam aperte est factus inimicus. Possum Cassiam vitare, tenere Flaminiam. Quid, si Anconam, ut dicitur, Ventidius venerit, poterone Ariminum tuto accedere? Restat Aurelia. Hic quidem etiam praesidia habeo: possessiones enim sunt P. Clodii: tota familia occurret: hospitio invitabit propter familiaritatem notissimam. X. 24. Hisce ego viis me comittam, qui Terminibus nuper in suburbium, ut eodem die reverterer, ire non sum ausus? Domesticis me parietibus vix tueor siue amicorum custodiis. Itaque in urbe maneo: si sic licebit, manebo. Haec mea sedes est, haec vigilia, haec custodia, hoc praesidium stativum. Teneant alii castra, regna, res bellicas: oderint hostem: nam hoc caput est: nos, ut facimus semperque fecimus, urbem et res urbanas vobiscum pariter tuebimur. Neque vero recuso munus hoc: quamquam populum Romanum video pro me recusare. Nemo me minus timidus, nemo cautior. Res declarat. Vigessimus annus est, quum omnes scelerati me unum petunt. Itaque ipsi, ne dicam mihi, rei publicae poenas dederunt: me salvum adhuc res publica con-

servavit sibi. Timide hoc dicam: scio enim quidvis homini accidere posse: verum tamen semel circumsessus lectis vaientissimorum hominum viribus cecidi sciens, ut honestissime exsurgere possem. 25. Possumne igitur satis videri cautus, satis providus, si me huic itineri tam infesto tamque periculoso commiserō? Gloriam in morte debent ii, qui in re publica versantur, non culpae reprehensionem et stultitiae vituperationem relinquere. Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis et civis et viri? At sunt qui dicant: dure illi quidem, sed tamen dicunt: minus dolendum, quod ab homine impuro nefarioque non caverit. Etenim qui multorum custodem se profiteatur, eum sapientes sui primum capitis aiunt custodem esse oportere. Quum saeptus sis legibus et iudiciorum metu, non sunt omnia timenda neque ad omnes insidias praesidia quaerenda. Quis enim audeat luci, quis in militari via, quis bene comitatum, quis illustrem aggredi? 26. Haec neque hoc tempore neque in me valent. Non modo enim poenam non extimescet, qui mihi vim attulerit, sed etiam gloriam sperabit a latronum gregibus et praemia.

XI. Haec ego in urbe praevideo: facilis est circumspectus, unde exeam, quo progrediar, quid ad dextram, quid ad sinistram sit. Num idem in Apennini tramitibus facere potero? in quibus etiam si non erunt insidiae, quae facillime esse poterunt, animus tamen erit sollicitus, ut nihil possit de officiis legationis attendere. Sed effugi insidias, perrupi Apenninum: nempe in Antonii congressum colloquiumque veniendum est. Quinam locus capiatur? Si extra castra, caeteri viderint: ego mortem actutum futuram puto. Novi hominis furorem, novi effrenatam violentiam. Cuius acerbitas morum immanitasque naturae ne vino quidem permixta temperari solet, hic ira dementiaque inflammatus adhibito fratre Lucio, taeterrima belua, numquam profecto a me sacrilegas manus atque impias abstinebit. 27. Memini colloquia et cum acerrimis hostibus et cum acerbissime dissentientibus civibus. Cn. Pompeius, Sexti filius, consul me praesente quum essem tiro in eius exercitu, cum P. Vettio Scatone, duce Marsorum, inter bina castra collocutus est. Quo quidem memini Sex. Pom.

peium, fratrem consulis, ad colloquium ipsum Roma venire, doctum virum atque sapientem: quem Scato quum salutasset: Quem te appellem? inquit. At ille: Voluntate hospitem: necessitate hostem. Erat in illo colloquio aequitas: nullus timor, nulla suberat suspicio: mediocre etiam odium. Non enim ut eriperent nobis socii civitatem, sed ut in eam reciperentur petebant. Sulla cum Scipione inter Cales et Teanum, quum alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis populi et de iure civitatis leges inter se et condiciones contulerunt. Non tenuit omnino colloquium illud fidem: a vi tamen periculoque a fuit. XII. Possumusne igitur in Antonii latrocinio aequae esse tuti? Non possumus: aut, si caeteri possuunt, me posse diffido. 28. Quod si non extra castra congregiemur, quae ad colloquium castra sumentur? In nostra ille nunquam veniet: multo minus nos in illius. Reliquum est ut et accipiantur et remittantur postulata per litteras. Ergo erimus in castris. Mea ad omnia postulata una sententia: quam quum hic vobis audientibus dixerō, isse et redisse me putatote: legationem confecero. Omnia ad senatum mea sententia reiiciam, quaecumque postulabit Antonius. Neque enim licet aliter neque permissum est nobis ab hoc ordine, ut bellis confectis decem legatis permitti solet more maiorum, neque ulla omnino a senatu mandata accepimus. Quae quum agam in consilio, non nullis, ut arbitror, repugnantibus, nonne metuendum est ne imperita militum multitudo per me pacem distineri putet? 29. Facite hoc meum consilium legiones novas non improbare. Nam Martiam et quartam nihil praeter dignitatem et decus comprobaturas esse certo scio. Quid? veteranos non veremur? Nam timeri se ne ipsi quidem volunt. Sed quonam modo accipient severitatem meam? Multa enim falsa de me audierunt: multa ad eos improbi detulerunt. Quorum commoda, ut vos optimi testes estis, semper ego sententia, auctoritate, oratione firmavi: sed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt suis. Sunt autem fortes illi quidem, sed propter memoriam rerum, quas gesserunt, pro populi Romani libertate et salute rei publicae nimis feroces et ad suam vim omnia nostra consilia revocantes. 30. Horum ego co-

gitationem non vereor: impetum pertimesco. Haec quoque pericula tanta si effugero, satisne tutum reditum putatis fore? Quum enim et vestram auctoritatem meo more defendero et meam fidem rei publicae constantiamque praestitero, tum erunt mihi non hi solum, qui me oderunt, sed illi etiam, qui invident, extimescendi. Custodiatur igitur mea vita rei publicae eaque, quoad vel dignitas vel natura patietur, patriae reservetur, mors autem necessitatem habeat fati aut, si ante oppetenda est, oppetatur cum gloria. Haec quum ita sint, etsi hanc legationem res publica, ut levissime dicam, non desiderat, tamen si tuto licebit ire, proficiscar. Omnino, patres conscripti, totum huiusce rei consilium non periculo meo, sed utilitate rei publicae metiar. De qua mihi quoniam liberum est spatium, multum etiam atque etiam considerandum puto idque potissimum faciendum, quod maxime interesse rei publicae iudicavero.

---

**M. TULLII CICERONIS**  
**IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA**  
**TERTIA DECIMA.**

---

**ARGUMENTUM.**

Postquam cognitum erat quod illi, qui M. Antonio favebant, iterum mittendis legatis consequi venient, vix iam ista legatio suscipi poterat, vide *Cassii Dionis* lib. XLVI. c. 32. Itaque C. Pansa cum exercitu suo Roma profectus est. Quum igitur bellum omni modo paratum videretur, tamen Antonii amici de pace nondum desperaverunt, et quum C. Plancus et M. Lepidus litteras ad senatum misissent, quibus pacem uterque suaderet, illi occasione hac data rursus de pace cum M. Antonio agere coeperunt eo die, quo illae litterae a M. Cornuto praetore urbano in senatu recitabantur. Contra M. Cicero eodem quo antea animo etiam nunc hac, quae infra legitur, oratione pacem dissuasit.

I. 1. A principio huius belli, patres conscripti, quod cum impiis civibus consceleratisque suscepimus, timui ne condicio insidiosa pacis libertatis recuperandae studia restingueret. Dulce enim etiam nomen est pacis, res vero ipsa quum iucunda tum salutaris. Nam nec privatos focos nec publicas leges videtur nec libertatis iura cara habere quem discordiae, quem caedes civium, quem bellum civile delectat, eumque ex numero hominum eiciendum, ex finibus humanae naturae exterminandum puto. Itaque sive Sulla sive Marius sive uterque sive Octavius sive Cinna sive iterum Sulla sive alter Marius et Carbo sive qui alius civile bellum optavit, eum detestabilem civem rei publicae natum iudico. 2. Nam quid ego de proximo dicam, cuius acta defendimus, auctorem ipsum iure caesum fatemur? Nihil igitur hoc cive, nihil hoc homine taetrius, si aut civis aut homo habendus est, qui civile bellum concupiscit. Sed hoc primum videndum est, patres conscripti, cum omnibusne pax esse possit an sit aliquod bellum inexpiabile, in quo pactio pacis lex sit servitutis. Pacem cum Scipione Sulla sive faciebat sive simulabat: non erat desperandum, si convenisset, fore aliquem tolerabilem statum civitatis. Cinna si concordiam cum Octavio confirmare voluisset, hominum in re publica sanitas remanere potuisset. Proximo bello si aliquid de summa gravitate Pompeius, multum de cupiditate Caesar remisisset, et pacem stabilem et aliquam rem publicam nobis habere licuisset. II. Hoc vero quid est? cum Antoniis pax potest esse? cum Censorino, Ventidio, Trebellio, Bestia, Nucula, Munatio, Lentone, Saxa? Exempli causa paucos nominavi: genus infinitum immanitatemque ipsi cernitis reliquorum. 3. Addite illa naufragia Caesaris amicorum, Barbas Cassios, Barbatos, Poliones: addite Antonii collusores et sodales, Eutrapelum, Melam, Caelium, Pontium, Crassicium, Tironem, Mustelam, Petissium: comitatum relinquo, duces nomino. Huc accedunt Alaudae caeterique veterani, seminarium iudicum decuriae tertiae, qui suis rebus exhaustis, beneficiis Caesaris devoratis fortunas nostras concupiverunt. 4. O fidam dexteram Antonii, qua ille plurimos cives trucidavit! o ratum religiosumque foedus, quod cum Antoniis fecerimus! Hoc

si Marcus violare conabitur, Lucii eum sanctitas a scelerere revocabit. Illis locus si in hac urbe fuerit, ipsi urbi locus non erit. Ora vobis eorum ponite ante oculos et maxime Antoniorum, incessum, aspectum, vultum, spiritum, latera tegentes alios, sequentes alios, alios praegredientes amicos. Quem vini anhelitum, quas contumelias fore censetis minasque verborum! Nisi forte eos pax ipsa leniet, maximeque, quum in hunc ordinem venerint, salutabunt benigne, comiter appellabunt unum quemque nostrum.

III. 5. Non recordamini, per deos immortales! quas in eos sententias dixeritis? Acta M. Antonii rescidistis: leges refixistis: per vim et contra auspicia latas decrevistis: totius Italiae dilectus excitavistis: collegam et scelerum socium omnium hostem iudicavistis. Cum hoc quae pax potest esse? Hostis si esset externus, id ipsum vix talibus factis posset aliquo modo..... maria, montes, regionum magnitudines interessent: odisses eum, quem non videres. Hi in oculis haerebunt et, quum licebit, in faucibus. Quibus enim saeptis tam immanes beluas continebimus? At incertus exitus belli est. Est omnino fortium virorum, quales vos esse debetis, virtutem praestare — tantum enim possunt —, fortunae culpam non extimescere.

6. Sed quoniam ab hoc ordine non fortitudo solum, verum etiam sapientia postulatur — quamquam vix videntur haec posse seiungi, seiungamus tamen —, fortitudo dimicare iubet, iustum odium incendit, ad confligendum impellit, vocat ad periculum: quid sapientia? cautiorebus utitur consiliis, in posterum providet, est omni ratione tector. Quid igitur censet? parendum est enim, atque id optimum iudicandum, quod sit sapientissime constitutum. Si hoc praecipit, ne quid vita existimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne discrimen: quaeram ex ea: Etiamne, si erit, quum id fecero, serviendum? Si annuerit, ne ego sapientiam istam, quamvis sit erudita, non audiam. Sin responderit, tu vero ita vitam corpusque servato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut haec libertate posteriora ducas itaque his uti velis, si libera re publica possis, nec pro his libertatem, sed pro libertate haec proicias tamquam pignora iniuriae, tum sapientiae vocem audire vi-



dear, eique, uti deo, paream. 7. Itaque si receptis illis esse possumus liberi, vincamus odium pacemque patiamur: sin ocium incolumibus his esse nullum potest, laetemur decerandi oblatam esse fortunam. Aut enim interfectis his fruemur victrice re publica aut oppressi — quod omen avertat Iuppiter! — si non spiritu, at virtutis laude vivemus.

IV. At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex maximus, optime proximo civili bello de re publica meritus, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, patres conscripti, auctoritas maior est quam M. Lepidi vel propter ipsius virtutem vel propter familiae dignitatem. Accedunt eodem multa privata magna eius in me merita, mea quaedam officia in illum. Maximum vero eius beneficium numero, quod hoc animo in rem publicam est, quae mihi vita mea semper fuit carior. 8. Nam quum Magnum Pompeium, clarissimum adolescentem, praestantissimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem remque publicam sine armis maximo civilis belli periculo liberavit, tum me eius beneficio plus quam pro virili parte obligatum puto. Itaque et honores ei decrevi quos potui amplissimos, in quibus vos mihi estis adsensi, nec umquam de illo et sperare optime et loqui destiti. Magnis et multis pignoribus M. Lepidum res publica illigatum tenet. Summa nobilitas est, omnes honores, amplissimum sacerdotium, plurima urbis ornamenta, ipsius, fratris maiorumque monumenta: probatissima uxor, optatissimi liberi, res familiaris quum ampla tum casta a cruore civili. Nemo ab eo civis violatus, multi eius beneficio et misericordia liberati. Talis igitur vir et civis opinione labi potest, voluntate a re publica dissidere nullo pacto potest. 9. Pacem vult M. Lepidus. Praeclare: si talem potest efficere, qualem nuper effecit: qua pace Cn. Pompeii filium res publica aspiciet suoque sinu complexuque recipiet, neque solum illum, sed cum illo se ipsam sibi restitutam putabit. Haec causa fuit cur decerneretis statuam in rostris cum inscriptione praeclara, cur absentis triumphum. Quamquam enim magnas res bellicas gesserat et triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec L. Aemilio nec Aemiliano Scipioni nec superiori Africano nec Mario nec Pompeio, qui maiora bella gesserunt,

sed, quod silentio bellum civile confecerat, quum primum licuit, honores in eum maximos contulisti. V. 10. Existimasne igitur, M. Lepide, qualem Pompeium res publica habitura sit civem, tales futuros in re publica Antonios? In altero pudor, gravitas, moderatio, integritas: in illis — et quum hos compello, praetereo animo ex grege latrocinii neminem — libidines, scelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde vos obsecro, patres conscripti, quis hoc vestrum non videt, quod Fortuna ipsa, quae dicitur caeca, vidit? Salvis enim actis Caesaris, quae concordiae causa defendimus, Pompeio sua domus patebit, eamque non minoris, quam emit Antonius, redimet: redimet, inquam, Cn. Pompeii domum filius. O rem acerbam! Sed haec satis diu multumque defleta sunt. Decrevistis tantam pecuniam Pompeio, quantum ex bonis patriis in praedae dissipatione inimicus victor redegisset. 11. Sed hanc mihi dispensationem pro paterna necessitudine et coniunctione depono. Redimet hortos, aedes, urbana quaedam, quae possidet Antonius. Nam argentum, vestem, supellectilem, vinum amittet aequo animo, quae ille heluo dissipavit. Albanum, Formianum a Dolabella recuperabit: etiam ab Antonio Tusculanum: hique, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obsident, de Falerno Anseres depellentur. Sunt alii plures fortasse, sed mea memoria dilabuntur. Ego etiam eos dico, qui hostium numero non sunt, Pompeianas possessiones quanti emerint filio reddituros. 12. Satis inconsiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere. Retinere vero quis poterit clarissimo domino restituto? An is non reddet, qui domini patrimonium circumplexus, quasi thesaurum draco, Pompeii servus, libertus Caesaris, agri Lucani possessiones occupavit? Atque illud septiens miliens, quod adolescenti, patres conscripti, spondestis, ita describetur, ut videatur a vobis Cn. Pompeii filius in patrimonio suo collocatus. Haec senatus: reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit amplissimam, persequetur, in primis paternum auguratus locum, in quem ego eum, ut, quod a patre accepi, filio reddam, mea nominatione cooplabo. Utrum igitur augurem Iovis optimi maximi, cuius interpretes internunciique constituti

sumus, utrum populus Romanus libentius sanciet, Pompeium an Antonium? Mihi quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna voluisse, ut actis Caesaris firmis ac ratis Cn. Pompeii filius posset et dignitatem et fortunas patrias recuperare.

VI. 13. Ac ne illud quidem silentio, patres conscripti, praetereundum puto, quod clarissimi viri legati, L. Paullus, Q. Thermus, C. Fannius, quorum habetis cognitam voluntatem in rem publicam eamque perpetuam atque constantem, nunciant se Pompeii conveniendi causa devertisse Massiliam eumque cognovisse paratissimo animo, ut cum suis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Est vero eius patris filius, qui sapienter faciebat non minus multa quam fortiter. Itaque intelligitis et animum ei praesto fuisse nec consilium defuisse. Atque etiam hoc M. Lepido providendum est, ne quid adrogantius, quam eius mores ferunt, facere videatur. 14. Si enim nos exercitu terret, non meminit illum exercitum senatus populi que Romani atque universae rei publicae esse, non suum. At uti potest pro suo. Quid tum? omniane viris bonis, quae facere possunt, facienda sunt? etiamne, si turpia, si perniciose erunt, si facere omnino non licebit? quid autem turpius aut foedius aut quod minus deceat quam contra senatum, contra cives, contra patriam exercitum ducere? Quid vero magis vituperandum quam id facere, quod non liceat? Licet autem nemini contra patriam ducere exercitum: si quidem licere id dicimus, quod legibus, quod more maiorum institutisque conceditur. Neque enim, quod quisque potest, id ei licet, nec, si non obstatur, propterea etiam permittitur. Tibi enim exercitum, Lepide, tamquam maioribus tuis patria pro se dedit. Hoc tu arcebis hostem, fines imperii propagabis: senatui populoque Romano parebis, si quam ad aliam rem te forte traxerit.

VII. 15. Haec si cogitas, es M. Lepidus, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi, pronepos. Sin hominibus tantum licere iudicas, quantum possunt, vide ne alienis exemplis iisque recentibus uti quam et antiquis et domesticis malle videare. Quod si auctoritatem interponis sine arnis,

magis equidem laudo, sed vide ne hoc ipsum non sit necesse. Quamquam enim est tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobilissimo, tamen senatus ipse se non contemnit, nec vero fuit unquam gravior, constantior, fortior. Incensi omnes rapimur ad libertatem recuperandam: non potest ullius auctoritate tantus senatus populique Romani ardor exstingui: odimus: irati pugnamus: extorqueri de manibus arma non possunt: receptui signum aut revocationem a bello audire non possumus: speramus optima: pati vel difficillima malumus quam servire. 16. Caesar confecit invictum exercitum: duo fortissimi consules adsunt cum copiis: L. Planci, consulis designati, varia et magna auxilia non desunt: in D. Bruti salute certatur: unus furiosus gladiator cum taeterrimorum latronum manu contra patriam, contra deos penates, contra aras et focos, contra quattuor consules gerit bellum. Huic cedamus? huius condiciones audiamus? cum hoc pacem fieri posse credamus?

VIII. At periculum est ne opprimamur. Non metuo ne is, qui suis amplissimis fortunis nisi nobis salvis frui non potest, prodat salutem suam. Bonos cives primum natura efficit, adiuvat deinde fortuna. Omnibus enim bonis expedit salvam esse rem publicam. Sed in iis, qui fortunati sunt, magis id apparet. 17. Quis fortunatior Lepido, ut ante dixi? quis eodem sanior? Vidit eius maestitiam atque lacrimas populus Romanus Lupercalibus: vidit quam abiectus, quam confectus esset, quum Caesari diadema imponens Antonius servum se illius quam collegam esse malebat. Qui si reliquis flagitiis et sceleribus se abstinere potuisset, tamen unum ob hoc factum dignum illum omni poena putarem. Nam si ipse servire poterat, nobis dominum cur imponebat? et si eius pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in nostros liberos dominum et tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto qualem eum in nos esse voluit, talis ipse in caeteros exstitit. 18. Qua enim in barbaria quisquam tam taeter, tam crudelis tyrannus, quam in hac urbe armis barbarorum stipatus Antonius? Caesare dominante veniebamus in senatum, si non libere, at tamen tuto. Hoc archipirata — quid enim dicam tyranno? — haec sub-

sellia ab Ituraeis occupabantur. Prorupit subito Brundisium, ut inde agmine quadrato ad urbem accederet: lautissimum oppidum nunc municipum, honestissimorum quondam colonorum, Suessam, fortissimorum militum sanguine implevit: Brundisii in sinu non modo avarissimae, sed etiam crudelissimae uxoris delectos Martiae legionis centuriones trucidavit. Inde se quo furore, quo ardore ad urbem, id est. ad caedem optimi cuiusque rapiebat! Quo tempore di immortales ipsi praesidium improvisum nec opinantibus nobis obtulerunt. IX. 19. Caesaris enim incredibilis ac divina virtus latronis impetus crudeles ac furibundos retardavit: quem tum ille demens laedere se putabat edictis, ignorans, quaecumque falso intenderet in sanctissimum adolescentem, ea vere recidere in memoriam pueritiae suae. Ingressus urbem est, quo comitatu vel potius agmine! quum dextra sinistra gemente populo Romano minaretur dominis, notaret domos, divisurum se urbem palam suis polliceretur. Rediit ad milites: ibi pestifera illa Tiburi contio. Inde ad urbem cursus: senatus in Capitolium: parata de circumscribendo adolescente sententia consularis: quum repente — nam Martiam legionem Albae consedisce sciebat — adfertur ei de quarta nuntius. Quo percussus abiicit consilium referendi ad senatum de Caesare: egressus est non viis, sed tramitibus paludatus: eoque ipso die innumerabilia senatus consulta fecit: quae quidem omnia citius delata quam scripta sunt. 20. Ex eo non iter, sed cursus et fuga in Galliam. Caesarem sequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis, quorum ille nomen prae metu ferre non poterat, eique in Galliam penetranti D. se Brutus obiecit: qui se totius belli fluctibus circumiri quam illum aut regredi aut progredi maluit, Mutinamque illi exultanti tamquam frenos furoris iniecit. Quam quum operibus munionibusque saepsisset nec eum florentissimae coloniae dignitas neque consulis designati maiestas a parricidio deterreret, tum me — testor et vos et populum Romanum et omnes deos, qui huic urbi praesident — invito et repugnante legati missi tres consulares ad latronem M. Antonium, gladiatorum ducem. 21. Quis tam barbarus umquam, tam immanis, tam ferus? Non audivit: non respon-

dit: neque eos solum praesentes, sed multo magis nos, a quibus illi erant missi, sprevit et pro nihilo putavit. Postea quod scelus, quod facinus parricida non edidit? Circumsedit colonos vestros, exercitum populi Romani, imperatorem, consulem designatum: agros divexat civium optimorum: hostis taeterrimus omnibus bonis cruces ac tormenta minitatur. X. Cum hoc, M. Lepide, pax esse quae potest? cuius ne supplicio quidem ullo satiari videtur posse populus Romanus.

22. Quod si quis adhuc dubitare potuit quin nulla societas huic ordini populoque Romano cum illa importunissima belua possit esse, desinat profecto dubitare his cognitis litteris, quas mihi missas ab Hirtio consule modo accepi. Eas dum recito dumque de singulis sententiis breviter disputo, velim, patres conscripti, ut adhuc fecistis, me attente audiat. ANTONIUS HIRTIO ET CAESARI. Neque se imperatorem neque Hirtium consulem nec pro praetore Caesarem. Satis hoc quidem scite: deponere alienum nomen ipse maluit quam illis suum reddere. COGNITA MORTE C. TREBONII NON PLUS GAVISUS SUM QUAM DOLUI. Videte quid se gavisum, quid doluisse dicat: facilius de pace deliberabit. DEDISSE POENAS SCELERATUM CINERI ATQUE OSSIBUS CLARISSIMI VIRI ET APPARUISSE NUMEN DEORUM INTRA FINEM ANNI VERTENTIS AUT IAM SOLUTO SUPPLICIO PARRICIDII AUT IMPENDENTE LAETANDUM EST. O Spartace! quem enim te potius appellem? cuius propter nefaria scelera tolerabilis fuisse videtur Catilina: lactandum esse ausus es scribere Trebonium dedisse poenas? sceleratum Trebonium? quo scelere, nisi quod te Idibus Martiis a debita tibi peste seduxit? 23. Age, hoc laetaris: videamus quid moleste feras. HOSTEM IUDICATUM HOC TEMPORE DOLABELLAM EO, QUOD SICARIUM OCCIDERIT, ET VIDERI CARIOREM POPULO ROMANO FILIUM SCURRAE QUAM C. CAESAREM, PATRIAE PARENTEM, INGEMISCENDUM EST. Quid ingemiscis hostem Dolabellam? quid? te non intelligis dilectu tota Italia habito, consulibus missis, Caesare ornato, sagis denique sumptis hostem iudicatum? Quid est autem, scelerate, quod gemas hostem Dolabellam iudicatum a senatu? quem tu ordinem omnino esse nullum putas, sed eam tibi causam belli

gerendi proponis, ut senatum funditus deleas, reliqui boni et locupletes omnes summum ordinem subsequantur. At scurrae filium appellat. Quasi vero ignotus nobis fuerit splendidus eques Romanus, Trebonii pater. Is autem humilitatem despiciere audet cuiusquam, qui ex Fadia sustulerit liberos?

**XI. 24. ACERBISSIMUM VERO EST TE, A. HIRTI, ORNATUM BENEFICIIS CAESARIS ET TALEM AB EO RELICTUM, QUALEM IPSE MIRARIS . . . .** Equidem negare non possum a Caesare Hirtium ornatum, sed illa omnia ornamenta in virtute et industria posita lucent.

Tu vero, qui te ab eodem Caesare ornatum negare non potes, quid esses, si tibi ille non tam multa tribuisset? ecquo te tua virtus provexisset? ecquo genus?

In lustris, popinis, alea, vino tempus aetatis omne consumpisses, ut faciebas, quum in gremiis nimarum mentum mentemque deponeres. Et te, o puer . . . . Puerum appellat, quem non modo virum, sed etiam fortissimum virum sensit et sentiet.

Est istuc quidem nomen aetatis, sed ab eo minime usurpandum, qui suam amentiam puero huic praebet ad gloriam.

**25. QUI OMNIA EIUS NOMINI DEBES . . . .** Debet vero solvitque praeclare. Si enim ille patriae parens, ut tu appellas — ego quid sentiam videro —, cur non hic parens verior, a quo certe vitam habemus e tuis facinerosissimis manibus ereptam?

**ID AGERE, UT IURE DAMNATUS SIT DOLABELLA?** Turpem vero actionem, qua defenditur amplissimi auctoritas ordinis contra crudelissimi gladiatoris amentiam!

**ET UT VENEFICA HAEC LIBERETUR OBSIDIONE?** Veneficam audes appellare eum virum, qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obsides, nove Hannibal, aut si quis acutior imperator fuit, ut te ipse obsideas, neque te istinc, si cupias, possis explicare.

Recesseris: undique omnes insequentur. Manseris: haerebis. Nimirum recte veneficam appellas, a quo tibi praesentem pestem vides comparatam.

**UT QUAM POTENTISSIMUS SIT CASSIUS ATQUE BRUTUS!** **26.** Putes Censorium dicere aut Ventidium aut etiam ipsos Antonios.

Cur autem nolint potentes esse non modo optimos et nobilissimos viros, sed secum etiam in rei publicae defensione coniunctos?

**NIMIRUM EODEM MODO HAEC ASPICITIS, UT PRIORA: quae tandem? CASTRA POMPEII SENATUM APPELLABATIS.**

XII. An vero tua castra potius senatum appellaremus, in quibus tu es videlicet consularis, cuius totus consulatus est ex omni monumentorum memoria revulsus: duo praetores sine causa diffisi se aliquid habituros: nos enim Caesaris beneficia defendimus: praetorii, Philadelphus Annius et innocens Gallius: aedilicii, Corycus laterum et vocis meae, Bestia et fidei patronus, fraudator creditorum, Trebellius, et homo diruptus dirutusque, Q. Caelius, columenque amicorum Antonii, Cotyla Varius, quem Antonius deliciarum causa loris in convivio caedi iubebat a servis publicis: septemvirales, Lento, Nucula: tum deliciae atque amores populi Romani L. Antonius: tribuni primum duo designati, Tullus Hostilius, qui suo iure in porta nomen inscripsit, qua quum prodere imperatorem suum non posset, reliquit. Alter est designatus Viseius nescio qui, fortis, ut aiunt, latro: quem tamen temperantem fuisse ferunt Pisauri balneatorem. 27. Sequuntur alii, tribunicii, T. Planus in primis: qui si senatum dilexisset, numquam curiam incendisset. Quo scelere damnatus in eam urbem rediit armis, unde excesserat legibus. Sed hoc ei commune cum plurimis dissimillimis. Illud tamen mirum, quod in hoc Planco proverbii loco dici solet, perire eum non posse, nisi ei cura fracta essent. Fracta sunt et vivit. Hoc tamen, ut alia multa, Aquilae fertur acceptum. XIII. Est etiam ibi Decius, ab illis, ut opinor, Muribus [Deciis]. Itaque Caesaris munera rosit: Deciorum quidem multo intervallo per hunc praeclarum virum memoria renovata est. Saxam vero Decidium praeterire qui possum, hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum plebis videremus, quem civem numquam videramus? 28. Est quidem alter Saserna: sed omnes tamen tantam habent similitudinem inter se, ut in eorum praenominibus errem. Nec vero Exitius, Philadelphi frater quaestor, praetermittendus est, ne, si de clarissimo adolescente siluero, invidisse videar Antonio. Est etiam Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse a se. Apertam curiam vidit post Caesaris mortem: mutavit calceos: pate conscriptus repente factus est. Non novi Sex. Albedium sed tamen neminem tam maledicum offendi qui illum negare



dignum Antonii senatu. Arbitror me aliquos praeterisse: de iis tamen, qui occurrebant, tacere non potui. Hoc igitur fretus senatu Pompeianum senatum despicit: in quo decem fuimus consulares: qui si omnes viverent, bellum omnino hoc non fuisset: auctoritati cessisset audacia. 29. Sed quantum praesidii fuerit in caeteris hinc intelligi potest, quod ego unus relictus e multis contudi et fregi adiuvantibus vobis exsultantis praedonis audaciam. XIV. Quod si Fortuna nobis modo non eripuisset Ser. Sulpicium eiusque collegam ante M. Marcellum, quos cives! quos viros! si duos consules, amicissimos patriae, simul ex Italia eiectiones: si L. Afranium, summum ducem: si P. Lentulum, civem quum in caeteris rebus tum in salute mea singularem: si M. Bibulum, cuius est in rem publicam merito semper laudata constantia: si L. Domitium, praestantissimum civem: si Appium Claudium, pari nobilitate et voluntate praeditum: si P. Scipionem, clarissimum virum maiorumque suorum simillimum, res publica tenere potuisset, certe his consularibus non esset Pompeianus despiciendus senatus. 30. Utrum igitur aequius, utrum melius rei publicae fuit Cn. Pompeium an sectorem Cn. Pompeii vivere Antonium? Qui vero praetorii? quorum princeps M. Cato idemque omnium gentium virtute princeps. Quid reliquos clarissimos viros commemorem? Nostis omnes. Magis vereor ne longum me in enumerando quam ne ingratum in praetereundo putetis. Qui aedilicii! qui tribunicii! qui quaestorii! Quid multa? Talis senatorum et dignitas et multitudo fuit, ut magna excusatione opus iis sit, qui illa in castra non venerunt. Nunc reliqua attendite. XV. VICTUM CICERONEM DUCEM HABUISTIS. Eo libentius DUCEM audio, quod certe ille dicit invitus: nam de victo nihil laboro. Fatum enim meum est sine re publica nec vinci posse nec vincere. MACEDONIAM MUNITIS EXERCITIBUS. Et quidem fratri tuo, qui a vobis nihil degenerat, extorsimus. AFRICAM COMMISISTIS VARO BIS CAPTO. Hic cum C. fratre putat se litigare. IN SYRIAM CASSIUM MISISTIS. Non igitur sentis huic causae orbem terrae patere: te extra munitiones tuas vestigium ubi imprimas non habere? 31. CASCAM TRIBUNATUM GERERE PASSI ESTIS. Quid ergo? ut Marullum, ut Caesetium a re publica

removeremus eum, per quem ut neque idem hoc posthac neque multa huius modi accidere possent consecuti sumus? VECTIGALIA IULIANA LUPERCIS ADEMISTIS. Lupercorum mentionem facere audet? neque illius diei memoriam perhorrescit, quo ausus est obrutus vino, unguentis oblitus, nudus gementem populum Romanum ad servitutem cohortari? VETERANORUM COLONIAS, DEDUCTAS LEGE, SENATUS CONSULTO SUSTULISTIS. Nos sustulimus an contra legem comitiis centuriatis latam sanximus? Vide ne tu veteranos tamen eos, qui erant perditii, perdideris in eumque locum deduxeris, ex quo ipsi iam sentiunt se numquam exituros. 32. MASSILIENSIBUS IURE BELLII ADEMPTA REDDITUROS VOS POLLICEMINI. Nihil disputo de iure belli: magis facilis disputatio est quam necessaria. Illud tamen animadvertite, patres conscripti, quam sit huic rei publicae natus hostis Antonius, qui tanto opere eam civitatem oderit, quam scit huic rei publicae semper fuisse amicissimam. XVI. NEMINEM POMPEIANUM, QUI VIVAT, TENERI LEGE HIRTIAI DICTITATIS? Qui, quaeso, iam legis Hirtiae mentionem facit? cuius non minus arbitror latorem ipsum quam eos, de quibus lata est, poenitere? Omnino mea quidem sententia legem illam appellare fas non est: et, ut sit lex, non debemus illam Hirtii legem putare. APPULEIANA PECUNIA BRUTUM SUBORNASTIS. Quid? si omnibus suis copiis excellentem virum res publica armasset, quem tandem bonum poeniteret? Nec enim sine pecunia exercitum alere nec sine exercitu fratrem tuum capere potuisset. 33. SECURI PERCUSSOS PETRUM ET MENEDEMUM, CIVITATE DONATOS ET HOSPITES CAESARIS, LAUDASTIS. Non laudamus, quod ne audivimus quidem. Valde enim nobis in tanta perturbatione rei publicae de duobus nequissimis Graeculis cogitandum fuit. THEOPOMPUM, NUDUM, EXPULSUM A TREBONIO, CONFUGERE ALEXANDRIAM NEGLEXISTIS. Magnum crimen senatus! De Theopompo, summo homine, negleximus: qui ubi terrarum sit, quid agat, vival denique an mortuus sit quis aut scit aut curat? SER. GALBAM EODEM PUGIONE SUCCINCTUM IN CASTRIS VIDETIS. Nihil tibi de Galba respondeo, fortissimo et constantissimo cive: coram aderit: praesens tibi et ipse et ille, quem insimulas, pugio respondebit. MILITES AUT MEOS AUT VETERANOS CONTRAXISTIS,

TAMQUAM AD EXITIUM EORUM, QUI CAESAREM OCCIDERANT: ET EOSDEM NEC OPINANTES AD QUAESTORIS SUI AUT IMPERATORIS AUT COMMILITONUM SUORUM PERICULA IMPULISTIS. Scilicet verba dedimus, decepimus: ignorabat legio Martia, quarta: ignorabant veterani quid ageretur. Non illi senatus auctoritatem aut libertatem populi Romani sequebantur: Caesaris mortem ulcisci volebant, quam omnes fatalem fuisse arbitrabantur: te videlicet salvum, beatum, florentem esse cupiebant. XVII. 34. O miser quum re tum hoc ipso, quod non sentis quam miser sis! Sed maximum crimen audite. DENIQUE QUID NON AUT PROBAVISTIS AUT FECISTIS, QUOD FACIAT, SI REVIVISCAT.... Quis? credo enim, adferet aliquod scelerati hominis exemplum? CN. POMPEIUS IPSE? O nos turpes, si quidem Cn. Pompeium imitati sumus! AUT FILIUS EIUS, SI DOMI ESSE POSSIT. Poterit, mihi crede. Nam paucis diebus et in domum et in hortos paternos immigrabit. POSTREMO NEGATIS PACEM POSSE FIERI, NISI AUT EMISERO BRUTUM AUT FRUMENTO IUVERO. Alii istuc negant? Ego vero, ne si ista quidem feceris, umquam tecum pacem huic civitati futuram puto. QUID? HOC PLACETNE VETERANIS ISTIS? QUIDBUS ADHUC OMNIA INTEGRA SUNT. Nihil vidi tam integrum quam ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto studio consensuque offenderint. 35. QUONIAM VOS ADSENTATIONIBUS ET VENENATIS MUNERIBUS VENISTIS DEPRAVATI.... An corrupti sunt, quibus persuasum est foedissimum hostem iustissimo bello persequi? AT MILITIBUS INCLUSIS OPEM FERTIS: NIHIL MOROR EOS SALVOS ESSE ET IRE QUO IUBETIS, TANTUM MODO PATIANTUR PERIRE EUM, QUI MERUIT. Quam benigne! denique usi liberalitate Antonii milites imperatorem reliquerunt et se ad hostem metu perterriti contulerunt: per quos si non stetisset, non Dolabella prius imperatori suo quam Antonius etiam collegae parentasset. 36. CONCORDIAE FACTAM ESSE MENTIONEM SCRIBITIS IN SENATU ET LEGATOS ESSE CONSULARES QUINQUE. DIFFICILE EST CREDERE EOS, QUI ME PRAECIPITEM EGERINT, AEQUISSIMAS CONDICIONES FERENTEM ET TAMEN EX HIS ALIQUID REMITTERE COGITANTEM, PUTARE ALIQUID MODERATE AUT HUMANE ESSE FACTUROS. VIX ETIAM VERI SIMILE EST, QUI IUDICAVERINT HOSTEM DOLABELLAM OB RECTISSIMUM FACINUS, EOSDEM NOBIS PARCERE POSSE IDEM SENTIENTIBUS. Parumne videtur

omnium facinorum sibi cum Dolabella societatem initam confiteri? Nonne cernitis ex uno fonte omnia scelera manare? Ipse denique faletur, hoc quidem satis acute, non posse eos, qui hostem Dolabellam iudicaverint ob rectissimum facinus — ita enim videtur Antonio —, sibi parcere idem sentienti.

XVIII. 37. Quid huic facias, qui haec litteris memoriaeque mandarit, ita sibi convenisse cum Dolabella, ut ille Trebonium et, si posset, etiam Brutum, Cassium, discruciatos necaret.... eademque inhiheret supplicia nobis? Conservandus civis cum tam pio iustoque foedere! Is etiam queritur condiciones suas repudiatas, aequas quidem et verecundas: ut haberet Galliam ultimam, aptissimam ad bellum renovandum instruendumque provinciam: ut Alaudae in tertia decuria iudicarent, id est, ut perfugium scelerum esset in turpissimis rei publicae sordibus: ut acta sua rata essent, cuius nullum remanet consulatus vestigium. Cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat aequissimus agri privati et publici decempedator, Nucula et Lentone collega.

38. QUAM OB REM VOS POTIUS ANIMADVERTITE UTRUM SIT ELEGANTIUS ET PARTIBUS UTILIUS TREBONII MORTEM PERSEQUI AN CAESARIS, ET UTRUM SIT AEQUIUS CONCURRERE NOS, QUO FACILIUS REVIVISCAT POMPEIANORUM CAUSA TOTIENS IUGULATA, AN CONSENTIRE, NE LUDIBRIO SIMUS INIMICIS. Si esset iugulata, numquam exurgeret: quod tibi tuisque contingat. UTRUM, inquit, ELEGANTIUS. Atqui hoc bello de elegantia quaeritur! ET PARTIBUS UTILIUS.

39. Partes, furiose, dicuntur in foro, in curia. Bellum contra patriam nefarium suscepisti: oppugnans Mutinam: circumsedes consulem designatum: bellum contra te duo consules gerunt cumque his pro praetore Caesar: cuncta contra te Italia armata est. Ista tu partes potius quam a re publica defectionem vocas? TREBONII MORTEM AN CAESARIS PERSEQUI. Trebonii satis persecuti sumus hoste iudicato Dolabella: Caesaris mors facillime defenditur oblivione et silentio. Sed videte quid moliantur. Quum mortem Caesaris ulciscendam putat, mortem proponit non iis solum, qui illam rem gesserunt, sed iis etiam, si qui non moleste tulerunt.

XIX. 40. QUIBUS, UTRI NOSTRUM CECIDERINT, LUCRO FUTURUM EST. QUOD SPECTACULUM ADHUC IPSA FORTUNA VITAVIT, NE VIDERET UNIUS CORPORIS DUAS

ACIES LANISTA CICERONE DIMICANTES: QUI USQUE EO FELIX EST, UT IISDEM ORNAMENTIS DECEPERIT VOS, QUIBUS DECEPTUM CAESAREM GLORIATUS EST. Pergit in mea maledicta, quasi vero ei pulcherrime priora processerint: quem ego inustum verissimis maledictorum notis tradam hominum memoriae sempiternae. Ego lanista, et quidem non insipiens: deteriores iugulari cupio, meliores vincere. Utri ceciderint, scribit lucro nobis futurum. 41. O praeclarum lucrum, quo te victore — quod di omen avertant! — beata mors eorum futura sit, qui e vita excesserint sine tormentis. A me deceptos ait iisdem ornamentis Hirtium et Caesarem. Quod, quaeso, adhuc a me est tributum Hirtio ornamentum? Nam Caesari plura et maiora debentur. Deceptum autem patrem a me Caesarem dicere audes? Tu, tu, inquam, illum occidisti Lupercalibus: cuius, homo ingrattissime, flaminium cur reliquisti? Sed iam videte magni et clari viri admirabilem gravitatem atque constantiam. 42. MIHI QUIDEM CONSTAT NEC MEAM CONTUMELIAM NEC MEORUM FERRE, NEC DESERERE PARTES, QUAS POMPEIUS ODIVIT, NEC VETERANOS SEDIBUS SUIS MOVERI PATI NEC SINGULOS AD CRUCIATUM TRAHI NEC FALLERE FIDEM, QUAM DEDI DOLABELLAE. Omitto alia: fidem Dolabellae, sanctissimi viri, deserere homo pius non potest. Quam fidem? an optimi cuiusque caedis, urbis et Italiae partitionis, vastandarum diripiendarumque provinciarum? Nam quid erat aliud, quod inter Antonium et Dolabellam, impurissimos parricidas, foedere et fide sanciretur? 43. NEC LEPIDI SOCIETATEM VIOLARE, PISSIMI HOMINIS. Tibi cum Lepido societas aut cum ullo, non dicam bono cive, sicut ille est, sed homine sano? Id agis, ut Lepidum aut impium aut insanum existimari velis. Nihil agis — quamquam adfirmare de ahero difficile est — de Lepido praesertim, quem ego metuam numquam: bene sperabo, dum licebit. Revocare te a furore Lepidus voluit, non adiutor esse dementiae. Tu porro ne pius quidem, sed piissimos quaeris, et, quod verbum omnino nullum in lingua Latina est, id propter tuam divinam pietatem novum inducis. 44. NEC PLANCUM PRODERE PARTICIPEM CONSILIORUM. Plancum participem? cuius memorabilis ac divina virtus lucem adfert rei publicae — nisi forte

eum subsidio tibi venire arbitraris cum fortissimis legionibus, maximo equitatu peditatuque Gallorum — quique nisi ante eius adventum rei publicae poenas dederis, ille huius belli feret principatum. Quamquam enim prima praesidia utiliora rei publicae sunt, tamen extrema sunt gratiora. XX. 45. Sed iam se colligit et ad extremum incipit philosophari. SI ME RECTIS SENSIBUS EUNTEM DI IMMORTALES, UT SPERO, ADIUVERINT, VIVAM LIBENTER. SIN AUTEM ME ALIUD FATUM MANET, PRAECIPIO GAUDIA SUPPLICIORUM VESTRORUM. NAMQUE SI VICTI POMPEIANI TAM INSOLENTES SUNT, VICTORES QUALES FUTURI SINT VOS POTIUS EXPERIEMINI. Praecipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompeianis, sed cum universa re publica bellum est. Omnes te di homines, summi modii infimi, cives peregrini, viri mulieres, liberi servi oderunt. Sensimus hoc nuper falso nuncio: vero prope diem sentiemus. Quae si tecum ipse recolis, aequiore animo et maiore consolatione moriere. 46. DENIQUE SUMMA IUDICII MEI SPECTAT HUC, UT MEORUM INIURIAS FERRE POSSIM, SI AUT OBLIVISCI VELINT IPSI FECISSE AUT ULCISCI PARATI SINT UNA NOBISCUM CAESARIS MORTEM. Hac Antonii sententia cognita dubitaturusne A. Hirtium C. Pansam consules putatis quin ad Antonium transeant, Brutum obsideant, Mutinam expugnare cupiant? Quid de Pansa et Hirtio loquor? Caesar, singulari pietate adolescens, poteritne se tenere quin D. Bruti sanguine poenas patrias persequatur? Itaque fecerunt uti his litteris lectis ad munitiones propius accederent. Quo maior adolescens Caesar, maioreque deorum immortalium beneficio rei publicae natus est, qui nulla specie paterni nominis nec pietate abductus umquam est: intelligit maximam pietatem conservatione patriae contineri. 47. Quod si partium certamen esset, quarum omnino nomen extinctum est, Antoniusne potius et Ventidius partes Caesaris defenderent, quam primum Caesar, adolescens summa pietate et memoria parentis sui? deinde Pansa et Hirtius, qui quasi cornua duo tenuerunt Caesaris tum, quum illae vere partes vocabantur? Hae vero quae sunt partes, quum alteris senatus auctoritas, populi Romani libertas, rei publicae salus proposita sit: alteris caedes bonorum, urbis Italiaeque partitio? XXI. Veniamus aliquando ad clausulam. LEGATOS VENIRE NON CREDO:

bene me novit. **BELLUM** quo **VENIAT**: proposito praesertim exemplo Dolabellae. Sanctiore erunt, credo, iure legati quam duo consules, contra quos arma fert, quam Caesar, cuius patris flamen est, quam consul designatus, quem oppugnat, quam Mutina, quam obsidet, quam patria, cui igni ferroque minitatur. 48. **QUUM VENERINT, QVAE POSTULENT COGNOSCAM.** Quin tu abis in malam pestem malumque cruciatum? Ad te quisquam veniat nisi Ventidii similis? Oriens incendium qui restinguerent, summos viros misimus: repudiasti: nunc in tantam flammam tamque inveteratam mittamus, quum locum tibi reliquum non modo ad pacem, sed ne ad deditionem quidem feceris?

Hanc ego epistolam, patres conscripti, non quo illum dignum putarem, recitavi, sed ut confessionibus ipsius omnia patefacta eius parricidia videretis. 49. Cum hoc pacem **M. Lepidus**, vir ornatissimus omnibus et virtutis et fortunae bonis, si haec videret, denique aut vellet aut fieri posse arbitraretur? *Prius undis flamma*, ut ait poeta nescio qui, prius denique omnia, quam aut cum Antonii res publica aut cum re publica Antonii redeant in gratiam. Monstra quaedam sunt ista et portenta et prodigia rei publicae. Moveri sedibus suis huic urbi melius est atque in alias, si fieri possit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta nec nomen audiat, quam illos, Caesaris virtute eiectos, Bruti retentos, intra haec moenia videre. Optatissimum est vincere: secundum est nullum casum pro dignitate et libertate patriae non ferendum putare. Quod reliquum est, non est tertium, sed postremum omnium, maximam turpitudinem suscipere vitae cupiditate.

50. Quae quum ita sint, de mandatis litterisque **M. Lepidi**, viri clarissimi, Servilio adsentior, et hoc amplius censeo, **Magnum Pompeium**, **Cnaei filium**, pro patris maiorumque suorum animo studioque in rem publicam suaque pristina virtute, industria, voluntate fecisse, quod suam eorumque, quos secum haberet, operam senatui populoque Romano pollicitus esset, eamque rem senatui populoque Romano gratam acceptamque esse, eique honori dignitatique eam rem fore. Hoc vel conjungi cum hoc senatus consulto licet

vel seiungi potest separatimque perscribi, ut proprio senatus consulto Pompeius collaudatus esse videatur.

M. TULLII CICERONIS  
IN M. ANTONIUM ORATIO PHILIPPICA  
QUARTA DECIMA.

ARGUMENTUM.

Quod M. Cicero quum saepe ante tum oratione superiore ipsa effici voluerat, ut cum M. Antonio iam armis res transigeretur, nuper erat re vera factum. Sed quum ille A. Hirtium et C. Caesarem adolescentem, a quibus quas illis obtulisset condiciones erant repudiatae, e castris suis elicuisset non satia paratos eosque levi pugna reieciisset, eius amici Romae vulgaverant A. Hirtium et C. Caesarem iusta pugna esse victos, tum M. Ciceronem minis atrocibus persecuti erant. Interea Romam nuncius de proelio ad Mutinam inter M. Antonium et A. Hirtium C. Pansam cons. C. Caesarem pro praetore a. d. XVII. Kal. Maias commisso, in quo M. Antonius erat victus, erat adlatus. M. igitur Cornutus praetor urbanus a. d. X. Kalendas Maias litteras A. Hirtii e C. Pansae castris de proelio facto missas in senatu recitavit et de honoribus ducum et praemiis militum rettulit. Qui M. Antonio fauebant bellum finitum esse aiebant et saga deponenda censebant. Quos contra M. Cicero haec, quae infra scripta est, oratione M. Antonium et reliquos, qui cum eo essent, hostes patriae indicandos contendit et amplissima quaeque in duces et milites, qui rem publicam defendissent, decernit.

I. 1. Si, ut ex litteris, quae recitatae sunt, patres conscripti, sceleratissimorum hostium exercitum caesum fustumque cognovi, sic id, quod et omnes maxime optamus et ex ea victoria, quae parta est, consecutum arbitramur, D. Brutum egressum iam Mutina esse cognossem, propter cuius periculum ad saga issemus, propter eiusdem salutem redeundum ad pristinum vestitum sine ulla dubitatione censerem. Ante vero, quam sit ea res, quam avidissime civitas expectat, adlata, laetitia frui satis est maximae praeclarissimaeque



pugnae: reditum ad vestitum confectae victoriae reservate. Confectio autem huius belli est D. Bruti salus. 2. Quae autem est ista sententia, ut in hodiernum diem vestitus muteatur, deinde cras sagati prodeamus? Nos vero quum semel ad eum, quem cupimus optamusque, vestitum redierimus, id agamus, ut eum in perpetuum retineamus. Nam hoc quidem quum turpe est tum ne dis quidem immortalibus gratum, ab eorum aris, ad quas togati adierimus, ad saga sumenda discedere. 3. Atque animadverto, patres conscripti, quosdam huic favere sententiae, quorum ea mens idque consilium est, ut quum videant gloriosissimum illum D. Bruto futurum diem, quo die propter eius salutem redierimus ad vestitum, hunc tantum ei fructum eripere cupiant, ne memoriae posteritatiue prodatur propter unius civis periculum populum Romanum ad saga isse, propter eiusdem salutem redisse ad togas. Tollite hanc: nullam tam pravae sententiae causam reperietis. Vos vero, patres conscripti, conservate auctoritatem vestram, manete in sententia, tenete vestra memoria, quod saepe ostendistis, huius totius belli in unius viri fortissimi et maximi vita positum esse discrimen. II. 4. Ad D. Brutum liberandum legati missi principes civitatis, qui illi hosti ac parricidae denunciarent, ut a Mutina discederet: eiusdem D. Bruti conservandi gratia consul sortitu ad bellum profectus A. Hirtius, cuius imbecillitatem valetudinis animi virtus et spes victoriae confirmavit: Caesar, quum exercitu per se comparato primis pestibus rem publicam liberasset, ne quid postea sceleris oriretur, profectus est ad eundem Brutum liberandum vicitque dolorem aliquem domesticum patriae caritate. 5. Quid C. Pansa egit aliud dilectibus habendis, pecunia comparanda, senatus consultis faciendis gravissimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad causam libertatis vocando, nisi ut D. Brutus liberaretur? A quo populus Romanus frequens ita salutem D. Bruti una voce depoposcit, ut eam non solum commodis suis, sed etiam necessitati victus anteferet. Quod sperare nos quidem debemus, patres conscripti, aut inibi esse aut iam esse confectum: sed spei fructum rei convenit et eventui reservari, ne aut deorum immortalium beneficium

festinatione praeripuisse aut vim fortunae stultitia contemp-  
sisse videamur.

6. Sed quoniam significatio vestra satis declarat quid  
hac de re sentiatis, ad litteras veniam, quae sunt a con-  
sulibus et a propraetore missae, si pauca ante, quae ad  
ipsas litteras pertineant, dixero. III. Imbuti gladii, pa-  
tres conscripti, legionum exercituumque nostrorum vel  
madefacti potius duobus duorum consulum, tertio Caesaris  
proelio. Si hostium fuit ille sanguis, summa militum pietas:  
nefarium scelus, si civium. Quo usque igitur is, qui omnes  
hostes scelere superavit, nomine hostis carebit? nisi mu-  
crones etiam nostrorum militum tremere vultis dubitantes  
utrum in cive an in hoste figantur. 7. Supplicationem de-  
cernitis: hostem non appellatis. Gratae vero nostrae dis  
immortalibus gratulationes erunt, gratae victimae, quum in-  
terfecta sit civium multitudo! *De improbis, inquit, et auda-  
cibus.* Nam sic eos appellat clarissimus vir: quae sunt ur-  
banarum maledicta litium, non inustae belli internecini notae.  
Testamenta, credo, subiiciunt aut eiiciunt vicinos aut ado-  
lescentulos circumscribunt: his enim vitiis adfectos et talibus  
malos et audaces appellare solet consuetudo. 8. Bellum  
inexpiabile infert quattuor consulibus unus omnium latronum  
taeterrimus: gerit idem bellum cum senatu populoque Ro-  
mano: omnibus — quamquam ruit ipse suis cladibus —  
pestem vastitatem, cruciatum tormenta denunciat: Dolabellae  
ferum et immane facinus, quod nulla barbaria posset agno-  
scere, id suo consilio factum esse testatur: quaeque esset  
facturus in hac urbe, nisi eum hic ipse Iuppiter ab hoc tem-  
plo atque moenibus reppulisset, declaravit in Parmensium  
calamitate, quos optimos viros honestissimosque homines,  
maxime cum auctoritate huius ordinis populi que Romani  
dignitate coniunctos, crudelissimis exemplis interemit pro-  
pudium illud et portentum, L. Antonius, insigne odium  
omnium hominum vel, si etiam di oderint quos oportet, deo-  
rum. 9. Refugit animus, patres conscripti, eaque dicere  
reformidat quae L. Antonius in Parmensium liberis et con-  
iugibus effecerit. Quas enim turpitudines Antonii libenter  
cum dedecore subierunt, easdem per vim laetantur aliis se

intulisse. Sed vis calamitosa est, quam illis intulerunt: libido flagitiosa, qua Antoniorum oblita est vita. Est igitur quisquam; qui hostes appellare non audeat, quorum scelere crudelitatem Karthaginensium victam esse fateatur? IV. Qua enim in urbe tam immanis Hannibal capta quam in Parma surrepta Antonius? Nisi forte huius coloniae et caeterarum, in quas eodem est animo, non est hostis putandus. 10. Si vero coloniarum et municipiorum sine ulla dubitatione hostis est, quid tandem huius censetis urbis, quam ille ad explendas egestates latrocinii sui concupivit? quam iam peritus metator et callidus decempeda sua Saxa diviserat? Recordamini, per deos immortales! patres conscripti, quid hoc biduo timuerimus a domesticis hostibus rumoribus improbissimis dissipatis. Quis liberos, quis coniugem aspicere poterat sine fletu, quis domum, quis tecta, quis larem familiarem? Aut foedissimam mortem omnes aut miserabilem fugam cogitabant. Haec a quibus timebantur, eos hostes appellare dubitamus? Gravius si quis attulerit nomen, libenter adsentiar: hoc vulgari contentus vix sum, levioere non utar.

11. Itaque quum supplicationes iustissimas ex iis litteris, quae recitatae sunt, decernere debeamus Serviliusque decreverit, augebo omnino numerum dierum, praesertim quum communiter tribus ducibus sint decernendae. Sed hoc primum faciam, ut imperatores appellem eos, quorum virtute, consilio, felicitate maximis periculis servitutis atque interitus liberati sumus. Etenim cui viginti his annis supplicatio decreta est, ut non imperator appellaretur aut minimis rebus gestis aut plerumque nullis? Quam ob rem aut supplicatio ab eo, qui ante dixit, decernenda non fuit aut usitatus honos pervulgatusque tribuendus iis, quibus etiam novi singularesque debentur. V. 12. An si quis Hispanorum aut Gallorum aut Thracum mille aut duo milia occidisset, hac consuetudine, quae increbruit, imperatorem appellaret senatus: tot legionibus caesis, tanta multitudine hostium interfecta — hostium dico? ita, inquam, hostium, quamvis hoc isti hostes domestici nolint, clarissimis ducibus supplicationum honorem tribuemus, imperatorium nomen adimemus?

Quanto enim honore, laetitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipsi huius urbis liberatores, quum hesterno die propter eorum res gestas me ovantem et prope triumphantem populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? 13. Is enim demum est mea quidem sententia iustus triumphus ac verus, quum bene de re publica meritis testimonium a consensu civitatis datur. Nam sive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum iudicium, sive uni gratias agebant, eo maius, sive utrumque, nihil magnificentius excogitari potest.

Tu igitur ipse de te? dixerit quispiam. Equidem invitus, sed iniuriae dolor facit me praeter consuetudinem gloriosum. Nonne satis est ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? Etiam in eos, qui omnes suas curas in rei publicae salute defigunt, impetus, crimen invidiae quaeretur? 14. Scitis enim per hos dies creberrimum fuisse sermonem, me pridie Vinalia, qui dies hodie est, cum fascibus descensurum. In aliquem credo hoc gladiatorem aut latronem aut Catilinam esse confictum, non in eum, qui ne quid tale in re publica fieri posset effecerit. An ut ego, qui Catilinam haec molientem sustulerim, everterim, adflixerim, ipse existerem repente Catilina? Quibus auspiciis istos fasces augur acciperem? quatenus haberem? cui traderem? Quemquamne fuisse tam sceleratum qui hoc fingeret, tam furiosum qui crederet? Unde igitur ista suspicio vel potius unde iste sermo? VI. 15. Quum, ut scitis, hoc tri-duo vel quadriduo tristis a Mutina fama manaret, inflati laetitia atque insolentia impii cives unum se in locum, ad illam curiam partibus potius suis quam rei publicae infelicem congregabant. Ibi quum consilium inirent de caede nostra partirenturque inter se qui Capitolium, qui rostra, qui urbis portas occuparent, ad me concursum futurum civitatis putabant. Quod ut cum invidia mea fieret et cum vitae etiam periculo, famam istam fascium dissipaverunt: fasces ipsi ad me delaturi fuerunt. Quod quum esset quasi mea voluntate factum, tum in me impetus conductorum hominum quasi in tyrannum parabatur: ex quo caedes esset omnium vestrum consecuta. Quae res patefecit, patres conscripti, sed suo

tempore totius huius sceleris fons aperietur. 16. Itaque P. Appuleius, tribunus plebis, meorum omnium consiliorum periculorumque iam inde a consulatu meo testis, conscius, adiutor, dolorem ferre non potuit doloris mei: contionem habuit maximam populo Romano unum atque idem sentiente. In qua contione quum me pro summa nostra coniunctione et familiaritate liberare suspicione fascium vellet, una voce cuncta contio declaravit nihil esse a me unquam de re publica nisi optime cogitatum. Post hanc habitam contionem duabus tribusve horis optatissimi nuncii et litterae venerunt: ut idem dies non modo me iniquissima invidia liberarit, sed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auxerit.

17. Haec interposui, patres conscripti, non tam ut pro me dicerem — male enim mecum ageretur, si parum vobis essem sine defensione purgatus —, quam ut quosdam nimis ieiuno animo et angusto monerem, id quod semper ipse fecissem, uti excellentium civium virtutem imitatione dignam, non invidia putarent. Magnus est in re publica campus, ut sapienter dicere Crassus solebat, multis apertus cursus ad laudem. VII. Utinam quidem illi principes viverent, qui me post meum consulatum, quum iis ipse cederem, principem non inviti videbant! Hoc vero tempore in tanta inopia constantium et fortium consularium quo me dolore adfici creditis, quum alios male sentire, alios nihil omnino curare videam, alios parum constanter in suscepta causa permanere sententiamque suam non semper utilitate rei publicae, sed quum spe tum timore moderari? 18. Quod si quis de contentione principatus laborat, quae nulla esse debet, stultissime facit, si vitiis cum virtute contendit: ut enim cursu cursus, sic in viris fortibus virtus virtute superatur. Tu, si ego de re publica optime sentiam, ut me vincas, ipse pessime senties? aut, si ad me bonorum concursus fieri videbis, ad te improbos invitabis? Nollem, primum rei publicae causa, deinde etiam dignitatis tuae. Sed si principatus ageretur, quem numquam expetivi, quid tandem mihi esset optatius? Ego enim malis sententiis vinci non possum, bonis forsitan possim et libenter. 19. Haec populum Romanum

videre, animadvertere, iudicare quidam moleste ferunt. Poterat fieri ut non perinde homines de quoque, ut quisque mereretur, iudicarent? Ut enim de universo senatu populus Romanus verissime iudicat nullis rei publicae temporibus hunc ordinem firmiorem atque fortiorem fuisse, sic de uno quoque nostrum et maxime, qui hoc loco sententias dicimus, sciscitantur omnes, avertunt audire quid quisque senserit: ita de uno quoque, ut quemque meritum arbitrantur, existimant. Memoria tenent me ante diem XIII. Kalendas Ianuarias principem revocandae libertatis fuisse: me ex Kalendis Ianuariis ad hanc horam invigilasse rei publicae: 20. meam domum measque aures dies et noctes omnium praeceptis monitisque patuisse: meis litteris, meis nunciis, meis cohortationibus omnes, qui ubique essent, ad patriae praesidium excitatos: meis sententiis a Kalendis Ianuariis numquam legatos ad Antonium: semper illum hostem, semper hoc bellum, ut ego, qui omni tempore verae pacis auctor fuissim, huic essem nomini pestiferae pacis inimicus: 21. idem Ventidium, quum alii praetorem, tribunum Volusienum, ego semper hostem. Has in sententias meas si consules discessionem facere voluissent, omnibus istis latronibus auctoritate ipsa senatus iam pridem de manibus arma cecidissent. VIII. Sed quod tum non licuit, patres conscripti, id hoc tempore non solum licet, verum etiam necesse est, eos, qui re sunt hostes, verbis notari, sententiis nostris hostes iudicari. 22. Antea quum hostem aut bellum nominassem, semel et saepius sententiam meam de numero sententiarum sustulerunt: quod in hac causa iam fieri non potest. Ex litteris enim C. Pansa A. Hirtii consulum, C. Caesaris pro praetore, de honore dis immortalibus habendo sententias dicimus. Supplicationem modo qui decrevit, idem imprudens hostes iudicavit. Numquam enim in civili bello supplicatio decreta est: decreta dico? ne victoris quidem litteris postulata est. 23. Civile bellum consul Sulla gessit: legionibus in urbem adductis quos voluit expulit: quos potuit occidit: supplicationis mentio nulla. Grave bellum Octavianum insecutum est: supplicatio Cinnae nulla victoris. Cinnae victoriam imperator ultus est Sulla: nulla supplicatio decreta a senatu. Ad te ipsum,

P. Servili, num misit ullas collega litteras de illa calamitosis-sima pugna Pharsalica? num te de supplicatione voluit referre? Profecto noluit. At misit postea de Alexandria, de Pharnace. Pharsalicae vero pugnae ne triumphum quidem egit. Eos enim cives pugna illa sustulerat, quibus non modo vivis, sed etiam victoribus incolumis et florens civitas esse posset. 24. Quod idem contigerat superioribus bellis civilibus. Nam mihi consuli supplicatio nullis armis sumptis non ob caedem hostium, sed ob conservationem civium novo et inaudito genere decreta est. Quam ob rem aut supplicatio ob rem publicam pulcherrime gestam postulantibus nostris imperatoribus, patres conscripti, publice deneganda est, quod praeter Gabinium contigit nemini, aut supplicatione decernenda hostes eos, de quibus decernitis, iudicetis necesse est. IX. Quod ergo ille re, id ego etiam verbo, quum imperatores eos appello: hoc ipso nomine et eos, qui iam devicti sunt, et eos, qui supersunt, hostes iudico, quum victores appello imperatores. 25. Quo modo enim potius Pansam appellem? etsi habet honoris nomen amplissimi. Quo Hirtium? Est ille quidem consul, sed alterum nomen beneficii est populi Romani, alterum virtutis atque victoriae. Quid? Caesarem, deorum beneficio rei publicae procreatum, dubitemne appellare imperatorem? qui prius Antonii immanem et foedam crudelitatem non solum a iugulis nostris, sed etiam a membris et visceribus avertit. Unius autem diei quot et quantae virtutes, di immortales, fuerunt! 26. Princeps enim omnium Pansa proelii faciendi et cum Antonio confligendi fuit: dignus imperator legione Martia, digna legio imperatore. Cuius si acerrimum impetum cohibere Pansa potuisset, uno proelio confecta res esset. Sed quum libertatis avida legio effrenatus in aciem hostium irrupisset ipseque in primis Pansa pugnaret, duobus periculosus vulneribus acceptis sublatus e proelio rei publicae vitam reservavit. Ego vero hunc non solum imperatorem, sed etiam clarissimum imperatorem iudico, qui quum aut morte aut victoria se satis facturum rei publicae spondisset, alterum fecit, alterius di immortales omen avertant! X. 27. Quid dicam de Hirtio? qui re audita e castris duas legiones eduxit incredibili studio atque virtute.

quartam illam, quae relicto Antonio se olim cum Martia legione coniunxit, et septimam, quae constituta ex veteranis docuit hoc proelio militibus iis, qui Caesaris beneficia servassent, senatus populique Romani carum nomen esse. His viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipse aquilam quartae legionis quum inferret, qua nullius pulcriorem speciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus equitatuque confligit, hostesque nefarios, huic Iovis optimi maximi caeterisque deorum immortalium templis, urbis tectis, libertati populi Romani, nostrae vitae sanguinique imminentes prostravit, fudit, occidit, ut cum admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps latronum duxque fugerit. O solem ipsum beatissimum, qui, ante quam se abderet, stratis cadaveribus parricidarum cum paucis fugientem vidit Antonium! 28. An vero quisquam dubitabit appellare Caesarem imperatorem? Aetas eius certe ab hac sententia neminem deterrebit, quando quidem virtute superavit aetatem. Ac mihi semper eo maiora beneficia C. Caesaris visa sunt, quo minus erant ab aetate illa postulanda: cui quum imperium dabamus, eodem tempore etiam spem eius nominis deferebamus: quod quum est consecutus, auctoritatem nostri decreti rebus gestis suis comprobavit. Hic ergo adolescens maximi animi, ut verissime scribit Hirtius, castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus est secundumque proelium fecit. Ita trium imperatorum populi Romani virtute, consilio, felicitate uno die locis pluribus res publica est conservata. XI. 29. Decerno igitur eorum trium nomine quinquaginta dierum supplicationes: causas, ut honorificentissimis verbis consequi potero, complectar ipsa sententia.

Est autem fidei pietatisque nostrae declarare fortissimis militibus quam memores simus quamque grati. Quam ob rem promissa nostra atque ea, quae legionibus bello confecto tributuros nos spondimus, hodierno senatus consulto renovanda censeo: aequum est enim militum, talium praesertim, honorem coniungi. 30. Atque utinam, patres conscripti, civibus omnibus solvere nobis praemia liceret! quamquam nos ea, quae promisimus, studiose cumulata



reddemus. Sed id quidem restat, ut spero, victoribus, quibus senatus fides praestabitur: quam quoniam difficilimo rei publicae tempore secuti sunt, eos numquam oportebit consilii sui poenitere. Sed facile est bene agere cum iis, a quibus etiam tacentibus flagitari videmur: illud admirabilius et maius maximeque proprium senatus sapientis est, grata eorum virtutem memoria prosequi, qui pro patria vitam profuderunt. **31.** Quorum de honore utinam mihi plura in mentem venirent! Duo certe non praeteribo, quae maxime occurrunt: quorum alterum pertinet ad virorum fortissimorum gloriam sempiternam, alterum ad leniendum maerorem et luctum proximorum.

**XII.** Placet igitur mihi, patres conscripti, legionis Martiae militibus et eis, qui una pugnantes occiderunt, monumentum fieri quam amplissimum. Magna atque incredibilia sunt in rem publicam huius merita legionis. Haec se prima latrocinio abrupit Antonii: haec tenuit Albam: haec se ad Caesarem contulit: hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam consecuta est. Quarta victrix desiderat neminem: ex Martia non nulli in ipsa victoria conciderunt. O fortunata mors, quae naturae debita pro patria est potissimum reddita! **32.** Vos vero patriae natos iudico: quorum etiam nomen a Marte est, ut idem deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuisse videatur. In fuga foeda mors est: in victoria gloriosa. Etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque pignerari solet. Illi igitur impii, quos cecidistis, etiam ad inferos poenas parricidii luent: vos vero, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem et locum consecuti. Brevis a natura nobis vita data est: at memoria bene redditae vitae sempiterna. Quae si non esset longior quam haec vita, quis esset tam amens qui maximis laboribus et periculis ad summam laudem gloriamque contenderet? **33.** Actum igitur praeclare vobiscum, fortissimi, dum vixistis, nunc vero etiam sanctissimi milites, quod vestra virtus nec oblivione eorum, qui nunc sunt, nec reticentia posterorum insepulta esse poterit, quum vobis immortale monumentum suis paene manibus senatus populusque Romanus exstruxerit. Multi saepe exercitus Punicis,

Gallicis, Italicis bellis clari et magni fuerunt, nec tamen ullis tale genus honoris tributum est. Atque utinam maiora possemus, quando quidem a vobis maxima accepimus! Vos ab urbe furentem Antonium avertistis: vos redire molientem reppulistis. Erit igitur exstructa moles opere magnifico incisaque litterae, divinae virtutis testes sempiternae, nunquamque de vobis eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum aut audient, gratissimus sermo conticescet. Ita pro mortali condicione vitae immortalitatem estis consecuti.

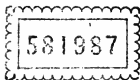
XIII. 34. Sed quoniam, patres conscripti, gloriae munus optimis et fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos, quibus optima est haec quidem consolatio. parentibus, quod tanta rei publicae praesidia genuerunt, liberis, quod habebunt domestica exempla virtutis, coniugibus, quod iis viris carebunt, quos laudare quam lugere praestabit, fratribus, quod in se ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident. Atque utinam his omnibus abstergere fletum sententiis nostris consultisque possemus vel aliqua talis iis adhiberi publice posset oratio, qua deponerent maerorem atque luctum gauderentque potius, quum multa et varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod esset pulcherrimum, suis obligasse eosque nec inhumatos esse nec desertos, quod tamen ipsum pro patria non miserandum putatur, nec dispersis bustis humili sepultura crematos, sed contactos publicis operibus atque muneribus eaque exstrukione, quae sit ad memoriam aeternitatis ara Virtutis. 35. Quam ob rem maximum quidem solacium erit propinquorum eodem monumento declarari et virtutem suorum et populi Romani pietatem et senatus fidem et crudelissimi memoriam belli: in quo nisi tanta militum virtus exstitisset, parricidio M. Antonii nomen populi Romani occidisset. Atque etiam censeo, patres conscripti, quae praemia militibus promisimus nos re publica recuperata tributuros, ea vivis victoribusque cumulate, quum tempus venerit, persolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderunt, eorum parentibus, liberis, coniugibus, fratribus eadem tribuenda cen-

seo. XIV. 36. Sed ut aliquando sententia complectar, ita censeo :

Quum C. Pansa consul, imperator, initium cum hostibus conflicendi fecerit, quo proelio legio Martia admirabili incredibileque virtute libertatem populi Romani defenderit, quod idem legiones tironum fecerint: ipseque C. Pansa consul, imperator, quum inter media hostium tela versaretur, vulnera acceperit, quumque A. Hirtius consul, imperator, proelio audito, re cognita, fortissimo praestantissimoque animo exercitum castris eduxerit impetumque in M. Antonium exercitumque hostium fecerit eiusque copias occidione occiderit, suo exercitu ita incolumi, ut ne unum quidem militem desiderarit: 37. quumque C. Caesar pro praetore, imperator, consilio diligentiaque sua castra feliciter defenderit copiasque hostium, quae ad ea castra accesserant, profligarit, occiderit: ob eas res senatum existimare et iudicare eorum trium imperatorum virtute, imperio, consilio, gravitate, constantia, magnitudine animi, felicitate populum Romanum foedissima crudelissimaque servitute liberatum, quumque rem publicam, urbem, templa deorum immortalium, bona fortunasque omnium liberosque conservarint dimicatione et periculo vitae suae, uti ob eas res bene, fortiter feliciterque gestas C. Pansa A. Hirtius consules, imperatores, alter ambove, aut si aberunt, M. Cornutus, praetor urbanus, supplicationes per dies quinquaginta ad omnia pulvinaria constituat: 38. quumque virtus legionum digna clarissimis imperatoribus exstiterit, senatum, quae sit antea pollicitus legionibus exercitibusque nostris, ea summo studio re publica recuperata persolaturum, quumque legio Martia princeps cum hostibus conflixerit, atque ita cum maiore numero hostium contenderit, ut plurimos caederent, caperent non nullos, quumque sine ulla retractatione pro patria vitam profuderint: quumque simili virtute reliquarum legionum milites pro salute et libertate populi Romani mortem oppetiverint, senatui placere ut C. Pansa A. Hirtius consules, imperatores, alter ambove, si eis videatur, iis, qui sanguinem pro vita, libertate, fortunis populi Romani, pro urbe, templis deorum immortalium profudissent, monumentum quam amplissimum locandum faciun-

dumque curent: quaestores urb. ad eam rem pecuniam dare, attribuere, solvere iubeant, ut exstet ad memoriam posteritatis sempiternam, ad scelus crudelissimorum hostium militumque divinam virtutem, utique, quae praemia senatus militibus ante constituit, ea solvantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, coniugibus, fratribus: iisque tribuantur, quae militibus ipsis tribui oporteret, si illi vixissent, qui morte vicerunt.

---



San Francisco, California  
April 21st 1850  
per A. S. C.



